

KOLL'JAGAS
SÄÄM'ŲKIÖLL!

Ulla Aikio-Puoskari
Sää'mte'ğğ/
Sää'mŲkiöl koontâr
2016

Sää'm Ųiöl jeälltem
pue'rmõs vue'jj
da meersaž
politiikk linnj'jõõzz
Lää'ddjânnmest,
Ruõccjânnmest da
Taarrjânnmest

© Ulla Aikio-Puoskari & Sää'mte'ğğ/ Sää'mkiöl koontâr

Jåårglâttam: Anna-Katariina Feodoroff, Merja Fofonoff, Heidi Gauriloff, Terhi Harju, Mervi Karjalainen, Miika Lehtinen, Sirkka Sanila, Tiina Sanila-Aikio

Ķiõlhuõll: Merja Fofonoff

Lå'ķķ-kartt: Tania-Maria Moilanen

Kartt: Škooultõs- da mättmateriaalkoontâr 2015 /
Studio Borga/ graaflaž tuâjj Minna Saastamoinen.

Ålgghäämm: Anni Näkkäljärvi

Isbn: 978-952-441-343-5

Teä'ddempäi'ķķ: Waasa Graphics Oy 2017

Alggsää'n

Tän rapoort kee'rjtummuš ja'ttji jurddjest, što le'čči pue'rr noorrâd õõuti loo'kki sizz õuddmiârkid tõi'st mõõn nalla õõu'deed sää'm kiõli âânnmõõžž da jeällted sää'm kiõlid jee'resâ'rnn Lää'ddjânnam, Taarrjânnam da Ruõccjânnam sää'mvuu'din. Sää'm kiõli seeiltem da õõudâsviikkâm diõtt tue'jjeet tän poodd jäänab gu ni kuä'ss ääi'jben.

Sää'm kiõli jeälltummuš lie tuâjjnes välldam määng päaiklaž õõutstõõžž, jânnmi Sää'mtee'ğğ, määng tu'tkkeei da universitee'tt, määng kiõlâs mõõntam, alggkiõlâs pue'rmõs siltteei da ođđ kiõl mainsteei. Sää'm kiõli jeälltummuš lij kaggum še jânnmi halltõõzzi ä'sšlii'sti õõl. Sää'm kiõli sââ'j, sää'm kiõlltuâj da jeälltemha'ŋkõõžžid kuõskki raportâsttmõš sää'm mediast lij sõrgg juõ'kkpeivsaž. Nuõr kampanjâ'stte sosiaal'laž mediast kiõleez beä'lest. Määng sää'mkiõllsa musiikknee'kk da sää'mkiõllsa ke'rjnee'kk haa'lee tuärjjeed da õõu'deed tuâjaines kiõli âânnmõõžž. Pukin täin huõlkani sää'm kiõl jie leäkku staanâst ni viõusmõs vuu'din. Kiõl suõjjlummša lij tarbb juõ'kk â'rnn¹.

Rapoort mie'rren lij põrggâd kovveed tõn, mõõn määngain naa'lin sää'mõõutstõs tuejjad tä'bbe kiõleez õu'dde. Ha'ŋkõõžž, mõõntõõllmi, vuõ'jji da ođđ raajõõzzi tue'kken lij õhtt da õhtsaž mie'rr: ainsmä'tted kiõl pue'tti äi'ğğ da kiõli serddmõš ođđ puõlvvõõggid. Tä'st cuä'jtum kovvõõžž lie vuä'nkõs õ'htekeässmõõžž måttmin sää'm kiõll jeälltem õu'dde tuejjum ha'ŋkõõžžin, rajjum mõõntõõllmin da raajõõžžin, koin tääu'jmõõžž lie puârast dokumentõ'sttum. Tõin käunnai jiânnai lââ'ssteätt jm. kovvõõžž looppâst käunn'jeei ne'ttiin'ki mie'ldd da rapoort looppâst käunn'jeei teättkäiv- da keerjlažvuõttlogstõõgg veäkka. Tä'st cuä'jtum kovvõõžž ko'le šuurab obbvõõđid da lie nääi't vuäzza šuurab kiõlljeälltemtuâjast. Õuddmiârk sää'm kiõli jeälltummušest da sää'm kiõlltuâjast le'jje nääi't lee'd jiânnai jäänab ko tän rapo'rtte põõ'sti čaaggted!

Ķiõl jie jiällu jiõččines pe'ce tők kai'bbje ku'ķesäiggsaž tuāj da
 nâanas čõnnõõttmõõžž. Jee'res â'rnn sää'mõutstõõzzin čõõđ
 vikkum ha'ŗķķõõzzin da jââ'ttmen âarrai ķiõlltuājast lij jiānnai
 õhttsaž. Ōhtt nākkmin lij määngai paai'ķi õuddpeāmmast
 älggam ķiõl maacctummuš nuõrab puõlvvõ'ķķe da
 õuddpeāmmast äigga vuāžžum kuõi'tķiõllsažvuõđ õuddnem
 juātkkmõš škooulâst. Ōhtt muu tån rapoort ķee'rjteen
 vuāmmšem aa'sšin lij, što ķiõl jeālltummuž alttee tāujja siõm
 pāarnai puārraz, kook seāmmast čõnnâ'tte āšša nānnsanji.
 Ōhttsaž lij še ođđ sää'mķiõllsa nuõri puõlvvõõgg šõddmõš
 da pāaiklaž sää'mõutstõõzz da maaddārpūārssi puõlvvõõgg
 miārkteei sâā'jj ķiõl da kulttuur serddmõõžž resurssān.

Ōhtt muu vuāmmšem peāggtem vārdd aa'sšin lij še tõt,
 mäh'tt sää'm ķiõlltuāj mainstāāll sää'mõutstõõzz aktiivlaž
 õhttvuõđi pirr jee'res algmeeraid da ķiõl'laž uu'ccbõõzzid
 pirr maai'lm. Aainās vitt sää'mõutstõõzzāst āā'nnmest
 āarrai ķiõl jeālltem mōõntõõllmin lij puhttum da suāvtum
 sää'mõutstõ'sse â'ldd maai'lm nuu'bb lāaidast. Tők lie Ođđ
 Seelaand (*Aotearoa*) algmeer maori raajjām ķiõlmaacctem-
 mall, koon mij tobddāp sää'm ķiõllpie'ssen, Ameriikk Kaliforniast
 vuāžžum tobddmõõžž u'cc algmeerai ķiõli jeālltem õu'dde
 rajjum ķiõllmāastarmōõntõõllmest da kuālmeen cymri ķiõl
 kōõskōssān da čāđđmen Walesist aalgutum ķiõllkōõskōõzz.
 Sää'm õllškooul (*Sámi allaskuvla*) jā'rjsti 1990-lāāgg aalgāst
 škooultõõzz, koon āi'gģen ha'rjješ cymri ķiõl jeālltummsā
 rajjum mōõntõõllmid². Walesist tuejjuum ķiõlltuāj vaaikti
 vuõ'i'gģest sää'm ķiõllkōõskōõzzi šõddmõ'sše da še sää'mķiõllsai
 pei'vvhāiddampaai'ķi vuāđđtummsā nākam pāarnai vāaras, ķeāi
 dommķiõllān ij leāmmaž sää'm ķiõll. Ōhttān õuddmiārkkān
 peāggtam veāl Levangenist (*Loabát*) toi'mmjeei sää'm
 ķiõllkōõskōõzz (*Ástavuona giellagoahtie*) raajjām rāā'vesoummid
 jurddum da sää'm ķiõ'lle suāvtum māt't'em-mōõntõõllmõõžž,
 koon maddi lie Israelist da hebrea ķiõl jeālltummsēst.
 Māāimōssān peāggtum mōõntõõllma tobdtõõttmõš ij šõddām
 veāl tån rapoort tuejjeem āi'gģen.

2 Kj. el. Todal & Pope 1996.

Sää'm ķiōli mättjem da jeälltem ōudldōōzzid raajât hooddin še ķiōllteknologia sue'rjest. Digitaal'laž mättmateriaali, interaktiivlaž pedagooglaž prograamm, sää'm vuōi'ggestķee'rjtempograamm, digitaal'laž sää'nnķee'rj da jm. māt'ķķte'lfoonid rajjum suāvldōōzz puā'tte hiālp̄ted da ālšmā'tted sää'm ķiōl āānnmōōžž da mättjummuš. Trooms universite'tt sää'm ķiōllteknologia kōōskōs, *Sámi giellateknologiija guovddáš*, veekk aktiivlanji ōōudās sää'm ķiōlid kuulli ķiōllteknologia, koon toimmmjumšest lie mie'ldd ju'n tâ'vv-, aanar-, nuōrtt-, saujj-, juu'lev- da ķi'ldd sää'm ķiōl.³ Giellatekno ōht̄tad sää'm ķiōlltiōđlaž da ķiōllteknolooglaž tu'tķķummuš programstummša raajee'l ānnsallaš suāvldōōzzid jee'res ķiōllōht̄tōōzzi vāāras. *"Takai āā'nnem vāāras tāāvtōssān lij ōōudeed ķiōllteknologia veākka sää'mķiōli mättjummuž, mätt'tummuž da āānnmōōžž. Ij ni ōht̄t ķiōll pāā'st toi'mmjed modeernlaž ōht̄tsažķāā'ddest ķiōlta'rkstemtaā-, te'ksttanalyystaa-, mainstem- da ķiōllmättjemprograammitaa ij-ga elektroonlaž sää'nnķii'rjitaā."* Māāimōssān ōđđ suāvldōōzz čuā'jte, što sää'm ķiōl jie leākku museoneā'vv pe'ce jeā'lle nānnsanji āāi'jstes.

Spā'ssbōōššam sää'mtee'gģ ķiōllsuāvtōōzz šiōgg kommee'ntin da vuei'tlvažvuōđāst rapoort tuejjummuš da ōđđ aa'šši mättjummuš.

Gáppe Piera Jovvna Ulla/ Ulla Aikio-Puoskari

Jåårglāttam Merja Fofonoff

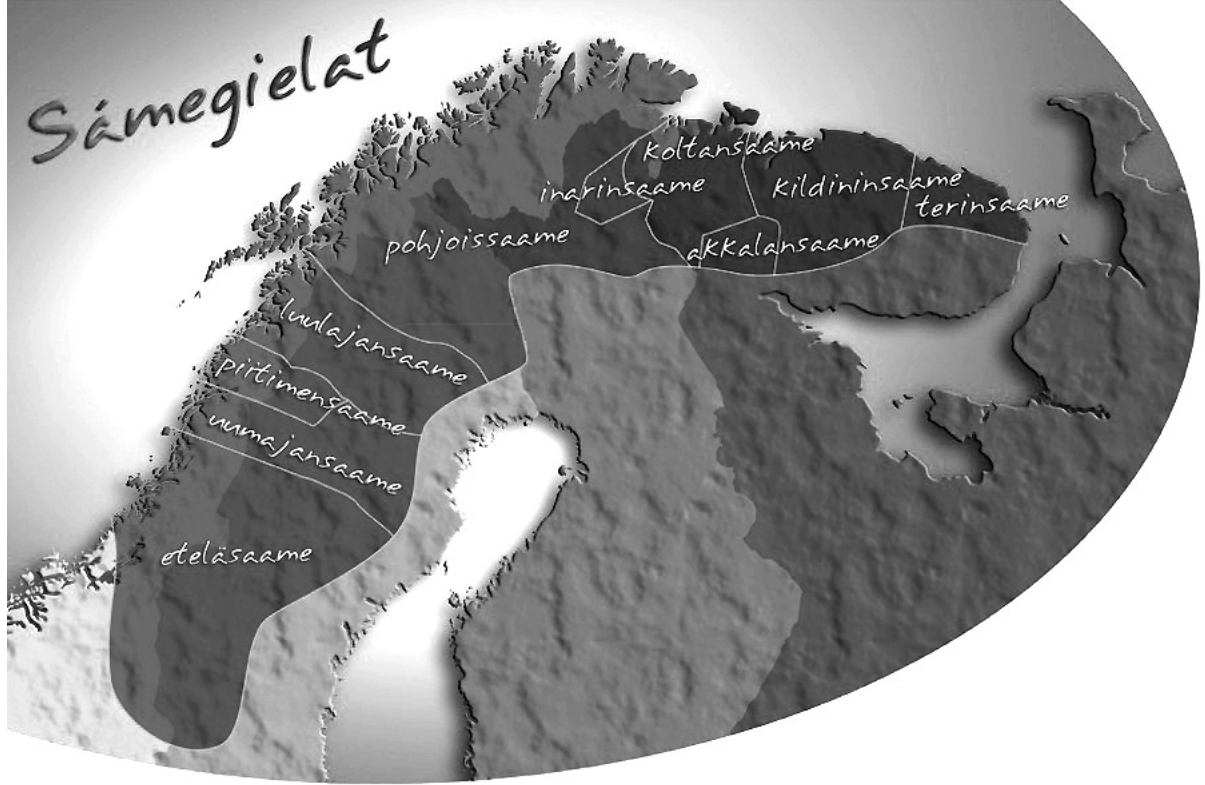
³ Ķi'lddsää'mķiōll kooll nuōrttsää'mķiōlid da tōn mainste Kuālōknjaarrgāst Ruōššjānnmest

⁴ < <http://giellatekno.uit.no/> >

SIISKÖS

6

1. Jää'dtelm	7
2. Vuei'nnemkuu'lm sää'mkiöli jealltummša	10
3. Sää'mkiöli jealltem pue'rmös vue'jj	15
3.1. Válldán giellan ruovttoluotta/ Mov gielem bäästede vaaltam – Luõväs kiöl mainstem cââggain	15
3.2. Vuonak sámemáná – ođđ algg juu'levsää'mkiö'lle	18
3.3. Saa'mi kiöll- da kulttuursiid õhttsallaš jealltem kõõskõssân	22
3.4. Kielâpiervâl/ kiöllpie'ss/ giellabeassi – sää'm kiöllpie'zz Lää'ddjânnmest	25
3.5. Elgå/ Svahken Sijte - odd puõlvvõk saujjsää'm kiöl mainstee'jid	33
3.6. Saemesth Dle! Saujjsäämas kiöll-laaugleei'rin	37
3.7. Aanarsää'mkiöl tiuddeemškooutummuš – ođđ tuâjjâkksai kiöllpuõlvvõk šâdd	40
3.8. Kiöllmäästar kiöl da kulttuurteâđ si'rddjen	46
3.9. Kiõlsiltteei sää'mõõutstõõzz da tuâjj-jie'llem taarbid	52
3.10. Sää'm kiöllkõõskõõzz kiölltuâj tuõ'll'jee'jen da jooudtee'jen	56
3.11. Sää'mkiölmäätt päi'kkest huõlkani	67
3.12. OVTTAS! Škooul- da pei'vvpõrttõhttsažtuâjj pâ'jjel raaj	75
3.13. Sámás muinna! Saemesth munnjen! Sámásta mujna! Snakk samisk te'mæ!	81
3.14. Yle Sää'mjânnam - kiöl jealltummuš radiotuâjjast, õõutverddsazvuõtt studiost	83
3.15. Sámi Giellagáldu sää'mkiöli puõ'ttiäi'j raajjmen	85
4. Sää'm kiöli jealltummuž meersaž raam	89
4.1. Sää'mkiöll-lää'jj	91
4.2. Sää'mkiöl ouddpeâmmast da škooutummšest	96
4.3. Sää'm kiöli jealltummuž halltõõzzi ä'sšliistâst	107
5. Lååj ä'sšed, koid tie'ttep åå'n	117
Teåttkääiv da jee'res äšša kuulli keerjlažvuõtt	119
Tää'rkes õhttvuõtt-teâđ	131

1. Jåå'dtelm

Jåårglâttam Heidi Gauriloff

Sää'm ķiōli jealltummuš lij kaggōōttâm sää'm ķiōltuāi jāānmōsān kuāsttjeei täävtōssān Lää'ddjāānmest, Ruōccjāānmest da Taarrjāānmest mōōnni 25 ee'jj āi'gģen. Ķiōli jealltummuš lij jåttjam ķiōllōōutstōōzz jii'jjes taarbin da aktiivlažvuōđāst ju'n mągglo ee'ķķed mąāiārra, leša čiōlggsānji ōlmmša valddum tee'men, täävtōsān da tu'tķķeemteādaivui'm argumentōsttum ķiōllpoliittlaž programmān tōt lij kaggōōttām 1990- lāāggast āā'ljee'l.

Ķiōli jealltem tue'ķķen lij teātt puki veāl mainstum sää'm ķiōli vaarvuālažvuōđāst da loo'jid ii'jjid juātķķjam ķiōlvāajtōōzz ouddnummšest. Ķiōli vaarvuālažvuōtt miārķķšāāv tōn, što ķiōl lie vaarāst čackkād te'l ko tōk jie teānab sirddu ođđ puōlvvōōggid le'be serddmōš ođđ puōlvvōōggid lij čiōlggsānji njuōrrām. Sää'm ķiōlin, kook algg aalgāst lie leāmmaž ōhttsi'žze lāāi, Kuālōōgg njaargāst mainstum ā'ķķelsāā'mķiōll lij čackkām ee'jjest 2003 ko tōt mōōnti mąāimōōzz mainsteejes⁵. Uu'm da piiddām sää'm ķiōli vue'ķķ lij samai hue'nn, tōin lie teānab tā'lķ 10-20 mainstee'jed. Tāid ķiōlid kuōskki jealltummuš lij kuuitāg še jåā'ttmen.⁶

⁵ Rantala & Sergina 2009.

⁶ Sää'mte'gģ 2014, 8, 12 (Ruōcc); < <http://www.giella.org> > 6.4.2016.

Teatmmõš sää'm kiõli vaarvuâlažvuõđ õhttsažkââddlaž - poliittlaž da historiaal'laž määinain lij lãssnam da sää'm kiõli jealltummuš lij kaggõõttâm Lää'ddjânnmest, Ruõccâst da Taarrâst meersaž politiikk le'be jânnam halltõõzz ä'sšli'stte. Takai tää'zzest vuäitt sãrnnad, što sää'm kiõli jealltummmšest põõrgât ko'rjjeed Tã'vvjânnam historiaa'je kuullâm, juõ'kk jânnmest jee'resnallšem åå'blkid vuäžžam suddeem- le'be assimilaatiopolitiikk tue'jjääm skääđ da viõggtoõllâd mõõntum lãai ee'jj äi'ggen tuejjeekâni kuâđđjam kiõlltuâi.

Kiõli jealltummmšin le'be revitalisaatioin põõrgât jm. kiõli ââ'ntemvuõđ lââ'zztummmša modee'rn õhttsažkââdd jee'res vuu'din (*corpus planning*), kiõli õhttsažkââddlaž sãai pue'rummmša (*status planning*) da kiõli pue'ttiäi'j plaanummmša (*acquisition planning*).

8

Sää'mkiõli korpuuzz plaanummuš aa'li ju'n ouddâl 1900-låågg pie'llrää'jj sää'nnke'rjj – da ortografiatuâjain. Terminologia- da kiõlhuõlltuâi lij tuejjuum kuu'kkben tâ'vvsää'mkiõl pirr leša tõt juätkkai ooudâs da lij vääžnai vue'ss jeãrben uu'ccab sää'mkiõli jealltummmšest. Tãt kiõllplaneemsue'rgg lij åå'n ođđ vue'jjest (2015). Tã'vvjânnmi Sää'mtee'gg jãtt'te ee'jjest 2013 tuâi tuejääm õhttsažtã'vvjânnmallaš sää'm kiõli ämmat – da resursskõõskõõzz *Sámi Giellagáldu*, (*Sää'm kiõllka'lddi*), koon tuåimmjummuš puätkkni pâ'jjel eeggas ko teäggummuš puđi mângja ha'ngkkõõzz vuõssmõs poodd keässa 2014. Sámi Giellagáldu juätkk e'pet čãhčča 2015 tuåimmjummuž EU – prograamm tuärjin ee'jj 2018 räija. Sää'm kiõli terminologia- da kiõl-huõlltuâjast ij leäkku snäätnei teãtt juätkkjummmšest.

Sää'm kiõli statuuzz plaanummuš õhttan sää'm kiõli sãai da ââ'nnemvuäittmõõžži kuõskki lää'jjseãttmõõžž da sää'mkiõllsaž Õlmmsaž kääzzkõõzzi ooudãsviikkmõ'sše. Õhttsažkââdd jee'res vue'ssvuu'din sää'm kiõl va'ldde lokku vuõssmõsân škooultõõzzãst da tõn pirrsaž lää'jjseãttmõõžžãst. Sää'm kiõl pue'tte mie'ldd Tã'vvjânnam mãttõõlgtõs-škoouli prograamm da tõi pirrsa lää'jjseãttmõõžž vuãđđškoouläi'j aalgãst⁷. Sää'mkiõllsaž ouddpeãmm'mõš jãttji Tã'vvjânnmi pei'vvhãiddriãšldõõggjin 1980- lååggast. Vuõssmõs spesiaal sää'm kiõll-lää'jj pue'tte viõ'kke 1990-lååggast. Õlmmsaž kääzzkõõzzin pue'rmõssân kuãsttjeei ouddnummuš lij šõddâm sää'mkiõllsa media šõddmest. Ouddnummuž lij leãmmaž

⁷ Ruõccjânnmest se'rddje vuãđđškooul mãtt'tõ'sse 1960-låågg aalgãst, Taarrâst 1960 -loogg äi'ggen. Lää'ddjânnmest vuãđđškoou'le serddmõõžž alttee vuõssmõssân Sää'mjânnmest 1970-låågg aalgãst.

kue'sttel da já'ttel 2000- låaggast, kuá'ss sää'mkiöllsa radiotuaim lââ'ssen sää'mkiöllsaž TV- puu't'tõs lij še jáá'ttmen pukin koummân Tâ'vjjânnmest. Sää'm kiõl kuâsttai da kollai ânn'jõžai'ggen sosiaal'laž mediast še.

Sää'm kiõli jealltem diõtt tuejjuum ha'ŋkkõõzz, tän vääras tuejjuum raajõõzz da jii'jjesnallšem metood ko'lle oudmõssân kiõli pue'ttiäi'j plaanummša. Tõivui'm põõrgât lââ'zzted kiõli mainstee'ji meä'r, veeideed kiõli âannmõõžž odd jie'llemvuu'did, pue'tkķeed kiõlvaajtõõzz ouddnummuž da jârgsted tøn jee'resâr⁸ da lââ'zzted kiõl'laž tie'ttemvuõđ jiõčč kiõllõõutstõõžžâst da kiõl äärvouddmõõžž puk õhttsažkâa'ddest.

Ooudbeä'lnn peäggatum kiõllplaanee'm da kiõllpolitiikk vuu'd õhttne nânnsanji kuei'mm kuei'meez. Tän rapoortâst jeä't kuuitâg kiõtt'tõllu puki kooum kiõllplaaneevuu'd kruuggâst šõddâm ouddnummuž, koon kuõskki rapoortid lie õlmstâttam sää'm kiõllorgaan, Sää'mte'gğ da tu'tkķeemstroit'tel arvvlõõddee'n jm. sää'm kiõli âannmõõžž da sââi, da sää'm kiõll-lää'jj jää'kķtummuž da tøn pu'httem aa'sšid⁹. Rapoortâst činlmõõvât pääiklanji tuejjuum sää'm kiõli jealltemvue'jjid da metoodid, koi tobddmõõžžâst da koin vuâžžum kiõččlâsttmõõžžin vuä'tte lee'd kuärgast da äü'kķen ââ'nned jee'res vuu'di sâ'mmlai kiõllõhttoõzz. Rapoort mie'rr lij jue'kķed kiõččlâsttmõõžžid, äü'kķeed õõut vuu'dest vuâžžum kiõččlâsttmõõžžid nuu'bb vuu'dest šõddi sää'm kiõlltuâjast da vie'kķted Tâ'vjjânnam sää'mkiõlltuâjast.

Sää'm kiõli jealltem vuäittmõõžžid raajât meersaž politiikk jee'res vuu'din, jeä'rben kiõll-, škooultõs- da jânnam vä'lddem alggmeer- le'be minorite'ttpoliitiikk veäkka. Rapoortâst kiõččât vuä'nkânji Tâ'vjjânnmi halltõõzzi sää'm kiõli sââi da jealltummuž pirrsaž vääžnmõs jurddjid da tõi pirrsaž teäggatummuž. Sâ'mmla da sää'm kiõli sââ'jj Lää'ddjânnmest, Ruõccjânnmest da Taarrjânnmest čârne jiânnai kuei'mm kuei'msteez da oudldõõzz sää'm kiõli jealltummuž čârne še jiânnai kuei'mm kuei'msteez.

⁸ Jäärglõs kiõllvaajtummuž fi'ttjõs: Fishman 1991.

⁹ Mm. Øzerk & Eira 1996; Sámi ealáhus- ja guorahallanguovddáš 2000; Andersen & Strömgen 2007; Barruk 2008; Näkkäljärvi 2008; Sää'mte'gğ (Ruõccjânnam) 2011, 2012, 2013c, 2014 ja 2015; Solstad et al. 2012.

2. 1. Vuei'nnemkuu'lm sää'mkiöli jealltummša

Jåarglâttam Merja Fofonoff

Sää'mkiöli jealltummšest vue'lggemsõõ'jid ta'rkstõõlât tän rapoortâst kolmmân vuei'nnemkuu'lmest, õõut oummu, puõlvvõõgg da kiöllõõutstõõzz vuei'nnemkuu'lmest. Vuei'nnemkuu'lm jeä'rta'lle sää'mkiöli 'čue'ccempaai'kid' da tõi veäkka vuäitt ärvvtõõllâd kiöli jealltem õu'dde rajjum mõõntõõllmi da vue'jji šâddsallašvuõd da vaaiktõõzzid da juä'tkked sää'mkiölid jeallteei odđ mõõntõõllmi da vue'jji õõudâsviikk mõõžž. Vuei'nnemkuu'lm va'sttee seämmast kõõčmõ'sše mõõn diõtt sää'mkiöli jealltummuš lij taarblaž.

10

Ooumaž da suu jii'jjes kiöll. Määng vuõssmõs jie'nnkiöllnes sää'mkiöl mättjam oummu tâ'bdde sää'mkiöl mainstummuž tän äi'ğgen va'žžlen, jos sij jie leäkku âannam kiöl ku'kes ääi'j se'st le'be jos sää'mkiöll lij siõmmnai siõmmnai cõjjum da tõn âannmõš lij occnam jânnam vâ'lddkiöl õõudâst. Cealai puõlvvõõggi tobddmõšân vuäitt ââ'nned vuâllnem, straamm da vie'rrvuõd tobddmõõžžid, kook õinn o'dđdest e'tte mõõnni loo'ji ii'jji tobddmõõžžin. Sää'mkiöl âannmõõžž jie âannam pue'rren ä'sšen vuõssmõs mättõõlgtõs-škooulâst, meerškooulâst, da škoouli aaztõkpõõrtin da sä'mmla le'jje nu'tt ää'v gu rajjsallaš čârstem vue'lnn. Aaztõkpõõrttäi'ğg 1940-lååggast 1970-lokku raa'tki päärnaid ku'kes aai'jid piârrjin da tõn seämmast kiõlâst da kulttuurâst. Määng to'bdde, što sij jie'nnkiõlâst ij leämmaž ni mii äärvaid. Tõn äigga takainalla päärnaid šõddee täujja lää'dd-, ruõcc- le'be taarrkiõllsi'žžen, gu si'jjid haa'leeš staanâd pue'rab pue'tti ääi'j lää'dd-, ruõcc- le'be taarrkiõllsaž õhttsažkää'ddest.

Tä'bbe, gu sää'mkiöli jealltummuš lij jåå'ttmen da sää'mkiölid vuäitt kuullâd, vuei'nned da ââ'nned ääi'jbuž jeänab še õlmmsest jee'res jie'llemvuu'din, vuei'tte õõudâst lee'd odđnallšem vuâllnem tobddmõõžž. Kiölid vää'ldet jåttlânji ââ'nma odđ terminologia, kää'tt vuei'tlvâstt sää'mkiöli âannmõõžž da õuddnummuž tän ääi'j õhttsažkää'ddest, jm. škooutõõžžâst, mediast da vaaldšmest. Õhttsažkää'dd, sää'mõõutstõs da tõn jie'llemvue'kkraajâs lie jå'ttlõs muttâz vue'lnn, koi mie'ldd mottai še kiöll da tõn ä'rbvõõdlaž jie'llma kuullâm kiõlâannmõš occan. Tån vue'jjest määng tâ'bdde jie'nnkiõltääidas vânnsen. Täujja kooll sarnnum, što tån peei'v sää'mest lie jiânnai jâkk sää'n da õõlmtõõzz. Aainâs puärrsab

oummu vuei'tte ve'rsted sää'mkiõl modernisaatio. Tõn õõl veâl fe'rttai mu'stted, što jie meerskooul äi'ggen skooulid jååttam, jie-ka ni puk vuâdðskooul jååttam leäku vuäzzam jii'jjes kiõl mätt'tõõzz. Lookkâmda kee'rjtemtäidd, koon sij äiggnest mättje, miârkkšõõvi lää'dd, ruõcc le'be taarrkiõl lookkâmda kee'rjtemtäaid. Määng to'bdde pe'ccel le'be vie'rrvuõð še tõn diõtt, što jie leäku pâsttam se'rdded jii'jjes kiõl päärneez.

Kiõljeälltem vuei'nnemkuu'lmest ree'gges da ä'rbbvuõðlaž jie'nnkiõl siltteei oummu lie kaallšõs resurss. Sää'mkiõli jeälltemha'ñkõõzzin lie raajjâm vuõ'jjid mõin vuäzzat motivâsttnam jie'nnkiõlsilttee'jid e'pet aktiivlaž kiõl õõ'nn'jen, kiõl si'rddjen da kiõllvaajtõõzz õuddnummuž jåårglõ'ttjen.

Kiõllvaajtõõzz diõtt sää'mõõutstõõzzâst lie še jiännai oummu, keäi sää'mkiõl âânnmõš da jii'jjes kiõl õuddnummuš lij puâtcknam ju'n pä'rnpooddâst da oummu, keäk jie leäku mättjam sooggâs alggveärlaž kiõl ni voo'ps. Määng täin oummuin lie palttâm da tâ'bdde ju'n-ba vie'rrvuõð tõn diõtt, što jie silttâd jii'jjes kiõl. Määng si'jjin haa'le'çe mättjed kiõl, da ooccmõssân tõn, što see'st päärna vuäzzçe sooggeez alggveärlaž kiõl määust. Päärnai beä'lnn vuârddmõõžžid piijât aainâs õuddpiõmmu da skooulmätt'tõ'sse. Määng lie seeiltam sää'm identitee'ttes da tâ'bdde kuullmes sää'mõõutstõ'sse, leša tâ'bdde sää'm identitee'ttes da sää'm kulttuur jii'jjes jie'llmest vaaruâlžen. Nu'tt še tõn vue'jjest, gu lie mättjam määust jii'jjes kiõl, vuei'tte kiõl âânnmõõžžâst lee'd čuõlm. Sää'mkiõl ââ'nnmavâlddmõš nõkam oummivui'm, keäivui'm lij mättjam mainsted jânnam vä'lddkiõl, vuäitt lee'd va'žžel da tâbddjed raajee'l rajjum ä'sšen, hâ't kuhttu siltte'çe kiõl puârast.

11

Kiõlâs koon-ne jie'llemppooddâst mõõntam sä'mmla lie jõnn potentiaal'laž joukk pue'tti kiõl õõ'nn'jen da tõn oðð puõlvvõõggid si'rddjen. Sää'mkiõli jeälltem õu'dde lie rajjum rää'vesoummid suâppi mõõntõõllmõõžž mõõntum kiõl määustmättjummuša di vue'jj, koi veäkka motivâsttnam nu'bben kiõllnes sää'm mainstee'jid vuäzzat aktiivlaž kiõl õõ'nn'jen, kiõl si'rddjen da kiõllvaajtõõzz õuddnummuž jåårglõ'ttjen.

Puõlvvõõggi pää'ddest väjjag kää'lc. Kiõllvaajtõõzz se'st jie'lli õõutstõ'sse lij takai ä'sš tõt, što kiõllmainstee'jin lij puõlvvõõggi šoora reäi'gğ. Sää'mkiõl jie'nnkiõllnes mainsteei vâjja puk lee'd pâ'jjel 50-ekksa, mâtam vuu'dest le'be õõut kiõlâst, seämma poodd gu nuõrab jie'nnkiõllmainsteei jie leäku ni voo'ps. Päärna jie teänab mattu sää'mkiõl

vuõssmõs kiõllân päi'kstes, gu puärraz jie maainast tõn päärneez jie-ka kõskkneez kuõi'mineez. Maaddâpuärraz da puärrsab puõlvvõõgg vuei'tte mainsted tän vue'jjest kiõl kõskkneez, leša â'nne jânnam vä'lddkiõl nuõrab puõlvvõõggivui'm. Unesco šlaajtõõllâm mie'ldd tän laaggan vue'kk miârkkšââvv, što kiõll lij ju'n čiõlggsânji le'be tuõdi vaarvuâlaž le'be vaarâst čackkâd.

Sää'mkiõli jealltummuš lij mäangi paai'ki, jm. aanarsää'm kiõlâst, jättjam nuõrmõs puõlvvõõggin le'be vue'll škoouleक्सsain päärnain. Jos kiõll ij vuei't teänab serddjed päärnaid dââma da kiõl haa'leet maacced, kiõl mätt'tet päärnaid dââma âalgbeä'lnn takai aargâst. Pue'rmõssân tobddum mallân näkam tuâimmjumšest lie sää'm kiõllpie'zz, koi pohttmõõžž lie sme'llkõ'tti.

Vuõ'jjin, koin vue'll škoouleक्सsai puõlvvõõggâst vuäžžat šõddâd oðđ kiõllõõ'nnipuõlvvõõgg, puärrsumus da nuõrmõs kiõllõõ'nnipuõlvvõõggi kâskka kuâððai kuuitâg õinn jõnn kuâras päi'kk, päärnai puärssi, nuõri da tuâjjekksai puõlvvõk. Kiõllpie'zz miârkkšâ'vve sää'mkiõl serddmõõžž nuõrmõs puõlvvõ'kke, mii ij kuuitâg veâl miârkkšõöv õõutstõ'sse kiõl nâânasvuõð pue'ttiäâi'jest. Kiõllpie'sspäärna taarbše puärssin le'be jee'res â'lddoummin kiõl'laž tuärj, jeärben veâl te'l gu se'rdde sää'mkiõllsaž škooulmätt'tõ'sse. Škooulmätt'tõõžž vuei'tlvâ'stem õu'dde taarbšet aainâs u'čtee'lid da mättmateriaal raajj'jid. Što kiõlâst šõõddçi luândlaž še õõlmâsjie'llem jee'res vuu'din, kiõl âânnmõõžž õõlgçi viikkâd õhttsažkââ'ddest näkam vuu'did, koin tõt ij leäkku ääi'jben õnnum.

Sää'mkiõllsaž stroi'ttel, tuâjjõhttõõžž da tuâjjpääi'k lie jeänmõsân rajjum sä'mmlai kõõskõspaai'kid da määng tuâjjõhttõõžž taarbše'če jeänab kiõlltäiddsaz tuâjjlaid da oðđ kiõllõõ'nn'jid. Sää'mkiõllsaž tuâj lie leämmaž jeänmõsân ta'rje'mmest tâ'vvsää'mkiõllsaid, leša sää'mkiõllsaž mätt'tõõžž, media da jee'res õõlmâž kääzzkõõzzi õuddneen tarbb lij pukin sää'mkiõlin.

Sää'mkiõli jealltem õu'dde lie rajjum vue'jj, koin vuei'tlvââ'stet jie'nn-kiõlnallšem sää'mkiõlltääd serddmõõžž vue'll škoouleक्सsaid di vuei'tlvââ'stet kiõl mättjem da õuddnem juätkkjummuž mângja õuddpeâmmast. Lââ'ssen lie rajjum mõõntõõllmõõžž mõõntum tuâjjekksaz kiõllpuõlvvõõgg maacctummša. Sää'mkiõli jealltem õu'dde lie rajjum vue'jj, koi veäkka vuei'tet šõddeed oðđ kiõllõõ'nn'jid, lââ'zzted sää'mkiõltäiddsaz räâ'vesoummi meä'r da nu'tt lââ'zzted vuei'ttemvuõðid še sää'mkiõllsaž tuâjjõhttõõzzi, kääzzkõõzzi da õlmmsest âânnmõõžž lâssnummša.

Sää'mkiöll jii'jjes õoutstõõzzâst. Sää'mkiöll lij jii'jjes pirrõõzzâst oo'ccab õnnum kiöl sâa'jest miâlggâd juõ'kk å'rnn. Tån vue'jjest rätckje tâ'lk tâ'vvsää'm õddâmuvu'dest åarra Koutokeino (*Guovdageaidnu/ Kautokeino*) da Karasjokk (*Kárasjohka/ Karasjok*), koin sää'mkiöl mainsteei lie jeänbössân. Lää'ddjânnam sää'mvu'u'd koo'ddin Uccjokk/ Ohcejohka õhttu-i lij sää'mjeänbõs kâ'dden. Ee'jjest 2012 õlmstõttum čiolgtõõzz¹⁰ mie'ldd Uccjooggâst sâ'mmlai jeänbõs maainast sää'mkiöl, mâ'st huõlkani čiolgtõõzzâst ärvvtõõlât, što Uccjokk ij leäkku teänab sää'mkiõllsaž pirrõssân seämma raavâs gu õu'ddel leäi. Sää'mkiöl âännmõš lij čiolgtõõzz mie'ldd occne'mmen še Uccjooggâst. Jee'res sää'mvu'u'din sää'mkiöl õõ'nni seämma gu kiõlmainstemkuei'm da kiõllââ'nnempoodd lie õinn oo'ccab. Mõõn jeänab õoutstõõzzâst lie lää'ddkiõl'sižžen põõšši oummu, tõn oo'ccab vuei'ttemvuõđ sää'mkiöli ââ'nnma lie da nuu'bbioo'ri. Nu'tt-ba kiöl mainsteeimeä'r kaggmõš õoutstõõzzâst lij õhttân vue'ssen sää'mkiöli jealltummšest.

Vä'lddkiöli teä'ddmest sää'mkiõltäidssa oummu vuei'tte še ââ'nned kõskkneez sää'mkiõllâd jeänab jânnam vä'lddkiöl. Ve'rğgnii'kkivui'm aa'sšid hâiddmen lij mättjum ââ'nned lää'ddkiöl. Aa'sši hâiddmõõžž lää'ddkiõlle ââ'net täujja luândližžen, gu lij vuõinnum, što sää'mkiõlle kääzzkõs ij leäkku ta'rjeemnalla. Uccjooggâst sää'mkiõllsaž nuõri se'st rajjum tu'tkkummuž¹¹, čuä'jte, što jäänmõs nuõrin âänn jeänab lää'dd gu sää'mkiöl juõ'kkpeivvsaž jie'llme'stes huõlkani tõ'st, što sää'mkiöl vue'kk kää'ddest lij puârnam määngnalla. Sää'mkiõllsaž päärnai lååkkmie'rr lij pâjnam, kää'ddest tuäimmje kue'htt sää'mkiõllsaž pei'vvpäi'k da kiõllpie'zz da sää'mkiõllsaž mätt'tõs kää'dd škooulin lij lâssnam.

Uccjooggâst tuejjuum čiolgtõõzz čuä'jte kuuitâg, što šiõttõõttmõš sää'mkiõlle lij mottjam positiivlab årra da määngai ääi'jab loo'ji ii'jji ju'rddemnäâ'll lij läppjam. Õhtt loo'jid ii'jjid vaaiktam oudduurd leäi, što päärnaž ij vuei't mättjed mängg kiöl õhttna da tõt, što mänggsab kiöl mättjummuš vuäitt lee'd ju'n-ba hääitlaž. Teädstummuš kuõi't- da määngkiõllsažvuõđ luândlažvuõđâst da äukkasvuõđâst lij tobdstum, mâ'st huõlkani määng õinn sârnna, što lie šõddâm čârstum sää'mkiöl ââ'nnem diõtt. Sää'mkiöl mainstummuž toobdât täujja suäve'mmen te'l, gu â'ldd lij hâ't õhtt ouumaž, kää'tt ij silttâd säämas. Määng čârstummša kuulli tobddmõõžž ko'le škoouläigga še nuõrmõs Uccjoogg čiolgtõõzzâst mainstâttum oummi. Lää'ssen čârstummuž lij tobddum, jos ouumaž ij leäkku mainstam sää'm nokk puârast.

¹⁰ Länsman & Tervaniemi 2013.

¹¹ Taipale 2012; Rasmussen 2014.

Sää'mõõutstõõzz se'st lij še kiõ'lle õhttneei jee'resärvvsažvuõtt. Uu'ccbi sää'mkiõli mainsteei tâ'bdde, što lie täujja jee'resärvvsaž sää'jest šuurmõs sää'mkiõl, tâ'vvsää'm, mainstee'jid ve'rddee'l. Lââ'ssen ä'rbbvuõđlaž sää'mvuu'di aalgbeä'lnn jeälsteei sä'mmlai vuei'ttemvuõđ jii'jjes kiõli seeiltummša da jeälltummša lie jiännai hue'nab gu tõin, keäk jeälste sää'mvuõđ õđđâmvuu'din. Õđđâmvuu'di aalgbeä'lnn jeälsteei päärnai da nuõri vuei'ttemvuõđ jii'jjes kiõli mättjummmša da õõudummša škooulâst lie hue'nab ve'rddee'l sää'mvuu'din škooulâs jää'tti päärnaid da nuõrid.

Sää'mkiõli mainstee'ji kõskknaž fi'ttjummuž vuäitt vaiggsmâ'tted še lää'dd, ruõcc da taarrkiõli vaaiktõs sää'mkiõli sannõõzzid da õõlmtõõzzid. Jännmi vä'lddkiõl vaaikte viõusâld sää'mkiõli âânnmõ'sše da tõk vuei'tte viikkâd kiõli järnummša Lää'dd, Ruõcc da Taarr sää'mkiõllân da versmâ'tted jee'res jännmin jeälsteei, algg aalgâst seämma kiõl mainstam sä'mmlai õhttnažvuõđ. Sää'mkiõlin tâ'vvsää'm mainstet pukin kolmmân Tâ'vvjännmest, juu'levsää'm da saujjsää'm Taarrjännmest da Ruõccjännmest, nuõrttsää'm Lää'ddjännmest da Ruõššjännmest.

14

Sää'mkiõlltuâj, jeärben sää'mkiõli jeälltemha'ŋkõõõzzi õhttân täävtõssân lij lââ'zzted äärvouddmõõžž sää'mkiõlid da sää'mkiõllõõutstõõzz teäđstemvuõđ jii'jjes kiõlin, kiõllvuõjsteez da kiõlââ'nnemnää'lsteez. Raajjõhttsažtuâjjan lie rajjum tuäimmjem-maall, koin vuei'tet nââneed sää'mkiõli luândlaž âânnmõõžž da õuddnummuž jeärben päärnai da nuõri kõõsk. Sää'mkiõllsaž mediast lie rajjum tuäimmjem-maall, kook lââ'zzte sää'mkiõli kõskknaž õõutverddsažvuõđ da raajj-jânnamkiõli fi'ttjummuž. Jee'resnallšem virtuaal'laž mättjemvuäittmõõžžid da -pirrõõzzid õõudâsviiggee'l sää'mkiõli mätt'tõõttma lie puhttum jeällsââ'jest čõnnsate'mes vuei'ttemvuõđ. jââ'ttmen lij õhttsažtuâj tâ'vvjännmallaš sää'm kiõllkõõskõõzz äiggavuäžžma da kiõllõhttsažtuâj sä'ttma põõšši vue'kķen.

3. Sää'mkiõli jeálltem pue'rmõs vue'jj

3.1. Válddán giellan ruovttoluotta/ Mov gielem bäästede vaaltam – Luõvås kiõl mainstem cââggain¹²

Jåårglâttam Merja Fofonoff

Sää'mõõutstõõzzâst lie jiânnai oummu, kook silttee sää'mkiõl, leša jie teänab âân tõn le'be mainste sää'm tâ'lķ â'lddpirrõõzzstes, tâ'lķ â'lddoummeez, tâ'lķ puärrsab oummid le'be õuddmiârkkân tâ'lķ ä'rbbvuõdlaž tuâjain mâ'te puäzzhâiddmest. Kiõl ââ'nnem cââgg lie määngnallšem da tõi määin vuei'tte lee'd činglest soogg le'be vuu'd historiast da õhttsažkoo'ddin, koin jie leäkku säävšam uu'ccbõsķiõlid. Taarrjânnmest čõõdteš ää'v õõlmâsciâlkkum taarrlâ'sttempolitiikk nu'tt čue'd ee'jj ääi'j sa 1960-låågg räija. Ruõccjânnmest jää'kkteš loo'jid ii'jjid viõggâst åârram suõjleei rä'tķkempolitiikk jm. škoolâst. Lää'ddjânnmest sä'mmlai suuddtummuš da lää'ddnallštummuš leäi peittsab gu naabârjânnmin, leša ij kuuitâg tõn viõggtab. Tâ'vvjânnmin jee'resnallšem häämaid vuäžžam suuddtempolitiikk diõtt sää'mõõutstõõzzâst lie jiânnai oummu, kooi alggveärlaž kiõll lij mottjam 'jõõskâs kiõlltäiddan' (jaskes giellamáhttu). Lie še jiânnai alggveärlaž kiõlâs rää'vesooumžen jeálltam oummu, ķeäi'd kiõl aktiivlaž âânnmõš lij kuuitâg kõddsi tue'ķķen. Jõõskâs kiõlltäaid counnmõš lij vue'ss sää'mkiõli jeálltumšest.

15

Taarrâst Uunjaarg (*Unjárga/ Nesseby*) sää'mkiõllkõõskõõzzâst (*Isak Saba guovddáš*) kuu'ķķ ääi'j tuejjääm Jane Juuso lij viikkâm õõudâs kognitiivlaž teoríaa'je vuâdđneeí mõõntõõllmõõžž, koon veäkka sää'mkiõl âânnmõõžž cõggi ju'rddemnaa'lid da tobddmõõžžid vuäitt ķiõtt'tõõllâd, pu'rğģeed da ju'n-ba piässâd tõin luõvås. Mõõntõõllmõš lij jurddum oummid, ķeäi'd ij ni õhtt ääi'jab sää'mkiõl mätt'tem-mõõntõõllmõõžžin leäkku suäppâm le'be ij leäkku viikkâm jõõskâs kiõl aktiivlaž âânnmõ'sše. Mõõntõõllmõõžž čuä'jtõõlât ķee'rjest, kää'tt lij õlmstõttum tâ'vvsää'm-, taarr- da ruõccķiõ'lle. Ķe'rjj lij ââlda jie'llem da tõ'st čuä'jtõõlât še mõõntõõllmõ'sše vuâdđõõvvi kuurs siiskõõzzid da harjtõõzzid. Juuso maainast ââ'nnmes mängg kurssâd õu'ddel ķee'rj ķee'rjtem da vuâmmše'mmes mäנגgai vuäžžam ääü'ķ mõõntõõllmõõžžâst.

¹² Juuso 2009 da 2013.

Kognitiivlaž teoriain pijjât teadd tobddmõõžži da jorddmõõžž vaaiktõ'sse mättjummša da jeälõõttmõ'sše. Kognitiivlaž strategiai täävtõssân lij vuä'psted vuei'nned aa'sšid odđ čõõ'lmi, mättjee'l odđ naa'lid vuâmmšed, tu'lkkēed da tobddâd aa'sšid. Gu nu'tt määng strää'žže sää'mkiöl mainstummšin, taarbšet ju'rddem-maall, kää'tt vie'kkat piässâd luõvâs sää'mkiöl mainstummuž cõggi lookkin (*"sámegiielduostanhállanlášsa"*).

Juuso čuä'jat, što sää'mkiöl jealltummša lij tarbb še viõusmõs sää'mkiöl vuu'din mâ'te Uunjaargâst. Sää'mkiöll leäi dommkiöllân tääu'jmõs uunjaarglaž piärrjin veâl 1950-låågg rää'jest. Taarrlâsttmõš kõrsmi 1960-lååggast, hâ't tõ'st veerglânji leäi ju'n čäuddõttum. Tån diõtt määng änn'jõž rää'vesoummin kâl fi'ttje sää'm, leša jie maainast tõn. Kiöllvue'kk mottješkue'di 1970-låågg looppâst ää'ljee'l da sää'mkiöl taiddu u'vdškue'tte e'pet äärv. Määng piârri, koin le'jje ju'n serddjam taarrkiöl âannmõ'sše dommkiöllân, maaccte sää'mkiöl arggpeeiv kiöllnes. Ääi'jbuž loo'ji ii'jji suuddtempolitiikk pohttmõõžž kuâsttje kuuitâg õinn kiöllvue'jjest. Ee'jjest 2000 rajjum sää'mkiöl ââ'nnemtu'tkkummuš čuä'jti, što uunjaarglain 75 % le'jje sää'mkiöllsaž/ kuõi'tkiöllsaž. Jäänmõs kuõi'tkiöllsain kuuli pâ'jjel 40- da vue'll 20-ekksai kla'sse. Ravvsummus sää'mkiöllsaž joukk leäi pâ'jjel 50-ekksai joukk. Taarr sää'mtee'gğ kiöllsuåvtõõzz ee'jjest 1996 raajjâm tu'tkkummuš čuä'jti, što kää'dd 114 tuâjjlain 72 %:st leäi koon-ne verddsaž sää'mkiöl täidd. 11 % kää'dd tuâjjlain ku'le kuuitâg jõõskâs kiölltääid jou'kke. Ee'jjest 2004 rajjum tu'tkkummuž mie'ldd jõõskâs kiölltäiddsaž tuâjjlai mie'rr leäi šorram.¹³

Juuso õõudâsviikkâm mõõntõõllmõõžžâst kiõtt'tõõlât jm. jii'jjes kiöl mainstummša pijjum õõlgtõõzzid, jiõčč rajjum strategiad kiöl mainstem kâ'rvvma, mättmid õhttnaž kiöllâannmõ'sše kuulli šõddmõõžžid seu'rrjõõzzineez da jii'jjes suõim'mõõžž õu'ddel da mæn̄a sää'mkiöl mainstem. Jii'jjes mainstummša vâajat pijjâd leigga šurr õõlgtõõzzid: jos jiõm maainast voo'ps vuõ'i'gğest, tõt miärkkšâäv, što jiõm silttâd mainsted kiöl ni voo'ps. Määngai juurd lij, što sää'nnree'gğesvuõtt lij keeu'hsmam le'be ij leäkku ni kuä'ss mättjam õlmeemviõkksaž da sannõõzz beä'lest ree'gğes kiöl. Kiöl mainstummša vuei'tte kuullâd määngnallšem pâäll da jâddaz, kää'tt vuäitt viikkâd tõõzz, što ij kaaun poodd puä'deen ni õõut sää'mkiöl sää'n da vue'kk vuäitt šõõddted ju'n-ba vai'gğes fyyslaž tobddmõõžžid. Kiöl mainstem cõggâm diõtt da jii'jjes stannsaž tobddmõõžž seeiltem diõtt lij vuei'tlvaž raajjâd määngnallšem strategiad, jm. juä'tkked vä'lddkiöl mainstummuž, hâ't haa'le'če mainsted sää'm,

¹³ Øzerk & Eira 1996; Sámi ealáhus- ja guorahallanguovddáš 2000; Andersen & Strömgen 2007.

jiânttõõvvâd voo'ps le'be lee'd mâka tue'jje'mmen mâi'd-ne jee'res aa'sšid. Öhttnaž šõddmõõžžin vuäitt miõlstes ju'n tie'dee'l le'be teâdstekani raajjâd vuâkkõõzzid: gu sarnnum te'l puâsttad, šõõddam pâi nu'tt-i tuejjeed. Jii'jjes suõimmumuš vuäitt miârkkšõõvvâd jm. negatiivlaž vuârddmõõžžid: jos ââ'n mainstam sää'm, tõt mâânn puâsttad. Mân̄ṇa mainstem jii'jjes suõimmumuš vuäitt juâtkkjed kiõtt'tõõlee'l miõlâst tâ'lk puâsttad mõõnnâm aa'sšid da toobdee'l jii'jjes pâgstem vuâlžen jeârri õõudâst.

Nuu'bbnalla jorddmõš miârkkšââvv teâdsted tøn mii câgg da mii õõu'dad sää'mkiõl mainstumuš. Kuursi vuässõõtti vuei'tte kiõtt'tõõllâd tobddmõõžžeez šõddmõõžžin ođđ vuei'nnemkuu'lmin. Lie-go jee'res vuei'ttemvuõđ fi'ttjed mä'htt ää'sšest kiâvi? Vuäinče-a kii-ne ää'sš jee'resnalla? Leâm-a väjldâttam vääžnai aa'sšid, mõõk kie'vve? Mii lij neeu'rmõs, mii vuäitt kiâvvâd? Mõõn diõtt joordam, što jiõčč leâm tuejjääm puâsttad? Lij-a tuu'hmesvuõtt, jos jiõm siltâd piijjâd sänna vuõigg kie'jj? Dno.

Gu kiõll lij nu'tt činglõs vue'ss ooumžen jeällmõõžžâst da jii'jjes identiteettest da kuursin kiõtt'tõõllât lää'des aa'sšid, lij Juuso miõlâst tâ'rkk, što kuurs vuässõõttji kõõsk vuâđđjurddjen lij ääv'vuõtt da tõt, što tõõzz kooll še u'čtee'l da kurssnii'kki kõskksaž kuhttubeällsaž jiânttaâarramõõlgtõs. Kuursâst kiõtt'tõõllât še pââlaind mainsted sää'm kooi-ne oummivui'm, koin lij nää'llen vuõigeed da teevvad jeârri kiõl. Kee'rjest si'jjid kâáččat kiõllpââ'sen. Mân̄ṇa gu kurss lij puârast jâttjam vuässõõtti vuäitt vuâžžad tuâjjan vä'ldded õhttvuõđ da mainsted sää'm tän kiõllpââ'sen ju'rddmes oummuin. Täujja keâvv, što katastrofaal'laž jurddi sää'mkiõl mainstummšest kiõllpââ'sin jie ni tuõ'll'jam pâäi'kes.

Kuursâst lij vuäittam kiõtt'tõõllâd še vaiggâdvuõđid, kook ko'lle kiõllââ'nnemvuõ'jji mu'ttma. Lij vaiggâd vaajted vuârrvaaiktõskiõllân sää'm, jos lij mättjam keäinn-ne oummiin mainsted nuu'bb kiõl – leša tõt ij leäkku vuei't'te'm, sârnn Juuso. Kiõl vaajtummuš nuu'bb kiõlâst sâmma lij tuõttum vaiggumsen jiõccsa ââ'ldmõs oummivui'm da mättmešt puârsumus oummivui'm. Puârřsab oummiin e'pet vuäitt lee'd vaiggâd mainsted sää'm vuu'des ââlgbeä'lnn pue'tti oummivui'm le'be pâärnai- da nuõrivui'm, tøn diõtt gu sij lie äiggnēs mätt'tum mainsted vä'lddkiõl ođđ puõlvvõ'kke.

Ruõccjânnam sää'mtee'ğğ sää'mkiõllkõõskõs (*Samiskt språkcentrum Gielejarngē*) jä'rjsti Juuso raajjâm mõõntõõllma vuâđđneei kuurs sauji-sää'mkiõl mainstee'jid ii'jjin 2011-2012. Kiõllkõõskõõžžâst vuõ'i'ne resuursi tu'rggummšen vue'jj, ko'st määng kiõl siltteei jie tuõst mainsted jii'jjes kiõl.

Ķiöljeälltem vuei'nnemkuu'l mest mainstee'jid lij tarbb öinn jeänab. Puk kuursid vuässööttâm sarnnu maacctösmainstättmööžžin¹⁴ vuäžžmes vie'ķķ mōōntōōllmōōžžâst. Sij teādste pue'rben saujsää'mķiöl ââ'nnemvue'jjeez, ķiöllva'lljummši määinaid da vuäžžu neävvaid ķiöllva'lljummšeez mu'ttma. Saujsää'mķiöl âānnmōš lāssni ju'n kuurs äi'ģģen da ku'rsse vuässööttâm to'bdde jii'jjes jeänab snāātnai ķiölmainstee'jen.

Juuson öödâsviikkâm mōōntōōllmōš šöōddi sää'm ķiö'lle öhttneei šööttööttmōōžži muttsest. Lie öinn jeänab oummu, kook haa'le'če lee'd vue'ssen sää'mķiöllsaž öōutstōōžžâst, âā'nned ķiöl aktiivlānji da se'rdded sää'mķiöl še pāārneež. Mōōntōōllmōš šeätt määngai sää'mķiöllvuu'di âā'nnemnalla.

Loogg lââ'zz Isak Saba kōōškōōzz da Ruōccjānnam sää'mtee'ģģ sää'm ķiöllkōōškōōzz tuāimmjumšest:

- < <http://www.isaksaba.no/> >
- < <http://sametinget.se/> >

3.2. Vuonak sāmemáná – öđđ algg juu'levsää'mķiö'lle¹⁵

Jäärglāttam Miika Lehtinen

Ee'jjest 1989 ää'vee juu'levsää'mvuu'dest Taarr Tysfjord (*Divttasvuotna*) kää'ddest Drag siidâst (juu'levsäämas *Ájluokta*) privatt juu'lev-sää'mķiöllsaž pei'vvpōört *Vuonak sāmemáná*. Pei'vvpōört alttee da tōn tuāim jāā'dte nellj jie'nn da nellj ee'jj pāārna puārnsin. Tuāimm juātkkai öinn vōl 2010-lāāggast. Tō'st šöōddi Árran pāārnaikaardâs (*Árran Mánnágárdde*), ko tōt sii'rdi ee'jjest 1994 juu'levsää'm ķiöll- da kulttuurkōōškōs Árrna (*Árran julevsáme guovdásj*). Pei'vvpōört alttummuš leäi määngnalla vääžnai ä'sš da öhtt pie'ķķ juu'levsaa'mi ķiölltuājast, mōōn täävtōssân leäi pue'tķķeed ķiöllvaajtummuž da jeällted juu'levsää'mķiöl.

Vuonak sāmemáná -pei'vvpōört vuäitt vuei'nned ooudâstjoo'ttjen Aanarsää'm ķiöllpeassa, mii aa'lji Lää'ddjānnmest kääu'c ee'jj ķee'jjest dō'st. Jeārtōssân ķiöllpie'zzid leäi tōt, što pei'vvpō'rtte va'ldde kuhttuid

¹⁴ Sää'mte'ģģ (Ruōccjānnam) 2013a.

¹⁵ Kalstad Mikkelsen 1996; Nygaard et al. 2012, 30-35; < <http://www.arran.no/> >.

sää'mkiõllsaž da tiudd taarrkiõllsaž sää'mpäärnaid. Tõt, što Vuonak sámemáná -pei'vvpõört alttee da tøn tuåimm juátkkji vaiggâdвуõđin huõlkâni čuä'jti, mõõn nânnsanji vue'll škooulâkksaž päärnai puärraz le'jje čõnnõõttâm jii'jjež kiõl jealltummša. Alggvaiggâdвуõđ šõ'dde, ko päärna mainste sää'mkiõl jee'resnallšem taa'zzin, määngas jie vuäžžam kiõl'laž tuärjjõõzz dääma da kiõlâst leäi hue'nes sââ'jj Taarr õhttsažkää'ddest seämma ko juu'levsaa'mi se'st. Ee'jjest 1992 arvvlõ'dde, što vuu'dest le'jje tâ'lk muä'dd vue'll 35-ekksa, keäk silttee sä'msted. Tõ'st puärrsubuin jäänbõs le'jje peä'lstes mainstam juu'levsää'mkiõl vuõssmõs kiõllân, leša kiõl mainstummuš leäi ääi'j mie'ldd occnam, jie-ga päärna leämmaž mättjam kiõl ko hää'rveld muä'dd piärrjest.

U'cc päärnai puärraz ju'rdde, što mââimõs vuäittmõš seeilted juu'levsää'mkiõl jie'lli kiõllân lij altteed sää'mkiõllsaž pei'vvpõört. Puärraz, keäk sä'mste päärnaivui'm dääma, taarbše pei'vvpõört veä'kken da päärnai kiõl tuärjjõssân. Tõk puärraz, keäk le'jje mõõntam jii'jjež kiõl, tuäivvu sää'mkiõllsaž pei'vvpõört, ko'st sij päärna mättje'če kiõl. Anne Kalstad Mikkelsen, kii leäi pei'vvpõört jää'dtee'jen, maainast alggvaiggâdвуõđi pirr: I'leämmaž pâ'stemvuõtt sää'mkiõlâst, ij ni pei'vvpõört jää'dtummšest, jeä'p-ga teättam jiännai kuei'tkiõllsažvuõđ pirr. Sij pie'sse kuuitäg puki vaiggâdвуõđi čõõđ, tõnt ko puk puärraz vuässõ'tte tuåim ooudâsviikkmö'sše da jä'rste õõutsââ'jest jee'resnallšem škoou'l'jummsid tuäjilaid. Puärraz še vuässõ'tte škoou'l'jummsid, mõõk kuõ'skše kuei'tkiõllsažvuõđ. *"Nanu oktavuohta váhnemiid ja bargiid gaskkas ja oktasaž jáhkku dasa ahte sii galge lihkkostuvvat, lei vuõđdu min bargui¹⁶",* kee'rjat Kalstad Mikkelsen.

19

Ko pei'vvpõört já'ttee, õõlgi čau'dded vai'gges čuõlmid. Tõn diõtt ko päärnai kiõllsilttõs vaajtõõli čuu't, õõlgi smiõttâd, leäi-a õhtt õhttsaž pei'vvpõörtt pue'rmõs čauddmõš, måkam määinaivui'm päärna pie'sse pei'vvpõörtte da måkam kiõllsilttõõzz õõlgte päärnain, keäk pue'tte pei'vvpõörtte. Sää'mkiõllsaž päärnai puärraz põ'le, što sij päärna mõõnte kiõlâz, jõs taarrkiõllsaž päärna peä'sse mie'ldd. Taarrkiõllsaž päärnai puärraz tiõ'tte, što sää'mkiõllsaž päärnain leäi vuõiggâdвуõtt sää'mkiõllsaž pei'vhoiddu. Õõlgče-a sij päärna kuäđđjed sää'mkiõllsaž õhttsažkää'dd åålgbealla nu'tt, što sij jie vuäžžče vuäittmõõžž mättjed sää'mkiõl tøn diõtt, ko sij puärraz le'jje mõõntam kiõlâz tarllâ'stem diõtt?

Lââ'ssen pei'vvpõört åålgbeä'lnn käunn'je ouddkâddmõõžž. Määngas

¹⁶ Kalstad Mikkelsen 1996, 52. 'Nâân õhttvuõtt puärrsi da tuäjilai kõõskâst na õhttsaž åskk tõõzz, što mij o'nstep, leäi vuäđđan mij tuõjju.'

ju'rdde, što sää'mkiõlâst ij leämmaž puõ'ttivuõtt. Oummu jie leämma härjnam kuullâd sää'mkiõl õõlmâž paai'kin, tâ'lk privatt jie'llmest. Mâtam ju'rdde, što lij raajee'l rajjum da možât hue'nn päärnaid, jös si'jjid mätt'tet sää'mkiõl pei'vvpõõrtâst. Mâtam põ'lle, što päärna jie mättje'če taarrkiõl. Le'čči-a kuuitâg pue'rmõs, jös puärraz mätt'te'če päärnaid pâi šiõgg taarrkiõl? Kalstad Mikkelsen särnn, što pei'vvpõõrt algg leäi pannaainâs da sami vaiggâd. Čuõlm, mõõk le'jje čâu'ddemnalla, le'jje ää'rij da kuõ'skķe puärssi identitee'tt. Kiõlâz mõõntam puärssin še leäi nâânn sää'midentite'tt.

Päärnai puärraz le'jje kuuitâg õõut miõlâst, što päärna õõlgče šõddâd juu'levsää'm-taarr kuei'tkiõllsi'žžen. Puärraz sue'ppe, što puk päärna õ'lğģe piâssâd sää'mkiõllsaž pei'vvpõ'rtte. Puärraz peä'lstes čõnnõ'tte tuärjjeed päärna kiõl'laž ouddnummuž. Sää'mkiõl jeällteškue'tte da mainsteškue'tte jeänab dââma še. Pei'vvpõ'rtte vâlddmõõžž mäinnan pi'jje jeä'rbi mie'ldd tõi, što pei'vvpõ'rtte vuei'tet vâ'ldded päärnaid sää'mkiõllsaž piärrjin. Tæn mäâin tu'lkķee nu'tt, što ääkk da ää'jj še ku'lle piärrga, ij-ga ni õõut päärna taarbšam kie'ldded pue'ttmest pei'vvpõ'rtte tõi diõtt.

20

Pei'vvpõõrtt-tuâim aalgâst pi'jje jiânnai ääi'j da viõggid kiõlltuõjju. Pei'vvpõõrtâst mainste pâi sää'mkiõl, da teäðtummuš pei'vvpõõrt da doom kõõskâst leäi še sää'mkiõllsaž. Päärnai sme'llkõ'tte sä'msted da vuõ'rdde, što sij va'stte'če säämas. Päärna kuuitâg mainste da siõ'rre kõskkneez taarrkiõ'lle, või jeänab âlggan ko se'st. Sää'mkiõllsaž päärna še â'nškue'tte aalgâst jeänab taarrkiõl siõreen. Puärraz da tuâjjla põ'rgģe vaaikted päärna kiõllâânnmõ'sše: sij juõ'kķe päärnaid uu'ccab jooukid da vuõ'râsoummu pue'tte aktiivlânji mie'ldd päärna siõrid še. Vuõ'râsoummu õ'ne huõl sää'mkiõl mainstummšest da sue'ppe päärnaivui'm, kuä'ss õõlgi mainsted tâ'lk sää'mkiõl.

Kalstad Mikkelsen särnn, što täk muttâz tuâimmje. Päärna fi'ttješkue'tte simmnai simmnai jeänab sää'mkiõl da mainsteškue'tte tõi še jeänab. Päärna teäðsteškue'tte što pei'vvpõõrtâst mainste tâ'lk säämas. Kiõlltuâj pohttmõõžž kuâsttješkue'tte viið mäânââ'j ķee'jjest. Puk sä'mste, mâtam jeänab, mâtam oo'ccab. Ee'jj ķee'jjest pei'vvpõõrt aalgâst puk päärna le'jje jeänab le'be oo'ccab sää'mkiõllsa. Viid ee'jj mâŋŋa päärna vâ'lddkiõll leäi sää'mkiõll.

Ee'jjest 2015 Árran mánnágárddest lie kue'htt juâkkaz. Tõt lij privatt juu'levsää'mkiõllsaž pei'vvpõõrtt, koon vuâmast Árran-fondd. Päärnaž,

kää'tt ij silttad säämas pei'vvpõ'rtte puä'deen, vuäžž jiõccses kiõl'laž tuärjjõõzz. Pei'vvpõõrtâst lij jii'jjes kiõlltuâjjlaž. Juu'levsää'mkiõllsaž mätt'tõs aa'lji Ájluokta škooulâst ee'jjest 1992 da lij juätkkjam tõn räa'jest. Juu'levsää'mkiõl kōõskōs Árran (*Árran julevsáme guovdásj*) aa'lji ee'jjest 1994, da pei'vvpõrtt tuáimmai áâ'n tõn õhttvueððâst. Tõt lij jeä'rbi mie'ldd ouddam juu'levsää'mkiõl ougglōsmätt'tōõzz vuâððškooulid da lookkjiškooulid da tuejjääm õhttsažtuâj Nordlaand da Trooms universitee'ttid. Nordlaand universite'tt jää'rjast Árrnest juu'levsää'mkiõl universite'ttkuursid. Trooms universitee'ttin tuejjeet juu'levsää'mkiõl kiõllteknogialaž õhttsažtuâj. Lââ'ssen Árrnest tuáimmai juu'levsää'm kiõllkōõskōs, Árran Báhko -nōmmsaž kee'rjčõõðtemfirmm, juu'levsää'm jie'llemvue'kk-kōõskōs (*Lulesamisk næringssenter AS*). Posttše'kken lie Taarr sää'mradio NRK-Sápmi lââ'ssen še Sää'mte'gğ. Mânja ee'jjest 1989, ko sää'mpuärraz alttee privatt sää'mkiõllsaž pei'vvpõõrt, lij šōddâm jiânna. Ánn'jōž pei'vvpõrtt tuáimmai vue'ssen määngpeällsaž da aktiivlaž juu'levsää'mkiõllsaž õhttsažkää'ddest.

Loogg lââ'zz juu'levsää'mkiõl vue'jjest da kiõlljeälltummšest:

- < <http://www.arran.no/> >
- < <http://sametinget.se/lulesamiska> >
- < <http://www.samer.se/1189> >
- < <http://www.ur.se/samasta/samasta1/index.html> >
- < <http://www.omniglot.com/writing/lulesami.htm> >
- < <http://www.endangeredlanguages.com/lang/smj> >
- < <https://castl.uit.no/index.php/saami/lule-saami-documentation> >

3.3. Saa'mi kiöll- da kulttuursiid õhttsallaš jeälltem kōōskōssân¹⁷

Jåarglâttam Merja Fofonoff

Lää'ddjânnam sää'mvuu'din čōōdteš 2000-låagg aalgâst kolmm ee'jj pi'stti¹⁸ õhttsallašvuod kaggâm sää'mkiöl da sää'm kulttuur jeälltemha'ŋkkōōzz, Saa'mi kiöll- da kulttuursiid –projee'kt. Ha'ŋkkōōzz jå'dti sää'mte'gğ da tō'st le'jje mie'ldd puk nellj sä'mmlai dommvuu'd kää'dd, Enontekiö, Aanar, Suä'djel da Uccjokk. Ha'ŋkkōōzz teäggte Euroopp sosiaalteäggök (ESR), Lappi lää'nnhalltös da vuu'd kää'dd.

Ha'ŋkkōs vuâdđōōvi saa'mi ä'rbbvuodlaž teâttmō'sše da tōn kōskksumus täävtōssân leäi kiöl da ä'rbbvuod serddmōš alggveärälaž jie'nnkiölâs da kulttuurõhttvuodâs ju'n mōõntam da mōõntemvaar vue'lnn åarrai oummid. Ha'ŋkkōōzz mie'ren leäi ravsmâ'tted sää'mpiârri tuärjjsäi'mmōōzz da sää'm kulttuure kuulli õhttsallašvuod. Ha'ŋkkōs leäi jurddum pukid puõlvvōōggid: sää'm piârri pärnaid, nuõrid, puärssid, maaddârpuärssid, jee'res rää'vesoummid da â'lddoummid.

22

Ha'ŋkkōōzz vue'lğgemsââ'jjen leäi teâtt sää'mkiöl siltteem da ââ'nnem occnummšest da tō'st, što kulttuurä'rbb lij mäangi paai'ki väljdōōvskuâttam. Ääi'jben sää'mkiölâst leäi piârriin nâanas säâ'jj da pärnaid šōddee jōnnpiârriin, koin šōddummsa vuässō'tte puärssi lââ'ssen še maaddârpuärroz, ruâd, ristpuärroz da na'zvaan. Õhttan kiöll- da kulttuurvuâkka vaaiktam tuejee'jen ha'ŋkkōsraportt peäggat tōn, što ääi'jben puõlvvōōgg jouddu ke'ldded sä'mmlažvuodâs da sää'mkiöllsažvuodâs. Sää'mkiöl âânmmōōžž kiõ'ldde škouulšeelljain da aaztōkpōõrtin raŋstōōzzin pōõltee'l. Pä'rnnvuod kiõldlaž tobddmōōžž lie vaaiktam täi oummi sä'mmlažvuod'tte da ha'lle seeilted sää'mkiöl mainstum kiöllân.

Ha'ŋkkōsrapoortâst tuodât še piârjie'llem mottjam â'lddlab lää'dd piârfi'ttōōzz. Sää'mpiâr lij õinn tääu'jben sie'kkveä'ncc ij-ka sää'm kulttuurä'rbb sirddu teänab ođđ puõlvvōōggid seämma luândlânji gu ääi'jben. Raavâs ruâttčōnstōōgg da õ'httekuullâmtobddmōš lie pâi leämmaž tää'rkes ä'sšen kiöl'laž da eetnlaž identitee'tt seeiltee'jen. Ha'ŋkkōōzzin haa'leeš tuärjjeed da o'hjjeed piârrijd määust jii'jjes kiöll da kulttuurtuägga ârra vue'jjin, koin sää'mkiöl da kulttuur tuärjjei säi'mm leäi vânnai le'be tōt ij leämmaž ni voo'ps. Kiöll- da kulttuursiidâst pō'rğgeš raajjâd määngekksain šōddi jōnnpiâr, ko'st puõlvvōōggi kōskksaž õōutsââ'jest jeällmōš da tuâimmjummuš le'čči luândlaž.

17 Sää'mte'gğ 2004 (Lää'ddjânnam).

18 1.3.2001-28.2.2004.

Sä'mmla ää'kkoummu vuässō'tte ha'ŋkkō'sse kiöll- da kulttuurvuäppsen. Sij tuåimmje ha'ŋkkōōzzâst kaallšōs resurssân jue'jee'l jii'jjes kiöl da kulttuurtääideez nuōrbid. Änn'jōž õhttsažkâ'dd pârgg čorstâ'tted ää'kkoummid õōutstōōzzâs aargâst, mii lij sää'm kulttuu're vee'res nää'll. Ää'kkoummid lij tä'rkk piässâd vuässōōttâd piärrjines ee'jpirrōōzz mie'ldd ä'rbbvuōđlaž tuâjaid da vaaikted jii'jjes kiöl da kulttuur õōudummša. Ha'ŋkkōsrapoortâst peäggtet, što kiöll- da kulttuursijdd tuåimmai luândlaž pirrōssân jm. sää'mkiöl mainstem alttumšest jii'jjes päärnepäärnaid, jos päärnaivui'm leäi ääi'jben mainstum tâ'lk lääddas. Siida tuåimmji še luândlaž pirrōssân alteed sää'mkiöl mainstummuž o'dđest jeärrsi kiölmainstee'jivui'm. Lää'ssen siida puu'ti ää'kkoummid ođđ tuärjjsäi'mmōōzz. Kiöll- da kulttuursijdde leäi hää'sk pue'tted kaaunōōttâd jee'res sä'mmlaivui'm da tuejjeed õuddmiärkkan jii'jjes kiōtt-tuâjaid. Siida veä'kkti peä'lstes ää'kkoummid uu'dee'l vie'kk arggpeei'v pōrtt-tuâjaid.

Päärnai da nuōri beä'lnn ha'ŋkkōōzz täävtōssân leäi tuärjjeed päärnai sää'mkiöl da kulttuurtääidai õuddnummuž da raajjâd määngpeällsaž luândlaž kiöllâä'nnempaai'kid. Kiöll- da kulttuursiida pōōrgi raajjâd õuddlōōzzid sää'mkiöllsaž pei'vvhoiddu da sää'mkiöllsaž škooulmätt'tō'sse serddjumšs. Ha'ŋkkōōzz veäkka haa'leeš tuärjjeed päärnai da nuōri šōddmōōžž tiuddvääldlaž da nâânas sää'mōutstōōzz vuazzli'žžen. *"Sää'm-piärrji päärnain lie šōddmen määngkulttuurlaž puōlvvōōgg e'tkkeei, kook jie pââ'st tuärjtaq seeilted kiöl'laž da eetnlaž identiteet'es mottjeei vue'jjest¹⁹",* tuōđât ha'ŋkkōsrapoortâst. *"Jäänmōs päärnain šâdd kuōi't kiöl da kulttuur teä'ddmest. Jos päärnaž ij toobd õhttvuōđ sää'mkiō'le da kulttuu're, ij su'st leäkku ni motivaatio õōudeed kiöl da kulttuur tobddmōōžžâs. Samai tää'rkes lij vä'ldded lokku jiočctobddmōōžž da identitee'tt raavummša.²⁰"*

23

Kiöll- da kulttuursiid miärkkšō'vve tuåimmpaai'kid, koid ha'ŋkkōs vuåkrji jee'res siidin jii'jjes ää'nnma. Siidid pa'lkkee o'hjee'jid, mättmid še veä'kko'hjee'jid, keäk õōutveäkka plaanee da o'hjee tuåim da no'rre tuåimmpaai'kid määngnallšem sää'm kulttuu're kuulli aunstōōzz, veärraunnsid, tuâjjneävvaidd, kii'rjid, musiikk, siōrrneävvaidd da kiōtt-tuâjjaunnsid. Tuåimmpäi'k le'jje siidin dommpäi'kken, leša tuåimmjummuž jä'rjste še tōi åålgbeä'lnn mâ'te kaammisuei'nnsa'ccjin, mie'ccest da pikalōsääidain. Tuåimmjem-maalli õōudummuž leäi kreevsōs prose'ss, kää'tt puu'tti šōddmōōžžid siidâst õnnum škooulmii'kki sää'mkiöl da åskkmättciâšsin jeä'vespuōccu ä'httma da oollai kaa'rjumšs. Siid pu'hte še ää'kkoummid škooulid mätt'ted ä'rbbtääideez. Vuōss-sâjjsaž tuåimmjem-mallân le'jje jee'resnallšem musikk-, siōrr- da maainâspoodd, čeäppōspeei'v, molldōspoodd, luâđ ee'jpirrōōzz meâldlaž tuâj (mâ'te muō'rji uussmōš, kue'lšeellmōš da kaammisuōi'ni raajmōš), ä'rbbkiōtt-tuâjj - da kiöllkuurs, ä'rbbpormōškuurs, pikalōōzzin jāåttmōōžž, luåttreeis

¹⁹ Sää'mte'gğ 2004 (Lää'ddjânnam), 5.

²⁰ Seämma, 8.

da -leeir di jee'resnallšem sagstõõllâm- da tee'mjeä'kkää. Lââ'ssen riõ'sšeš piârleeirid, konsee'rtid nuõrid da diskoid di vuässõ'tteš jee'res sää'mvuu'din jä'rjstum kulttuuršõddmõõžžid. Siid uus le'jje äävai juõ'kk peei'v da le'jje kaaunõõttämpäi'kken määngekksaid. Määng päärna da nuõr pue'tte mæn̄a škoolâst si'jdde kiõtt-tuâjaid tuejjeed mâ'te re'ppkid, kää'dded vuõddjid, joba sää'mpihttsid kuärrad.

Siidin tuâimmjemkiõllân le'jje puk kolmm Lää'ddjânnmest mainstum sää'mkiõl, aanar-, nuõrtt- da tâ'vvsää'm da tuâimmjem vuâđđan juõ'kk siidâst leäi pääiklaž kulttuur. Tâ'vvsää'mkiõllsa siid tuâimmje Uccjooggâst, Enontekiöst, Aanar ceerkavsiidâst da Suä'djel Vuõccust. Nuõrttsää'mkiõllsaž siida tuâimmji Če'vetjääu'rest da aanarsää'mkiõllsaž Â'vvest. Ha'ņķķõõzz o'hjjummšest da vuâppmest va'sttii sää'mtee'ğğest tuejjääm proje'kttjää'dteei, kää'tt õõ'ni täujja õhttvuõđid siidivui'm. Proje'kttjää'dteei jie'li juõ'kk siidâst määnpõõ'ji. Siidin o'hjjei vuâžžu universite'tt-tää'zz škooltõõzz määngkiõllsažvuõtt-, kiõll-laaug- da didaaktlaž kõõčč-mõõžžin. Siida jä'rjste tai õõl veâl kuõi'tkiõllsažvuõttseminarid da sagstõõllâmpooddid, mõõk u'vdde nu'tt päärnai puärrsid gu ââ'kkoummid teâđ tõ'st mõn diõtt jii'jjes kiõl da ä'rbbvuõđ seeiltummuš da serddmõš lij tää'rkes ä'sš da mõõn õlltäss'saž kuõi'tkiõllsažvuõ'tte vuäitt vuällad. Enontekiõ da Uccjoogg siidin tuâimmje kiõll-laaugjoouk. Kiõllmäästar-mättneķ-mõõntõõllmõš, ko'st ââ'kkoummu tuâimmje čackkmen âarrai kiõl vuâppsen, koi'tteš Vuõccust (vrd. rapoort lãåkk 3.8.).

24

Kiõll- da kulttuursiidin tuâimmjumša vuässõ'tte vuõssmõs ee'jj õhttsi'žze 331 ooumžed, 76 piärrjed, 105 päärnžed da 74 ââ'kkoumžed. Nuu'bb tuâimmjemee'jj tuâimmjumšest le'jje mie'ldd 307 ooumžed, 73 piärrjed, 93 päärnžed da 68 ââ'kkoumžed. Tuâimmjem mââimõs ee'jj tuâimmjumša vuässõ'tte 360 ooumžed, 75 piärrjed, 123 päärnžed da 87 ââ'kkoumžed. Ha'ņķķõs tuejjad õhttsažtuâj pääiklaž škoolivui'm, pei'vvhâiddampaai'kivui'm, koo'ddi ââ'kkoummituâjain, sää'mvuu'd škooltemkõõskõõžžin, sie'brkoo'ddivui'm, ortodookslaž ceerkvin, sää'mõhttõõžživui'm, paalgâskoo'ddivui'm da pääiklaž pue'rr-jie'llemha'ņķķõõžživui'm.

Ha'ņķķõõzz puudeen sää'mkiõl âânnmõõžž vuei'ne lãssnam aainâs tõin, keäk le'jje mie'rraai'ji jãattam siidâst. Enontekiõ siidâst šõõddi nuõrid tää'rkes âsttääi'jpäi'kk da nuõri kōskkneez ââ'nem kiõll vaajtõõvi ha'ņķķõõzz nu'bben tuâimmjemee'kken sää'm kiõllân. Sää'm kiõlâst šõõddi vuârvaaiktõskiõll še tõid ooummid, keäk tobdstõ'tte siidâst. Vuõccu nuõrin tōk, kook jo'tte viiššlânji siidâst šõ'dde mââ'jbeä'lnn õlltää'zz kuõi'tkiõllsaž rää'vesoummu, koin mænggaz jue'tkke sää'mkiõl da kulttuur määttaid universiteettest. Ha'ņķķõõzz loprapoortâst peäggтет siid tuâim vaaiktem joba mättmi piärrji kiõlââ'nma nu'tt, što piärrjest ij-

sä'mmlaž pie'llkuei'mm vuäžžai siidâst taarbše'mes tuärj ħiöll mättjummša. Ha'ŋħħöšrapoort mie'ldd puki siid tuäimmjummšest mie'ldd leämmaž oummi jii'jjes kulttuur da historia tobddmōš činlmōōvi da sää'm ħiōtt-tuäjjtääid lâssne. Tān ōōl ha'ŋħħōš lâä'zzti puōlvvōōggi kōšksaž jie'llem ōōutstōōzz se'st da jee'res päi'ħħ-koo'ddi kōōsk.

Ķiöll- da kulttuursiid ōhttu-i le'jje sää'm tuäimmjempirrōssān vuu'dstes nu'tt ħiöll'lānji gu kulttuurlānji da tōk motivō'ste oummid jōnn vuu'dest. Ha'ŋħħōōzzāst ra'jje samai ōđđ vooudlaž tuäimmjem-maall sää'm ħiöll- da kulttuurä'rbbvuōđ se'rdma ōđđ puōlvvōōggid. Tuäimmjem-maall vuōi'nne samai šīōttjen ānn'jōžāāi'j sää'mōhttsažkādda. Hue'nes pie'llen ō'nne, što ha'ŋħħōš leāi čuu't vuā'nik ve'rddee'l tōn veiddsōš da ōōlgteei täāvtōōzzid.

3.4. Kielâpiervâl/ ħiöllpie'ss/ giellabeassi – sää'm ħiöllpie'zz Lää'ddjânnmest²¹

25

Jäärglāttam Miika Lehtinen

V ħiöllpie'sstuāim maddi lie Ōđđ-Seelaandāst (*Aotearoa*), ko'st jānnam alggmeer, maori, jeällteškuō'tte 1980-lāāgg aalgāst jii'jjes ħiöll, kāā'tt leāi šōddām vaarvuālžen engglōškiōl diōtt. Maoriħiōl mainste teānab vuā'mm oummu. Jānnmest alttee maoriħiōllsaž pei'vvhāiddpaai'ħid, ħiöll pie'zzid (*Kōhanga Reo*), ko'st maoriħiōllsaž puā'res neezzan hoiddu päärnaid da si'rdde si'jjid maoriħiōl da -kulttuur. Si'jji puārraz še vuōžžu pue'tted mie'ldd da mättjed ħiöll ōōutsāā'jest päärneezvui'm. Ko päärna šō'dde škooulākksi'žžen, si'jji puārraz kai'bbje si'jjid maoriħiōllsaž škooulmätt'tōōzz. Ōđđ-Seelaandāst alttee kuei'tkiōllsaž da maoriħiōllsaž škooulklaassid da obbnes maoriħiōllsaž škooulid. Tāt tuāimm veiddni jā'ttlōnji da muā'dd ee'jj kee'jjest ħiöllpie'zz le'jje ju'n čuō'di mie'ldd da maoriħiōllsaž ħiöllpie'ss- da škooulpäärna dohti mie'ldd. Ķiöllpie'zzin aa'lji maoriħiōl jeäll'jummuš. Sōrgg ħiöll mainsteškue'tte mediast, ve'rġġpōōrtin da jee'res ōhttsažkāā'dd vuu'din še. Ānn'jōžāāi'j ħiöll mainsteei lie arvlōttum lee'd nu'tt 100 000 da ħiöll vuäll akateemlaž maai'lm da universitee'tt rājja. Ee'jjest 2014 Ōđđ-Seelaandāst le'jje ōhttsi'žže 460 maori ħiöllpie'ssed.

²¹ King 2001; Olthuis 2003, 2008 da 2009; Pasanen 2005, 2010, 2014 da 2015; Sanila-Aikio 2013.

Ķiõllpie'ss miârkkšââvv vue'll škooulâkksaž päänaid pei'vvhâiddpâi'k, kââ'tt tuâimmai alggmeer le'be uu'ccbõs joouk Ķiõlin tiudlaž Ķiõll-lääug (*early total immersion*) vuâddjurddjin. Ķiõllpie'ss oudd päänaid tiuddpei'vvhâaid, ko'st mainste pâi vaarvuâlaž Ķiõl. Tãn metoodâst â'nne âu'kken päänna luâdlaž oudd mättjed õhttna määngaid Ķiõlid. Jurddjen lij, što päänaihoi'ddjeei mainste aalg räa'jest päänaid pâi vaarvuâlaž Ķiõl, hã't päänna jie aalgâst fi'ttje'če tøn ni voo'ps. Ķiõllpie'ss lij jii'jjesnallšem pirrõs, mõõn raajât vaarvuâlaž Ķiõl peâlštem diõtt te'l, ko Ķiõll ij teänab sirddu puärrsin päänaid ni voo'ps le'be nokk puârast. *"Ķiõllpie'zz täävtõssân lij tuâimlaž kuei'tkiõllsažvuõtt škooulââ'jj räjjä. Meer tää'zzest mie'rren lij vaarvuâlaž Ķiõl serddjummuš puõlvvõõggâst nobba nõkam vue'jjest, ko Ķiõll ij teänab sirddu dââma puärrsin päänaid."*²²

Ķiõllpie'zz tuâimm vuäitt o'nnsted, jõs hoi'ddjeei jie jãarglââ'tt ni mâid jeä'nbõškiõ'lle, mâi'd lie sârnnam uu'ccbõškiõ'lle. Nu'tt ij vuäžž tue'jjeed ni aalgâst, ko päänna jie võl fi'tte oðđ Ķiõl. Ķiõllpeässa vuäi'tte pue'tted päänna, keäk mainste ju'n puârast jeä'nbõškiõl, silttee simmna Ķiõllpie'sskiõl le'be nõkam päänna, keäk jie võl maainâst ni mõõn Ķiõl. Päänna vuäžža mainsted jeä'nbõškiõl da hoi'ddjeei čuä'jte päänaid, što sij fi'ttje päänai saaggid. Sij va'sttee, ko päänna mainste jeä'nbõškiõ'lle, kommentâ'stte uu'ccbõškiõ'lle tøn, mâid sij tue'jjee, da vuässâ'tte siõrid. Tøn diõtt hoi'ddjeei â'lğge lee'd kuei'tkiõllsa. Ääij mie'ldd hoi'ddjeei sme'llkââ'tskuä'tte päänaid ââ'nned uu'ccbõškiõl, leša si'jjid jeät ni kuä'ss pääkkutuku tøn mainsted. Ķiõllpie'sspirrõs âlgg lee'd dommlaaggan da staanlaž, hoi'ddjeei da päänna â'lğge lee'd jiännai kõskkneez õõldâs vuärrvaiktõõzzâst.

Ķiõllpie'zz tuâimm vaaikat piärrjid da nu'tt še ceâlai Ķiõllõhtto'sse. Tuâim âlgg pâi vuâddõõvvâd pääiklaž motivaatioo'je da puärrsi valljeema. Ķiõllpie'ss ij vuei't tuâimmjed jiõččines, pe'ce tøn fe'rttai kuullâd veiddsab Ķiõlljeälltemobbvuo'tte. Nääi't lij Ķiävnam juõ'kķâ'rnn, ko'st Ķiõllpie'sstuâimm lij o'nnstam. Tu'tkķeei Marja-Liisa Olthuis, õhtt aanrõškiõl jeälltumuž vuei'vvoummin, sârnn što Ķiõllpie'zz mie'ldd lie vuäittam o'dðdest rajškue'tted puâtcknam Ķiõllmainsteeji räaid.

Lij vääžnai, što Ķiõllmätt'tõs juätckai škooulâst da piärrjin mainsteškuä'tte jäänab uu'ccbõškiõl. Tât ooudald tøn, što piârri vuäžža lââ'zz teâđ kuei'tkiõllsažvuõđ da päänai Ķiõl'laž šõddmõõžž pirr. Muđoi puärraz vuäi'tte huõl kue'dskue'tted ouddmiârkkân tõ'st, što päännaž sie'jjat Ķiõlid,

le'be tō'st što päärnaž ij mainsteškuä'd ħiöl, hâ't son fi'ttai. Puärraz taarbše lâä'zzteâd da sagstööllmōōžž še te'l, ko mâtam ruâd le'be jee'res ōöldâs ooumaž jie tu'ħked ħiöllpie'zzest le'be uu'ccbōškiöl mainstummšest. Määngg puärraz smeä'tte še tōn, ka'nnat-a piijjâd päärna ħiöllpeässa, jōs son ij kuul ħiöl dâäma le'be jōs son puätt mōōnnâd jeä'nbōškiöllsaž škoou'le.

Ĥiöllpie'zz tuâjjlain âlgg lee'd motivaatio jeällted ħiöl da teâdast sij fe'rttje ââ'nned äärvast jii'jjez ħiöl da kulttuur. Lij pue'rr, jōs tuâjjla teâdste mōōn ħiöl sij mainste da pâ'stte lue'žžjekâni mainsted pâi uu'ccbōškiöl, hâ't le'čči jiânnai hiâlpab mainsted jeä'nbōškiöl. Tuâjjlaid le'čči še pue'rr tie'tted vuâdđaa'sšid kuei'tħiöllsažvuōđâst, päärnai ħiöl ouddnummšest, ħiöllpie'zz tuâimmjurddjin da tōn täävtōōzzin. Tōn lâä'ssen le'čči šiōgg, jōs sij silte'če ouddmiârkkân ha'ħħkeed le'be joba raajjâd jiiij uu'ccbōškiō'lle da -kulttuu're kuulli materiaalid da siōrrâmneävvoid. Ouddmiârkkân sää'mħiöllsaž päärnaiħee'rj da –musikk käunn'je sami uu'ccben ko lâä'dd-ruōcc- le'be taarrħiöllsa.

Päärnai passiivlaž täävtōškiöl ouddneškuätt tâ'lles vuōssmōs ħiöllpie'sspeeivâi'ggen. Päärnaž fi'ttješkuätt vuōssmōsân pukin tääujmōs saa'nid da fraasid da su'ne miöllsaž aa'sši da tiingi nōōmid. Muä'dd neä'ttel se'st päärnaž fi'ttješkuätt tääujmōs päkkmōōžžid, au'žžjummšid, ħiölddjid da kōōččmōōžžid. Muä'dd määnpââ'j mâŋŋa päärnaž fi'ttai tää'rkmōs aa'sšid hoi'ddjeei peeivlaž mainstummšest. Aanarsää'm- da ka'rjjeħiöllsaž ħiöllpie'zzid tu'tħkâam Pasanen lij vuâmmšam, što päärnaž sätt härrjned tâ'lħ suu hoi'ddjeeji ħiō'lle nu'tt, što son ij vie'ltkâni fi'tte pukid jee'res uu'ccbōškiöl mainsteejid.

Aktiivlaž ħiöllsilttōs ouddan takainalla jiânnai meälgben ko passiivlaž silttōs. Jeärtōōzz päärnai kōōškâst vuäi'tte leed šuur. Mâtam päärna sie'jje ħiöolid aalg räâ'jest, jeärraz-gōs mainsteškuä'tte obb ciâħħjivui'm, leša mâŋŋlest. Jäänmōs päärnain jiōčč â'nškuätt miâlggâd jâ'ttlōnji toobdâs fraasid ouddmiârkkân ko tiōrvte, prâ'sšjâ'tte, spâ'ssbâ'sše da ħeä'ldde. Lie kuuitâg nâkam še päärna, ħeäk jie säärn ni mâi'd uu'ccbōškiō'lle vuōssmōs kuei't ee'jjäi'ggen. *"Tōn diōt hoi'ddjeejin da puärrsin kai'bbjet jiânnai ħeäll'jemvuōđ. Päärnai kuei'tħiöllsi'žžen šōddâm lij ku'ħes prose'ss, mōōn ääi'j vuäitt mâtmešt kuâsttjed, što ouddnummuš lij ârstam le'be jâârglam mââiârâ."*

Lää'ddjânnmest järjstet â'nnjõžääi'j kiõllpie'sstuaim pukin Lää'ddjânnmest mainstum kooumin sää'mkiõlin. Vuõssmõs kiõllpie'ss leäi nuõrttsää'mkiõllsaž, da tõt aa'lji Če'vetjääu'rest ee'jjest 1993. Tæt kiõllpie'ss leäi pài peä'l ee'jj kiõččlõddmõš, kää'tt kuuitâg uu'di positiivlaž pohttmõžžid, maainast sää'mkiõl u'čtee'l Tiina Sanila-Aikio. Sää'mkiõl â'nne Lää'ddjânnam sää'mkiõlin pukin jäänmõsân vaarvuâlžen. Lää'ddjânnmest jälste nu'tt 600 sä'mmli'žžed, keäin määngas jälste sää'mlää'jjest meä'rtõllum sää'mvuu'dest²³ Aanar kää'ddest Če'vetjääu'r, Njeä'llem da Keväjääu'r siidin. Tõn lââ'ssen sä'mmla jälste Ruõšš da Taar beä'lnn. Jäänmõs saa'mid aazte Lää'ddjânnam beälla nuu'bb jõnn vääin mângna. Vääin juõ'kke u'cc sää'm-meer kooum rii'kke da seämma ääi'j mue'rre ä'rbbvuõđlaž siidid, kooi vä'lddkiõllân leäi vôi sää'mkiõll.

Sää'mkiõll lij seillam pue'rmõsân Lää'ddjânnmest. Kuuitâg to'ben še jeänmõs ee'jj 1970 mângna šõddâm oummin lij mättjam vuõssmõs kiõllân lää'ddkiõl. 1990-låaggast oudârra lie kuuitâg šõddâm måtam sää'm-lää'dd kuei'tkiõllsaž päärna. *"Kiõl serddmõš puõlvvõõggâst nobba lij puátkknam, da tõt lij tuejjääm tõn, što kiõll i'lla ouddnam Lää'dd õhttsažkää'dd jõnn muttâz mie'ldd luâđlaž, tiõrvâs da jie'lli kiõllân ('natural, healthy and living language') nâânn sää'mõhttsažkää'ddest."*²⁴ Sanila-Aikio kee'rjat.

Sää'mkiõllsaž kiõllpie'ss aa'lji o'dđdest Če'vetjääu'rest ee'jjest 1997 da tõt juátkkji ee'jj 2001 räija. To'ben le'jje sää'mpäärna, keäk mainste jie'nnkiõllân sää'mkiõl le'be lää'ddkiõl, da lää'ddpäärna. Sanila-Aiko kee'rjat, što ko päärna mõ'nne škoou'le, sij silttee kiõl jiännai pue'rben ko tõk päärna, keäk jie leämmaž kiõllpie'zzest. Mätt'tõs Če'vetjääu'r škooulâst leäi vuässas sää'mkiõllsaž. *"Mätt'tõs vuei'ti ä'lğged aivv jee'res tää'zzest ko ouddâl, tõnt gu päärna fi'ttje puk, mâid si'jjid mainste."*²⁵ Öhtt täin kiõllpie'sspäärnain kee'rjti sää'mkiõl jie'nnkiõllân pâ'jjmätt'tõõttitu'tkkõõzzâst vuõssmõs vuâra škooulhistoriast 2012 keâđda. Mânglest jäänbõõzz še lie kee'rjtam.

Kiõllpie'ss puuđi ee'jjest 2001, tõnt gu Če'vetjääu'rest le'jje ooccanj vue'll škooulâkksaž päärna. Tõt tuâimmješkue'di e'pet Ä'vvlest ee'jjest 2008 da Če'vetjääu'rest 2010. Sanila-Aikio sârnn, što Ä'vvel kiõllpie'ss aa'lji kiõl peä'lest mâaimõs poodd. Tõt lij tän räija vuõssmõs sää'mkiõllsaž pirrõs päärnaid, keäk jälste sää'mvuu'd åalgbeä'lnn. Ä'vvel kiõllpie'ss lij o'dinakai, ko tõn tuâjjlain lij päärnaihoi'ddjeei škooultõs da sij lie jie'nnkiõllsa. Tän

²³ Lää'kk 4.2.1995/253, 2 §.

²⁴ Sanila-Aikio 2013, 1.

²⁵ Seämma, 3.

räjja Â'vvlest jie leäkku pâsttam jä'rjsted sää'mħiöllsaž škooulmätt'töözz. Vuâddmätt'töözzâst da lookkjiškooulâst lie jie'nnħiöl da vee'res ħiöl mättjemaunnâz. Lää'ddjânnam sää'mħiölin šuurmös u'čteel- da mättjem- materiaalvää'nn lij sää'mħiöläst.

Aanarsää'm õhttsažkā'dd lij šoddâm peäglvi'žžen ħiölljeälltummšest, mii lij ouddnam mâ'te muöttčäävvmöš. Tõn pue'rmösân tobddum ââ'bleħ lij vuâsti samai ħiöllpie'ss (kielâpiervâl). ħiöllpie'sstuâim alttummša vaaikti jiânnai ee'jjest 1986 vuâdduum aanröšħiöl õhttöözzâst (Anarâškielâ servi), mõõn vuâddee tâ'lħ ouddnem diött aanarsää'mħiöl âânmmöözž da sââ'j õhttsažkā'ddest. Aanröšħiöl lie mainstam pâi Lää'ddjânnam beä'Inn, Aanarjääu'r pirröözzâst. Tõn diött tõt ij leäkku vuäittam ââ'nned äü'ħken Taarrâst da Ruöccâst tuejjuum sää'm ħiölltuâj seämmannalla ko kooum riikkâst mainstum tâ'vvsää'mħiöll.

Õhttöözz vuâddummuš miârkkšöövi ođđ aanarsää'mħiöllsaž ħiöll- ââ'nnempirröözz, tõn diött ko õhttöözz vuâkköözzin mie'rree, što tõn ħiöll leäi aanarsää'mħiöll, da vuäzzli'žžen pie'sse pâi oummu, ħeäk silttee aanarsää'mħiöl. Te'l a'rvvlö'tte, što aanarsää'mħiöl mainste nu'tt 450 ooumžed. Miälggad puk 1940-lååggast šoddâm aanarsää'mpäärna mättje jiiijâz ħiöl dââma, leša 1960-lååggast šoddâm päärnain tâ'lħ hää'rv. 1970-1990-lååggain šoddam päärnain tâ'lħ muäddsest šööddi aktiivlaž aanarsää'mħiöl mainsteei. Ko ħiöllpie'sstuâimm aa'lji ee'jjest 1997, vue'll 30-ekksa aanarsää'mħiöl aktiivlaž mainsteei le'jje pâi neelljas le'be viidâs. Vue'll škooulâkksaž päärna jie leämmaž ni voo'ps. Nu'tt 30–50-ekksa mainsteei le'jje vöi mängglo, leša ħiöl mainste tâ'lħ hää'rves söö'jin. Lää'ddħiöll leäi šoddâm jeänmös sosiaal'laž pirröözzi ħiöllân. *"Aanarsää'mħiöll leäi muä'ddlo ee'jj se'st šoddâm vuä'mm oummui ħiöllân."*²⁶

Anarâškielâ servi čiölggii 1990-låågg aalg räâ'jest, vuäitci-a ħiöllpie'zz altteed. Tõt o'nnsti kuuitâg eman ee'jjest 1997, ko Lää'ddjânnam Kulttuurfondd miödi 1,5 miljoon mä'rħked (nu'tt 250 000 eu'rrer) ha'ħħkö'sse. Veä'ħħteä'gğ staani ħiöllpie'zz viideeggas. Aanar si'jdde vuâddee aanarsää'mħiöl ħiöllpie'zz da töözz pâ'lħħkee kue'htt tiuddpeivvsaz tuâjjla. Õhttös mie'rrii vä'llded ħiöllpeässa vuöss-sââ'jest pâ'jjel kooumekksaž päärnain, ħeäi puärrsin kuuitâg nuu'bbest le'jje aanarsää'mmaddi. Olthuis ħee'rjat, što ħiöllpie'zz pohttmöözž le'jje samai pue'r ju'n vuössmös viid ee'j ääi'j: *"Tõk päärna, ħeäk lie leämmaž ħiöllpie'zzest kuu'ħħ, silttee aanarsää'mħiöl samai puärast, vuäitt särnnad jie'nnħiölnalla."*²⁷

²⁶ Pasanen 2014, 294.

²⁷ Olthuis 2003, 571.

Mânġa dō'st tuāimmjemvue'jj lie mottjam siōmmna. Jāānbōs ķiōll-pie'sspāārnain alttee ju'n 1-ekksi'žžen, da va'lljeemkriteerin pejje teādd tōōzz, što puārraz čōnnā'tte ķiōlljeālltummša da pāārnaž vuāžž ķiōll'laž tuārrjōōzz ķiōllpie'zz āālgbeā'lnn. Tuājjla lie vuāmmšam, što pāārnaž mātтай ķiōl tōn pue'rben, mōōn nuōrben son puātt ķiōllpeāssa. Ķiōllpie'zzest lie āān'jōžāāi'j nākam še pāārna, ķeāin i'lla āanarsāā'm tuāggāž. Puārrsijeā'kkāā le'jje aalgāst lāāddas, leša āā'n tōi še ķiōllān lij āanarsāā'mķiōll. Pāārnai puārraz lie nānnsānji čōnnōōttām āanarsāā'mķiōl jeālltummša. See'st vuōssmōōzz jo'tte Sāā'mvuu'd škoou'l'jemkōōškōōzz ōōut lookkāmpāā'j kookka āanarsāā'mķiōl intensiivkuurs ķeādda 1999. Jāānbōs lij mātġjam āktiivlaž ķiōllsilttōōzz mânġa dō'st ōnnum kuursin (ķiīčč lāāggaid 3.7.-3.9.).

Lāā'ddjānnam Kulttuurfondd miōđi Anarāškielā servi -ōhttō'sse lāā'ssveā'kkie'gğid vōl kuei't vuāra 2000-lāāggast. Tōivui'm ōhttōs pōō'sti raajted ķiōllpie'zz vāāras ōđđ pōōrt da juā'tkked ķiōllpie'zz vōl bie'lin ii'jjin. Ōhttōs vuāžžai teā'gğvie'kk vōl privatt foondāst, leša teāggtoōzztāā tōt ij le'jje vuei'tted juā'tkked. Olthuis ķee'rjat, mā'htt kue'htt ministeria mā'te kō'skkē ķiōllpie'zzkuei'meez. Ōōut beā'lnn ķiōllpie'ss kuāsttji kuullām sosiaal- da tiōrvāsvuōttministeria vuālla, tōnt gu tōt leāi vue'll škooulākksaž pāārnai hoi'ddjempāi'kk. Nuū'bb beā'lnn tōt leāi kuullād māttem-ministeria vaaldšemvoudda, ko tōn tāāvtōssān leāi vuōss-sāā'jest mātġted ķiōl. *"Ko ā'sš leāi jāāttam ministeriai čōōđ, pohttmōššān leāi, što lāā'kk ij tobddām ķiōllpie'zz, da tōn diōtt riikk ōō'ni tōn jōččvāāldlaž tuāimmān, mōōn vāāras ij taarbšam miōttād riikk teāggtoōzz."*²⁸ Pei'vvhoi'ddjemplāā'kk²⁹ ōōlgti, što kāā'dd ā'lğge jā'rjsted pei'vvhāāid sāāmas, jōs sāā'mķiōll lij pāārna jie'nnķiōll. Ķiōllpie'sspāārna jie silttāām ķiōl ko pue'tte hoiddu, da nu'tt-ba tāt ōōlgtōs ij kuōskkām si'jjid.

Anarāškielā servi tuō'll'jem ķiōllpie'zzin seāmma ee'jjest ā'lğge Ā'vvlest āanarsāā'mķiōl da Čē'vetjāāu'rest sāā'mķiōl ķiōllpie'zz. Tōk vuōžžu teāggtoōzz neellj eeggas Sā'mmlai ķiōll- da kulttuursijdd -ha'ņkkōōzzāst, mōōn jāā'dti Sāā'mte'gğ. Tōt ha'ņkkōs peā'lstes vuāžžai tie'gğees EU-prograammāst. Ko Ā'vvēl da Čē'vetjāāu'r ķiōllpie'zz pu'tte EU-teāggtoōzz puuttām mânġa, Anarāškielā servi tuō'll'jem ķiōllpie'ss Anar siidāst leāi simmna āāi'j odinakai tuāimmjeei ķiōllpie'ssin – da tōn še pue'ttivuōđ mie'rrii teāggtoōs. *"Tōn, mā'htt ķiōlle ķeāvv, mie'rreet riikk budjee'ttest"*³⁰, ķee'rjti Olthuis ee'jjest 2003.

²⁸ Olthuis seāmma.

²⁹ Lāā'kk 19.1.1973/36, sāā'mķiōl kuōskki muuttās 11.12.1981/875, 11 § 2 mom. Ee'jjest 2015 lāā'kk lij muttum nu'tt, što tōn nōmmān lij Vuōsspeāmmllāā'kk (*Varhaiskasvatuslaki*, muuttās 8.5.2015/580).

³⁰ Olthuis 2003, 573.

Sää'mte'ġġ teäggiti ii'jjiin 2002-2008 koumm ħiöllpie'zz mie'rrtie'ġġivui'm, koid töt leäi vuäžžam sää'mħiöllsaž sosiaal- da tiörvâsvuötkääzzkõõzzi vääras riikk teä'ġġtäällarvvlõõzzâst. Mânġa dõ'st mätt'tem- da kulttuurministeria lij miöttâm sää'mteggâ teäggtoõzz ħiöllpie'sstuâim vääras, leša tön meä'rest lie jouddam heibbad juõ'ħħ ee'jj³¹. ħiöllpie'zz taarbše'če põõšši da ri'jttjeei teäggtoõzz, mii seekkċi meädda tön pannaainâsvuõđ, mii tõi tuâim â'lnn vól lij.³² Sää'mte'ġġ lij pörġġâm raajjâd ħiöllpie'sstuâimest põõšši da altteed ođđ ħiöllpie'zzid sää'mvuu'd âålġbeälla ġâardid, ko'st pärnain lij pukin hue'nmõs vuäittmõš mättjed jiijjâz ħiöl.

Ee'jjest 2015 tuâimmje'men lie õhttsi'žže 11 sää'mħiöli ħiöllpie'ssed. Koumm tõiin lie aanarsää'mħiöllsa, kue'htt sää'mħiöllsa da kutt tâ'vvsää'mħiöllsa. Aanarsää'mħiöl ħiöllpie'zzin kue'htt lie Aanar siidâst, da tõiin nu'bb lij vue'll 3-ekksaid da nu'bb tõi'st puärrsab pärnaind. Õhtt aanarsää'm ħiöllpie'ss lij Â'vvlest. Sää'm ħiöllpie'zz lie Â'vvlest da Če'vetjääu'rest. Tâ'vvsää'm ħiöllpie'zz lie Uccjooggâst, Karigasnjaargâst, Suä'dđjel Vuotsost, He'Issnest, Oulust da Ruä'vnjaargâst. He'Issen ħiöllpie'ss aa'lji ee'jjest 2013 da tön tuõ'llai ġâaradsä'mmlai õhttõs City Sámit. Õhttõs lij vuäžžam ħiöllpie'zz vääras teä'ġġvie'ħħ mätt'tõs- da kulttuurministeriast. Änn'jõžääi'j ħiöllpie'zz tuâimmje vue'ssen koo'ddi jä'rjstem vuõsspeâmast. Kää'dd vuäžža vue'zz teäggtoõzzâst sää'mtee'ġġest. Aanarsää'm ħiöllpie'zzid tuõ'llai õinn vól Anarâškielâ servi, mâ'st kâ'dd vuästt aanarsää'mħiöllsaž pei'vvhâaid.

Puk pärna, ħeäk lie väžžam aanarsää'm ħiöllpie'zz Aanar siidâst, lie mõõnnâm tön mânġa aanarsää'mħiöllsaž oudd- da vuâđđškoou'le, mii aa'lji Aanar škooulâst čâhčča 2000. Äâ'n mätt'tõõzz ou'dde ju'n pukin vuâđđmätt'tõõzz ee'ħħ-klaassin. Â'vvvel vue'llškooulâst še lij älggam aanarsää'mħiöllsaz mätt'tõs mättmin škooulaunnsin čâhčča 2014. Aanarsää'm ħiöllpie'zzin lie leämmaž nu'tt 80 pärnžed ee'jj 2014 räjjâ, nuu'bbi saa'nivui'm ħiöllpie'ss lij šõõddtam nu'tt 80 ođđ aanarsää'mħiöl mainstee'jed.

Tâ'vvsää'm ħiöllpie'ss, mii aa'lji Suä'dđjel Vuotsost ee'jjest 2007, lij vaaiktam škooul mätt'tõ'sse. Ouddâl tâ'vvsää'mħiöl mätt'te Vuotso škooulâst pâi vee'res ħiöllân. Tâ'vvsää'mħiöllsaž mätt'tõs aa'lji ee'jjest 2007, da õõut klaassâst le'jje nu'tt 1-3 škooulnee'ħħ. Čâhčča 2015 tâ'vvsää'mħiöllsaž klaassin lie õhttsi'žže kutt škooulnee'ħħ.

³¹ Yle Sápmi, pâ'jjķeerjtõõzz

³² Kuâsttai, sto ħiöllpie'zzi teäggtoõs šorran ee'jj 2016 teä'ġġtäällarvvlõõžžâst. Töt i'lla kuuitâġ primmum parlamee'ntest ouddâl ko tän rapoort ħiõttķee'rjtõs valmštõõvi.

Nu'bb sää'mvuu'd älggbeällsaž kiöllpie'ss aa'lji Oulust ee'jj 2015 aalgâst. Tõtt tuåimmai seämma pöörtâst Snellman-Mäntylä pei'vvpöört tâ'vvsää'mkiöllsaž pei'vvhåiddjooukin. Ruä'vnjaargâst tâ'vvsää'm kiöllpie'ss ävvni 2015 çâhçça. Sää'mte'ğğ lij čiölggääm, vuäitçi-a kiöllpie'zzid altteed jee'res gâârdin še.

Loogg lââ'zz aanarsää'm- da sää'mkiöl vue'jjest da jeälltummšest, sää'mkiöl da sää'mkiöllsaž mätt'töözz vue'jjest Lää'ddjânnmest da kiöllpie'sstuåimâst da alggmeeri kiöli jeälltummšest Ođđ-Seelaandâst da Havaijist:

- < <http://www.casle.fi/> >
- < <http://www.samimuseum.fi/anaras/> >
- < https://www.youtube.com/watch?feature=player_embedded&v=e0YcIkUoEhc >
- < <https://www.youtube.com/watch?v=cGRHBlekfnk> >
- < <http://www.saaminuett.fi/> >
- < <http://www.samimuseum.fi/saamjiellem/> >
- < <http://www.oulu.fi/giellagas/> >
- < <http://www.sogsakk.fi> >
- < <http://www.kotus.fi/> >
- < <http://www.samediggi.fi> > Tuejjummuš > Škooultummuž
- < <http://www.kohanga.ac.nz/> >
- < <http://www.ahapunanaleo.org/> >

3.5. Elgâ/ Svahken Sijte – odd puõlvvõk saujsää'm ķiõl mainstee'jid³³

Jåarglâttam Mervi Karjalainen

Saujsää'm ķiõl mainstet Taarrâst da Ruõccâst. Tõin ärvstõ'lle lee'd õhtsi'žze nu't 500-800 mainstee'jed, kookk jälste vaiddâz vuu'dest, täujja ku'ķken kuei'mstes, määng mädtkåâ'ddest da kuõ'i'test riikkâst. Sää'mmlai õll škooulâst tu'tķķeeiprofessorrân tuaimmjeei Jon Todal arvvlâtt, što Taarrâst lie nu't 300 pue'rr saujsää'm ķiõlsilttõõzz vuä'msteei ooumžed. Oummu, kookk fi'ttje ķiõl, lie jäänab. Vue'ķķ lij Ruõccjânnmest nu't-a seämmaanalla. Saujsää'm ķiõl â'nne õhttân jeänmõsân vaarvuâlaž sää'm ķiõllân. Päärna jie jiännai teänab mätt'tõõđ saujsää'm dâama da jäänbõõzz soojjlõs ķiõlsilttõõzz vuä'msteei lie maaddârpuârssi puõlvvõõgg.

Saaumõs puäzzhåiddamvuu'dest Taarr Hedmarkist, Engerdal kää'ddest åarrai Elgâ vuu'd sä'mmla puärraz da Elgâ škooul (*Elgâ oppverstsenter*) ra'jje Sää'mteggâ alttõõzz saujsää'm ķiõl jeälltem- da motivâ'stemha'ņķķõõzz jå'tt'tummšest ee'jj 2000. Elgâ vuäitt ââ'nned õhttân uu'cces saujsää'm kōskkpaai'ķin. Sää'mte'gğ miõđi ha'ņķķõ'sse tie'gğid/vääraid viid eeggas. Ha'ņķķõs jå'ttji ee'jj 2001 da puuđi ee'jj 2006.

33

Elgâ škooulâst le'jje ju'n ku'ķes ääi'j mätt'tõõttâm saujsää'm nubb ķiõllân, leša tōn tuõjju jie leämmaž toodvaž. Škooulkõõskõõzzâst toimmi nu't pei'vvhåiddpäi'ķķ go vuâđđškooul, koon jå'tte di sää'm da taa'je mätt'tõõtti. Sää'm mätt'tõõtti puä'tte puk puäzzhåiddjeei piärrjin. Elgâ puäzzhåiddamvu'vdd, *Svahken Sijte*, lij Taarrjânnam saaumõs puäzzhåiddamvu'vdd da tōt lij Ruõccjânnam raajj lu'nn Femund-jääu'r nuõrttjest. Vuu'dest jälsteei sää'mpiâr jeä'lõ'tte ravvsânji saujsää'm ķiõ'lle. Elgâ ha'ņķķõõzz tu'tķķeejen staanâm, seu'rrijam da dokumentâsttam Jon Todal tuätt kuuitâg, što huõlkâni ra'vves ķiõ'lle jeä'lõõttmest päärnaid puârssi puõlvvõk vuä'msti jäänmõsân passiivlaž ķiõllsilttõõzz ij-ga saujsää'm leämmaž teänab piârri arggpeei'v ķiõllân gu hää'rv paai'ķi. Saujsää'm leäi määng päärnaid maaddârpuârssi vuõssmõsân mättjum ķiõll, leäša sij jie leämmaž mättjam lookkâd ij-ga ķee'rjted jii'jjes ķiõl. Maaddârpuârssi puõlvvõk jie leämmaž teänab 1960- da 970 låaggin serddam ķiõlâs vuõrâsii'jjin.

³³ Todal 2006 da 2007; Fjellheim 2014.

Päärnai puärraz haa'lee, što päärna vuaitče šōddâd saujsää'm kiöl aktiivlaž
 ōō'nn'jen da kuei'tkiöllsi'žžen. Da Taarrjânnam di Ruōccjânnam beä'lnn
 leäi tuōttâm, što päärna jie ōōst aktiivlaž kuei'tkiöllsažvuōđ, jōs saujsää'm
 mättje škooulâst mättaunnsen pâi muä'dd neä'ttelčiâssâd. Puärrsi tätt
 leäi, što päärna vuaitče ōsttâd ouddepeâmm da škooul vie'kk mie'ldd
 tuâimmsallaš, tää'ssteädlaž kuei'tkiöllsažvuōđ 10-ekksaž mättōōlgtōs-
 škooul loopp räija. Kuei'tkiöllsažvuō'tte šōddmōōžž meä'rtō'lle a'lggi
 ha'ņķkōōžž täävtōssân. Mie'rren leäi, što päärna vuaitče ouddepeâmm
 mânia se'rdded sää'mkiöllsaž mätt'tō'sse vuâđđškooulâst.

Todal tuât, što kuei'tkiöllsažvuō'tte šōddmōš ij leäkku leämmaž kuullâm
 ni kuä'ss taajâž škooul ä'rbbvuōđlaž täävtōssân ij-ga škoouli ti'nt-a leäkku
 čuä'jtum takai vää ra'vves kuei'tkiöllsaž mätt'tōsmaalli jää'kkummsa. Tōn
 diōtt Sää'mtee'gğ čuä'jtem tuärji leäi oudldōs ha'ņķkōōžž teäuddjummsa.
 Tuärjiōžž taarbše nu'tt ođđ reauggai pa'lkkummsa gu lâä'ss-
 škooltummuš jä'rstummša go škooul oolgbeä'lnn šōddâm aktivitee'tti
 teäggto'sse. Sää'mtee'gğ ōhttân täävtōssân, tōn miōdee'l tuärj ha'ņķkō'sse,
 leäi te'sttees da raajjâd mätt'tem-maallid, koid vuaitče ääü'keed še jee'res
 pei'vvpääi'kin, škooulin da jee'res sää'm kiölin.

34

Di Elgâ škooul go päärnaid puärraz čōnnō'tte ha'ņķkō'sse ravvsânji
 da ha'ņķkōōžž jāā'dteejen toimmi Svahken Sijten vuu'dest puättam
 saujsää'mkiöllsaž Elin Fjellheim. Maaddârpuärraz še čōnnō'tte ha'ņķkō'sse
 resurssoomžen. Maaddârpuärraz pu'hte miârkiöl'laž da kulttuurlaž
 silttummuš, gu suännaid alggveärlaž kiöll leäi saujsää'm da puk le'jje
 šōddâm puäzzsä'mmla kulttuu'rest. Taarrjânnam Kautokeinost äärrai *Sámi
 allaskuvla* ta'rjii ha'ņķkōōžž tuejjeem ääigas ä'sstobddivie'kk. Uppsala
 ōllškooul tu'tkkee Ruōccjânnmest da Oslo ōllškooul Taarrjânnmest
 u'vdde ha'ņķkō'sse ä'sstobddivie'kk poōddi mie'ldd še, jm. konsultâasteel
 kuei'tkiöllsažvuō'tte da kiöll-laugmätt'tō'sse ōhtti aa'sšin.

Ha'ņķkōs jā'ttji pei'vvhāiddpääi'kest, ko'st päärna mättje sää'mkiöl vue'sšen
 kulddlee'l da mânia ää'nee'l kiöl aktiivlânji. Mall vuâđđji kommunikatiivlaž
 kiöl mättjummuž mōōntōōllma, kää'tt lij ōnnum määng kuei'tkiöllsažvuō'tte
 pōrggi kiöll-laugmätt'tōōžž ha'ņķkōōžžin pirr maai'lm. Todal tuât, što
 pei'vvhāiddpääi'kest ōnnum kiöll mättjem mōōntōōllmōš muštta jäänmōsân
 Ođđ-Seelaand (*Aotearoa*) maori aalgâst aalgum kiöllpie'ssmōōntōōllâm
 (*Kōhanga Reo*). Svahken Sijte pōō'sti ääü'keed meeraikōskksaž säimmaz,
 koon sää'morganisaatiost le'jje raajjâm ju'n kuu'kk ääi'j. Puärraz to'bdde nu't
 Kōhanga Reo-likkâž gu Wales-jânnmest teäuddjam kiöllpolitiikk ju'n kuu'kk
 ouddâl Elgâ ha'ņķkōōžž älggmōōžž.

Elgâ skooulâst kiččlō'tte raajjâd pirrōōzz, ko'st päärna mättje'če ââ'nned saujsää'm nu't jiânnai go vuei'tte pei'vvhâiddpääi'kest ää'ljee'l. Vuössmōs va'žžtōs leäi kaunnâd saujsää'mkiöllsaž reauggjid, kook mainste'če päärnai sää'mkiöl kee'jjmie'ldd ääi'j. Ha'ņķķōōzzâst ōōlgi raajjâd va'lljummsid, kook lie toobdâs määng jee'res vuu'din še seämmannallsem vue'jjin. Ōōlgi-go äävai leämmaž päikka va'lljeed veerglânji ââ'nteei le'be pue'r saujsää'm kiöl vuä'msteei veerglânji pââ'st'te'm ooumaž? Ouddsââ'j u'vde juō'ķķ paai'ki pue'r kiōlsilttōōzz vuä'msteei ooumže da jōs jie'nnkiöll mainsteei ij leämmaž vuäžžamnalla, tuōjju va'lljeed pue'r nuu'bb kiöl vuä'msteei ooumaž.

Nu'bb ha'ņķķō'sse pijjum ōōlgtummuš leäi, što tue'jjummšest pue'di lee'd čiōlgg sää'm profiil. Elgâsist sää'm profiil miärkkšōōvi puäžžhâiddamkulttuur, tōōzz kuulli äärblaž tuâjai da ee'jjpooddi meâldlaž tuâjai mie'ldd vâlddmōōžž tuejjummsa.

Tue'jjummsa pijjum kiöl'laž täävtōs, ââ'nned saujsää'm pukin tue'jjummšest da kee'jjmie'ldd ääi'j, očndōōdi lee'd vaiggâd, leäša hiälpai gu tue'jjummuž ouddni. Sää'm kiöl ij vuäittam ââ'nned juō'ķķ päai'kest, juō'ķķ pooddâst ij-ga pukin škooulkōōskōōzz reauggjivui'm. Tōn diōtt ha'ņķķōōzzâst mie'rree mue'ddid sää'mkiöllsaž domee'nid, kiöllââ'nnemvuu'did le'be vuō'jjid, ko'st meä'rmeâldlânji ââ'nned pâi sää'mkiöl. Ōhttt škooul lōō'njin nōmmee saujsää'm lō'nnje. Lōōnjâst vuäžžai mainsted tâ'lķ saujsää'm kiöl. Seäradpeei'vid le'jje â'ldd tuōddrest, ko'st nârrjempäi'ķķen leäi äärblaž lâu'ņķkue'tt. Seäradpeei'vi mainste tâ'lķ sää'mkiöl. Lââ'ssen sää'mkiöllsaž poodd le'jje poorrâmâi'ğğ da jee'res sää'mšōōddmōōžž da kue'ssreeis. Ha'ņķķōōzzâst riōuggu še oummu, kook mainste päärnai sää'mkiöl kee'jjmie'ldd ääi'j pooddâst da päai'kest huōlķâni.

Ha'ņķķōōzzâst ra'jje še vuäittmōōžž lââ'zzted pei'vvhâiddpääi'ķ, škooul da puärssi silttōōzz kuei'tkiöllsažvuō'tte šōōddmōōžžâst, metodolooglaž kōōččmōōžžin da strategiain, koin vuäi'tte raaveed uu'ccbōs-sââ'jest le'ddi kiöl âânnmōōžž. Reauggai vuässō'tte seminaarin da jie'lle tobdstōōttmen jee'res pei'vvhâiddpaai'kin da škooulin, koin â'ne minorite'ttkiölid. Puärssid rie'sše kiöllkuursid, što sij vuäitče čuâvvad da tue'rjjeed päärnaid kuei'tkiöllsažvuō'tte šōōddmōōžžâst. Määng puärraz a'lğge jeällted jii'jjes kiöllsilttōōzz aktiivlânji. Todal tuätt kuuitâg, što jäänbōs päärna mainste ha'ņķķōōzz looppâst saujsää'm čiōlgg pue'rben gu si'jji puärraz.

Päärnai kiõllsilttõõzzâst õuddnummuž arvvlõ'tte ha'ņķķõõzzâst mie'rrkõõski mie'ldd. Arvvlâttmõõžž tuejjii vaiggeen aalgâst tõt, što ij vuâittam tie'tted måkam kiõl'laž silttummuz päärnain vuõ'i'ti vue'rdded. Saujjsää'm vääras ij leämmaž ni måkam kiõllte'stt. Ha'ņķķõõzzâst valmštõ'le jii'jjes blaanjki kiõl'laž vuâmmšõõzzi vääras da kiõllsilttõõzz čuâvvmõ'sše vuâžžu systtemaatlažvuõđ. Reâuggai pi'jje pââjas mie'rraai'jin kiõl'laž õuddnummuž. Aalgâst pââjas piijmmõõžž vuâddõ'vve vuâmmšummšid. Päärnai šõõdde'e'ń kee'rjete pââjas sannõõzz kuõskki aa'sšid päärnaivui'm õnnum säärnõõttmõõžžid vuâđđõõvee'l. Ha'ņķķõõzz määimõs ee'ķken päärnai sārnnmõõžžid liânttee kuie'tin jee'resnallšem vue'jjin. Liânttõõzz lie mąņņa pu'rğguum te'kstten da analysõsttum.

Ha'ņķķõõzz loprapoortâst tuõ'tte päärnai kiõllsilttõõzzâst lee'd persoonlaž räätktõõzz, kook puõ'tte ââldmõsân sij ââ'ķķjuâkkmõõžžâst. Päärna fi'ttje ha'ņķķõõzz puudee'ń takai saujsää'm kiõl sārnnmõõžž. Sij jie põõllâm va'stteed säämas, jõs si'jjin kõ'čče säämas. Sij vuäi'tte še ââ'nned saujsää'mkiõllsaž säärnõõttmõõžž. Päärna mainste saujsää'm snäätnai vuõrâsoummivui'm. Päärnaid kõskksaž kommunikâ'stem kiõllân leäi kuuitâg taarkiõll. Päärna silttee saujsää'm nomini da pronomiini âânnmõõžž še da silttee miâlggâd pue'reld soojted vee'rbid. Todal tuât loprapoortâst päärnai vuei'ttem ââ'nned saujsää'm kiõl kommunikâ'stem kiõllân, hâ't-i sij õinn mainste õõutkeârddsaž kiõl. Päärnain šiõttõõttmõš saujsää'm kiõ'le lij positiivlaž ij-ga sij miõlâst kiõl mainstummuz leämmaž vaiggâd ni voo'ps.

Vuâđđ kuei'tkiõllsažvuõ'tte šõõdmõ'sše leäi rajjum, leša ha'ņķķõs pii'sti tâ'lķ pai vitt ee'jj. Päärna, kook le'jje mie'ldd pei'vvhâiddpääi'ķ saujsää'mkiõllsaž ha'ņķķõõzzâst, lie vuâžžam škooulâst saujsää'mkiõllsaž mätt'tõõzz määng mättaunnsin. Sää'mkiõllsaž mätt'tõs juâtķķ huõlķâni tõ'st, što Elgâ škooul looppte čâhčča 2012 da Svahken Sijte päärna si'rdde jââ'tted škooul Engerdâ'le. Sää'm kiõl âânnmõ'sše õhtti jii'jjesnallšem domee'nid õ'ńne odd škooulâst še. Ouddmiârkkân poormõõžž õhttvuõđâst Elgâ päärna da nuõr po'rre õõutsââ'jest da poorrâmpoodd kiõllân lij saujsää'm kiõll.

Ku'ķes ääi'j täävtõssân õõlgçi Todal miõlâst lee'd, što päärna, piâzzee'l mättõõlgtõs-škooulškooulâst, vuäitče õlmmeet jiõccad nu't pue'reld gu saujsää'm da taarkiõlin. Vuäittmõš jâä'ķķted ra'vves kuei'tkiõllsaž mätt'tõõzz maall šâdd tõn mie'ldd kuuitâg lââ'ssteäggtoõzzâst da ti'nt-a poliittlaž tu'mmstõktuejje'jin. *"Lij Taar halltõõzz prizoov čõõđted politiikk, kââ'tt stään saujsää'm kiõl seillmõõžž aktiivlaž kiõllân pue'ttiäi'ğgen."*³⁴

Loogg lââ'zz saujjsää'm ķiöll vue'jjest da ķiöll jeälltummšest:

- < <http://skuvla.info/skolehist/elga-n.htm> >
- < <http://saemiensijte.no/> >
- < <http://sametinget.se/1084> >
- < <http://www.samer.se/1189> >
- < <http://modersmal.skolverket.se/samiska/> >
- < http://www.hint.no/studietilbud/studier_i_soersamisk_spraak_og_kultur >
- < <http://www.sprakochfolkminnen.se/om-oss/nyheter-och-press/nyhetsarkiv/nyheter-2014/2014-03-13-minoritetslagen-raddade-sydsamiskan.html> >
- < [http://www.valentin.uu.se/?tarContentId=302418&rssTarget=189072&rssTitle=&newsDetailSiteNodeId=61774&newsListSiteNo-](http://www.valentin.uu.se/?tarContentId=302418&rssTarget=189072&rssTitle=&newsDetailSiteNodeId=61774&newsListSiteNodeId=52560&showLeadIn=true)
deId=52560&showLeadIn=true > .

3.6. Saemesth Dle! Saujjsäämas ķiöll-laaugleei'rin³⁵

Jåårglâttam Terhi Harju

Saujjsää'mķiöllsaž mätt'tõs lij occanj da jeänmöšân ķiöll mättje škooulâst vuõsmõšân le'be nu'bben mättaunnsen muä'dd čiâss neä'ttlest. Saujjsää'm lij vuõsmõšân mättjum jie'nnķiöllân tâ'lk måtam päärnain da nuõrin. Lookkâmee'jjest 2010-2011 Taarr vuâdđškooulâst 19 škooulne'ķķed vuâžžu saujjsää'mķiöllsaž mätt'tõõzz mättaunnsen.³⁶ Ruõccâst jie leäkku vuâžžamnalla tää'rķes statistiikk, leša vuäitt ju'rdded, što mätt'tõõttimie'rr lij seämma tää'zzest ko Taarrâst. Saujjsää'm vuu'dest lie kue'htt jeä'rab sää'mškooul, nu'bb Tärnabyst (*Deardnâ*) Ruõccâst da nu'bb Hattfjelldalist (*Årborde*) Taarrâst³⁷.

³⁵ Labba 10.11.2010; Kuoljok 9.12.2010; SamS 2012; Fjellgren & Huss 2013; SR Sa-
meradion 26.11.2013.

³⁶ Sámi allaskuvla 2011, 26-27.

³⁷ Hattfjelldal sää'mškooul tuáimm ânn'jõžääi'j kõõškõssân, kää'tt reäšš sää'mķiöll ougglösmätt'tõõzz da ķiöll-laaugleei'rid. Ougglösmätt'tõs vuâdđâtt mättjemlákka, kää'tt ainsmâtt vaajtõsmääinlaž mätt'temmõõntõõllámnaa'lid, jõs âlddmätt'tõõzz riäššmõš ij leäkku vuei'tlvaž.

Tärnaby sää'mškooulâst kuu'kk ääi'j tuåimmam Sigrid Stångberg leäi õhtt saujsää'm u'čtee'lin, keäk alttee raajjâd oddnallsem mättjemvuäittmõõžžid saujsä'mmlaid nuõrid. Vâ'lddkåaddlaž šeåttmõõžži mie'ldd sää'mškooul va'sttad tõ'st, što škoolnee'kk silttee mânja kuud vuõssmõs škoulee'jj mainsted, lookkâd da kee'rjted sää'mkiõl. Stångberg miõlâst sää'mškoouli kiõl mätt'tummša pijjum täävtõõzzid leäi vaiggâd vuállad vue'jjest, ko'st leäi vää'nn nu'tt u'čtee'lin, mättmateriaalin ko kiõllââ'nnemvuäittmõõžžin. Luâdlaž kiõllpirrõõzz jie nu'tt jiânai leämmaž škool aalgbeä'Inn da jõnn vue'ss räâ'vesoummu ââ'kk-klaassâst ij teänab mainstam alggeärlaž kiõlâs. Lij tarbb viõkksab kiõl mättjem-mõõntõõllâmnaa'lid da seämmast mõõntõõllâmnaa'lid, kook motivâastče nuõrid saujsää'mkiõl mättjummsa.

Ruõcc sää'mškoouli halltõs, SamS, alttii lookkâmee'jj 2008-2009 aalgâst koolmekksaž saujsää'm kiõll-laaugha'ngkkõõzz Saemest Die! (*Maainast säämas!*). Ha'ngkkõõzz alttee õhttsažtuâjast Taarr Nordland lää'nhalltõõzzin (*Norlándda fylka/ Nordland fylke*). Ha'ngkkõ'sse vuâžžu teäggtummuž EU-prograamm Interreg IV A Nord pääi'k, ha'ngkkõõzzâst rie'sše Ruõcc da Taarr 11-14-âkksaid vuâdđškooulâst saujsää'mkiõl mättjeei nuõrid õhtse'žže kutt kiõll-laaugleei'r, kue'htt juõ'kk ha'ngkkõsee'jj õõl. Leei'r rie'sše vuâr vuârai Ruõcc da Taarr beä'Inn. SamS leäi vuârddam nu'tt 20 škoolne'kked, leša jie ni riâššjeei vuârddam näkam vuâssõõttâmälšsaivuõd. Leei'rid vuâssõ'tte õhtse'žže 40 nuõrrâd, keäk pue'tte tuõdi jõnn vuu'dest.

Kiõll-laaugleei'r pi'stte juõ'kk vuâra neä'ttel. Leei'ri prograamm ra'jje sää'm kulttuur da ä'rbbvuõdi pirr. Tee'mmen le'jje sä'mmlaž musiikk jee'res häämaines, sä'mmlaž keerjlažvuõtt, kiõtt-tuâjjä'rbbvuõtt, puâžžhâiddmõš, kue'llšeellmõš, sä'mmlai historia da luâd tobddmõš. Leei'rin še viõusõ'tte da pävvrõ'sše. Vuâdđjurddjen leäi, što puki tuåimmjummsi kiõllân leäi saujsää'm, koon õ'ne nu'tt nuõr ko kääu'c u'čtee'l, keäk tuåimmje kiõll-laaug o'hjeejen. Juõ'kk leei'rest tobdstõ'tte pääiklaž saujsä'mmlaž kulttuu're da pääiklaž kiõllsilttee'jid še. Snâsast leei'rnii'kkid pie'sse tobdstõõttâd jii'jjes voutda jii'jjes kiõ'lle. Tärnabyst sij tobdstõ'tte sää'm kiõtt-tuâjjnii'kkid, keäk muštlee škoolnii'kkid jii'jjes jie'llem da kiõtt-tuâjai pirr. Idrest leei'ne'e'kk vuâžžu kuullâd pääiklaž muštlee'ji mainnsid jii'jjes kiõ'lle.

Patricia Fjellgren da Leena Huss miõlâst rââst riikkraa'ji vuállam kiõlltuâjj miârkkšõõvi odd vuu'd vâlddmõõžž. Sää'mkiõllsaž pirrõs, odd kiõllareena, šõddmõš leäi miârkteei ä'sš pukid, ko vuäittmõõžž saujsää'mkiõl

âānmõ'sše lie samai raajlaž. Škooulnei'ķķin leāi hāā'sķ lee'd mie'ldd jōnn seāmma ākksai saujsāā'mķiōllsaž jooukâst. Tāujja saujsāā'm (seāmma gu määṅg jee'res sāā'mķiōl) māt't'ōōtti lij ju'n-a ōhttu le'be samai siōm jooukâst jii'jjes u'čtee'lin.

Nu'tt škooulnei'ķķ, u'čtee'l ko leirra vuāssōōttām luōvāsāāi'j o'hjjei vi'ķķe jii'jjes silttōōzz ooudās. Škooulnei'ķķ le'jje ālšsai māt'tjed ođđ ķiōl da ođđ saa'nid. Nu'tt še nākam škooulnei'ķķ, ķeāk jie leāmma ouddāl mainstam sāāmas a'lģģe aktiivlānji āā'nned ķiōl da kōōččād saa'nid u'čtee'lin da škooulnei'ķķin, ķeāk silttee ķiōl pue'rben.

Māt'tjummuš ķiōll-lauggjest leāi kommunikatiivlaž, mii miārkkšōōvi tōn, što ķiōl māt'tjummuš šōōddi kuvddlee'l, mainstee'l, sagstōōlee'l da āā'nee'l ķiōl tue'jjeem ōhttvuōđâst. Ķiōl māt'tje jeānab kuōi'mines māt'tjee'l ko ķii'rjin looggee'l le'be ķiōllmāttsuākkōōzzid māt't'ōōdee'l, hā't-i ō'nne še māt't'iemčiāssid. Nuōr vuāžžu ođđ taaurōōžžid pirr saujsāā'mvuū'd da sij sāā'm identitee'tt seāmmanalla ko motivaatio ķiōl māt'tjummsa ravsmi. U'čtee'l juurd ha'ṅķķōōzz māṅṅa: *"Ķiōll-laaug ōōutsāā'jest formaal'laž māt't'ummsin jāā'dat tāāvtō'sse - tuāimmsallaš kuei'tķiōllsažvuō'tte. Tāt lij mij ķiōččlāsttmōš, pe'ce jōskkmōōžž da kōōut meālgte maa'le piāssām!"*³⁸

39

SamS lij mie'rrāām juā'tķķed ķiōll-laaugleei'ri riāššmōōžž mie'rrkōōski koolm ee'jj āāi'j da šoo'rāām tuāimmjummuš nu'tt, što tōt kuōskat pukid koolm škooulâst māt'tum sāā'mķiōl. Ee'jjest 2014 tā'vvsāā'm ķiōll-laaugleeir rie'sše Kiiruna Nikkaluoktast, juu'levsāā'm ķiōll-laaugleirr Jokkmokist da saujsāā'm ķiōll-laaugleirr Tärnabyst. Lee'rid vuāssō'tte puk 5. klassnei'ķķ Ruōcc vittān sāā'mškooulâst da kāāddlaž škooulin integrōsttum sāā'm-māt't'ōōzzâst āārrai 5. klaassi škooulnei'ķķ. Integrōsttum sāā'm-māt't'ōs lij vue'ss sāā'mškoouli tuāimmjummsēst. Tōt miārkkšāāvv sāā'm ķiōl da sā'mmla kulttuur māt'tummuš integrāsttmōōžž kāāddlaž vuāddškoouli māt'tummsa. SamS tuejjad juō'ķķ ee'jj koo'ddivui'm suāppmōōžž integ-rōsttum sāā'm-māt't'ōōzz riāššmōōžžâst. Tōt vuāžž tuāimmjummsa riikkveā'ķķvuōđ.

- Loogg lâā'ss ķiōll-laaugleei'rin da Ruōcc sāā'mškoouli tuāimmjummsēst:
- < <http://www.sameskolstyrelsen.se> >
- < <https://www.youtube.com/user/Sameskolstyrelsen> >.

38 Sigrid Stångberg 16.6.2014: < <https://www.youtube.com/user/Sameskolstyrelsen> >.

3.7. Aanarsää'mkiöl tiuddeemškooultummuš – ođđ tuâjjâkksai kiöllpuõlvvök šâdd³⁹

Jåårglâttam Terhi Harju

Aanarsää'm kiöllpie'sstuâimmjummuš jåttji ee'jjest 1997 da aanarsää'mkiöllsaž škooulmätt'tõs čâhčča 2000. Kuhttuin leäi jõnn miârktõs aanarsää'mkiöl âânnmõ'sše da kiöl jie'llma, leša tõk jie vól staanâm kiõli jáll'jummuš juâtk jie-ga kiöl seillmõõžž da ooudâsviikkmoõžž puõ'tti loo'ji ii'jji se'st. Kiöllpie'sspäárnain da aanarsää'mkiöllsaž škooul jååttam päárnain jie leigga leämmaž jee'res jii'jjes kiöl ââ'nnemvuäittmõõžž ko kiöllpie'ss, škooul da måtam vuâra jii'jjes põrtt. *"Päärna taarbše kiöl puârast mainsteei u'čtee'lid, kiöllpie'sso'hjje'e'jid, mättmateriaal raaj'jid, mediasue'rij silttee'jid, âsttääi'j o'hjje'e'jid dno.*⁴⁰" Põ'lleš päárnai da nuõri aanarsää'mkiöl mottjem passiivlaž kiölltäiddan muä'dd ee'jj se'st, jõs škooulmätt'tõõžž jeä't põsttu juä'tkked pââibuž ee'kk-klaassid, jõs aanarsää'mkiöllsaž päärna mie'rr pääžžči samai u'ccen da jõs kiöl âânnmõš ij õõstče ođđ õlmsaž jie'llem vuu'did.

40

Kiöllpie'zzi meä'r lââ'zztummuš le'čči lââ'zztam aanarsää'mkiöllsaž päárnai meä'r. Aanarsää'mkiöllsaž mätt'tummuš lââ'zztummuš le'čči ainsmâttam kiöl ooudâsviikkmoõžž juâtkkjummuš vuõssmõs škooulii'jji mâŋŋa. Kuhttui teâuddjummuš cõõggi kuuitâg tõt, što aanarsää'mkiöllsaž ooddpeâmmam tuâjjla da u'čtee'l jie leämma. Sää'mvuu'd škooultemkõõskõs, Lappi kie'ssuniversite'tt da *Anarâškielâ servi* rie'sše 1980- da 1990-looggin kiöl altteemkuursid rää'ves oummid da lookkâm- de kee'rjtemkuursid oummid, keäk mainste aanarsää'mkiöl jie'nnkiöllân. Määŋg kurssplan jie o'nstam u'čtee'lvää'n diõtt.

Aanarsää'mkiöl intensiivlaž tiuddeemškooultummuš rää'vesoummid jåttji aanarsää'm õutstõõžž õhttsaž pe'cclest da haalâst čõnnõõttâd kiöl jealltummsa. Tån tuõjju jiõčč moottren puõ'di sä'mmlai mätt'temhistoria vuõssmõs aanarsää'mkiõllâst nä'ğgtõõllâm Marja-Liisa Olthuis⁴¹. Son aalgti Anarâškielâ servi õhttvuõ'tte tu'tkķeemjoouk, kää'tt aa'lji planâd rää'vesoummi škooultõõžž siiskõõzzid da mõõntõõllâmnaa'lid, raajjâd mättmateriaal škooultõ'sse, rekrytâstted škooultõ'sse nu'tt mätt'tõõttjid ko u'čtee'lid da ha'ŋkķeed teäggummuš škooultõõžž vääras. Õhtt čâu'ddemkõõččmõõžžin leäi, što keäk le'jje tõk kiöl jealltummsa čõnnõõtti rää'vesoummu, keäi'd škooultõ'sse õõlgči vuäžžad?

³⁹ Pasanen 2010 da 2014; Olthuis 2003, 2008 da 2011; Olthuis et al. 2013; Moilanen 2014.

⁴⁰ Pasanen 2014, 300.

⁴¹ Olthuis nä'ğgtõõli Oulu universiteettest aanarsää'm šlaajjnõõmi pirr ee'jjest 2007.

Olthuis muštâl tuâj alggaai'jid ee'jjest 2013 õõutsââ'jest Kivelä Suvin da Skutnabb-Kangas Tovein kee'rjtum kee'rjest, koozz le'jje dokumentâ'sttam ii'jjin 2009-2010 šoddâm škoultumha'ŋkkõõzz tuâkksid da teâuddjummuž. *"Time was a crucial factor in extending the language community; the enlargement had to happen rapidly before the immersed children began to lose their language skills."*⁴² Olthuis tuõdi, što ij leämmaž äi'gğ vue'rdded aanarsää'mkiöllsaž u'čtee'li valmštõõvv-mõõžž universitee'ttest takai čuõkku mie'ldd, le'be vuõlttee'l nuõrid u'čtee'lškooultõ'sse da vue'rdee'l, što sij valmštâ'vve. Oulu universitee'ttest leäi ee'jjest 2001 ää'ljee'l vuäittmõš spraavded vuâdd- da aaunâsmäättaid aanarsää'mkiõlâst, leša odd u'čtee'l jie leämmaž valmštõõvvâm. Ko ju'n kue'htt puölvvõõgg le'jje mõõntam aanarsää'mkiõl, jie 18-25 äkksaž mainsteei teänab ni leämmaž. *"Further, this young generation had the whole world open to them in terms of choosing their future professions, so it was not realistic to hope that this handful of individuals would all want to become school teachers or kindergarten teachers, which was precisely what the AS language programme required."*⁴³

Škoultumha'ŋkkõõzz jättjummsa mõ'nne õhtse'žže koumm ee'jj tõ'st, ko juurd ha'ŋkkõõzzâst leäi šoddâm. Ouddâl ko jiõčč ha'ŋkkõs jättji, Olthuis riâšši kiõljeälltemkuurs interneettest. Ku'rsse vuässõ'tte määng kiõlltu'tkkeei, koin mâtam tuâimmje čâhčča 2009 jättjam škoultõõzz u'čtee'len. Škoultõõzz plaanääm tu'tkkeemjoukk, koozz ku'lle Olthuis lââ'ssen Annika Pasanen da Irmeli Moilanen, piiji škoultõ'sse piâssmõ'sše kõrr kritee'rid. Täävtõssân leäi vuäžžad intensiivškooultõõzzin õõut lookkâmpâ'j se'st ij-jie'nnkiõllsaž mainstee'jin odd oummid kiõllsi'rddjen. Škoultõs leäi jurddum rää'ves oummid, keäin leäi õllškooultõs, keäk vuäitče se'rdded kiõl ooudârta tuâjsteez. Mätt'tõõtti õõlgi siltteed ju'n ooudkiõ'tte vee'res kiõlid da lee'd čõnnõõttâm voudda, seämma ko aanarsää'm kiõllõutstõ'sse. Lââ'ssen mätt'tõõtti õõlgi lee'd nokk puä'res, što kiõlltääd vuäžžče ämmtest tâ'lles âannmõ'sše, leša kuuitâg nokk nuõrr, što su'st le'čči võl tuâjje'e'jj ouddâl jeältõkââ'jj. Mätt'tõõtti va'lljummsid vuässõõdi še psykoloog, suu vie'kkîn ainsmâ'tte tõn, što ooccjin leäi motivaatio kiõl mättjummsa da tõn ou'dde reäuggmõ'sše.

Škoultõ'sse va'lljee õhtse'žže 17 rää'vesmätt'tõõttjed, kooi jooukâst le'jje jm. u'čtee'l, ouddpeâmmtuâjjla, tuâimteei, papp da jee'res ämmatnee'kk. Nu'tt peä'lest mätt'tõõđjin le'jje aanarsä'mmla maddi, peä'lest maddi

⁴² Olthuis et al. 2013, 8 (läi'nn Olthuis tee'kstest).

⁴³ Seämma, 9.

le'jje lä'ddla. Pasanen âann tän ij-sä'mmlai integrâsttmööžž kiölloutstō'sse
ōhttân aanarsää'm jeälltem jii'jjesnallšemvuōttân da viōusâsvuōttân⁴⁴.
Aanarsä'mmla lie välldam pue'rr miōlin vuâstta juō'kkka, kii lij haa'lääm
mätt'tōōttâd aanarsää'm da mättjed tobddâd aanarsää'm kulttuur.

Škooultōōzz meä'rtō'lle pe'stted ōōut lookkâmee'jj, ko mätt'tōōđji
ve'rggluōvâsvuōđ tuâjain ainsmō'tte ōōut eeggas. Anarâškielâ servi
tu'tkkeemjoukk va'sttii ha'ŋkkōōzz koordinâsttmōōžžâst tie'gğ beä'lest da
tuâimmsallaš beä'lest de mätt'temvuō'jji riâššmest seämma poodd ko tōt
rekrytōō'sti mätt'tōōđjid da kiōllu'čtee'lid. Oulu universitee'tt Giellagas-
institut va'lljii mätt'tōōttjid, riâšši mätt'tōōzz da va'sttii tōnnalla mätt'tōōzz
siiskōōzzâst. Teoriamätt'tōōzz vue'ssvuu'did riō'sše čōōđ škooultōōzz
seämma Sää'mvuud škooultemkōōskōōzz (SOGSAKK) päai'kest Aanarjääu'r
reeddast.

42

Ha'ŋkkōōzz škooultemprograamm plaanee tärkka, suävtee'l jee'res
â'rn maai'lmet ōnnum kiōl jeälltem da mättjem mōōntōōllmōōžžid.
Nâkam le'jje jm. Californiast ōnnum kiōllmäästar-u'čtee'l-programm
(*Master-Apprentice programme*), tiudd kiōll-laaug (*total immersion*),
vuâzzai kiōll-laaug da kuei'tkiōllsaž mätt'tummuš (*partial immersion and
bilingual education*), ōhttōōzzâst vuō'lğgi prograamm (*community-based
programmes*) da mall kiōl dokumentâsttmō'sše (*a language documentation
model*). Škooultemprograamm täävtōssân meä'rtō'lle päaiklaž kiōl
mätt'tummuž nu'bben kiōllân jee'res vuu'di ämmatnii'kkid nu'tt, što sij
vuäitče škooultōōzz mâŋŋa ââ'nned aanarsää'mes tuâjast da se'rdded
tōn ooudârra ođđ mainstee'jid (*L2 speaking professionals as language
transmitters*). Ko škooultō'sse valddum ämmatnee'kk puä'tte taarbšed
tuâjsteez vuōss-sââ'jest kommunikatiivlaž kiōlltääid, kommunikatiivlaž
mätt'tem-mōōntōōllâmnaa'lin leäi lee'd miârkteei rool mätt'tummšest.⁴⁵

Mätt'tōōzz veiddsōsvuōttân pue'tte ōhtse'žže 64 mättjemceäklđōssâd
da mätt'tōōđi le'jje veerglânji Oulu universitee'tt mätt'tōōđi. Määttai
siiskōōzzin ōhttee universitee'tt aunâsmäättai räjjä vuällam teoreettlaž
määttaid da ōōutstōōžžâst vuâlggam tuâimmsallaš vue'zzid. Nu'tt
škooultemprograammâst šōōddi jiōccses aanarsää'm vuâkka rajjum
akateemlaž kiōl mätt'tōs (mâ'te kiōllmätt, kee'rjtummuš, jiōnnōkmätt,

⁴⁴ Pasanen 2015.

⁴⁵ Olthuis peäggat (2013, 35-36) škooultemprograamm vääžnjumšen teätkäivvan täid
kii'rjid, kook lie peäggatm tän rapoort teätkäivvlogstōōžžâst: Baker 2006, Grenoble &
Whaley 2006 da Hinton 2002.

jåårglâttmõš, saa'niraajjmõš, ķiöllplaanâm da aanarsää'm suõm) da õhttõõzzâst vuõ'lggi, kommunikatiivlaž da jiõččnaž määttai obbvuoõtt. Jiõččnaž määttain valmštâ'vve jm. ceerkvallaš tee'ksti da viirsi de ouddpeâmm pirrsaž tee'ksti jåårglõõzz, ođđ mättmateriaal, artikkel aanarsää'mkiõllsaž lõ'stte (*Anarâš-lostâ*), lä'ddlaž laull'ji jåårglõõzz da vuänkõsfii'lm. Škooultõõzz akateemlaž määttai vuei'vu'čtee'len tuâimmji Petter Morottaja, ķii leäi õhtt neelljast 1980-lååggast šõddâm aanarsää'mkiöl mainstee'jest.

Tuâimmsallaš vue'zz nârrje ķiöllmäästarharjttõõllmõõžžâst (ķč. puõ'tti låakk), kulttuurkursin da ķiõllharjttõõllmõõžžâst aanarsää'mkiõllsaž tuâjjpaa'ķin. Tuâjjpâi'ķķharjttõõllmõõžž jurddjen leäi juõ'ķķka mätt'tõõtti jii'jjes ämmat-sue'rij pirrsaž ämmatkiöl da sannõõzz mättjummuš. Kulttuurmäättai päai'ķ mätt'tõõdi tobdstõ'tte jm. aanarsä'mmlaž ķiõllõutstõõzz vuâzzlaid, kue'llšeellmõ'sše, puâzzhoiddu, ä'rbvuõttporrmõõžžid, ķiõtt-tuâjaid, mediaa'je, Anarâškielâ servi tuâimmjummsa de aanarsä'mm-lai da sij ķiõl historiaa'je da ânn'jõžvuâkka. Arggie'llem mie'ldd (jm. kue'llšeellmõš Aanarjääu'rest da ķiõtt-tuâjai raajjmõš aargâst) šõddâm ha'rjttõõllâmpoodd pu'htte mättjummsa jie'llem õõldâsvuõđ da činglõsvuõđ da le'jje seâmmast čuâjtõs aanarsä'mmlaž õutstõõzz veiddsõs čõnnõõttmõõžžâst da tuârjjõõzzâst ha'ņķķõ'sse. Kulttuurkurs riâšši Sää'mvuud škoulttemkõõskõs. Mättjummsast suâvlde ķiõll-laaugmetood tõnnalla, što nu'tt kuei't määnpââ'j kee'jjest škoultõõzz âlggmõõžžâst nu'tt klasslõõnjin ko ha'rjttõõllâmpõõ'jin mainste pâi aanarsäämas. Puk mätt'tõs leäi â'lddmätt'tõssân.

43

Mâņņa pirr ee'jj pešttam škoultõõzzâst aanarsä'mmlaž õutstõs vuâžžai 17 ođđ aktiivlaž ķiõl mainsteei da ķiõl si'rddi. Määņg lie kõõččâm mäh'tt tõt šõõddi. Ođđ ķiõl mättjummuš ee'jj se'st õõlgat räâ'vesoummust viõusâs motivaatio da čõnnõõttmõõžž. Moilanen čuâ'jat vitt tuejjei, kook čiõlgte ha'ņķķõõzz pu'httem⁴⁶:

- 1) Mätt'tõõđjin leäi nokk äi'gğ valmštõõttâd škoultõ'sse. Juõ'ķķkaž ķiõrggni prosessâ'stted miõlâst jii'jjes kõskkvuõđ da täävtõõzzid aanarsää'mkiõ'lle da tõn, mâkam ķiõl õõ'nni da ķiõl si'rddi su'st šâdd;
- 2) Mättjemäiggsaž tääl'laž staan ainsmõõ'tti činglmõõvmmõõžž ķiõl mättjummsa. Mätt'tõõdi vuâžžu tie'tted ju'n ee'jj ouddâl škoultõõzz âlggmõõžž, što si'jjid lie va'lljääm, što see'st leäi nokk äi'gğ tuâj, tääl da piâraa'sši plaanmõ'sše. Škoultõõzz riâššjeei vie'ķkti tie'gğ

46 Moilanen 2014, 239-241 (tât čuâ'jtum lij vuâ'nelm tee'kstest).

beä'lest pi'rggeem riáššmööžžâst da kaart'ti juõ'kkka mätt'töödi
lää'jjeättmööžžlaž vuäittmööžžid tääl'laž tuärjjo'sse. Lää'ssen
ha'ŋkkõ'sse. vuäžžu Lää'ddjânnam Kultturfoond veä'kkkie'gğ, koin
pi'rggummuž vuõ'itte vöi ainsmâ'tted;

- 3) U'čtee'l le'jje ämmatčie'pp da mättprogramm leäi tä'rkk. U'čtee'lin
le'jje oodd vuärvaaktemvuõ'tte da sij põ'stte mu'tted mätt'tem
tuäimmjemvuõ'jjid da mööntööllâmnaa'lid tön mie'ldd ko taarb
šõ'dde;
- 4) Mätt'tööđjin leäi kōskkneez šiōgg på'reâd da sij kōskksaž
vuärvaakttōs tuäimmji. Täâz vaaikte mättjummsi aalgâst riáššum
joukkōttâmpei'vv da mättjemee'jj mie'ldd riáššum maacctōs-
sagstōöllmōžž;
- 5) Mätt'tōöttijoukk kuâsttji da koll'ji ee'jj äi'gğen Aanrest da aanarsää'm
kiöllōutstōžžâst da sij to'bdde miârktōžž tō'st, što sij lie vue'zz
veiddsab aanarsää'mkiöl jeälltemprosee'ssest.

44

O'nstam škooultōžž šōddmō'sše aainâs vaaikti še töt, što škooultōs leäi
plaanum tärkka, ju'n ääi'jeld da plaani tue'kken leäi ra'vves ä'sstobddmōš.
Škooultemplaan raajji ha'rjje jee'res â'rnn maai'lmet rajjum kiöl jeälltem
mööntööllâmnaa'lid da suâvlde tōid aanarsää'm ōutstō'sše suâppjen.
Ouddmiârkkân šiōgg valmštōöttmōžžâst vuei'tet peäggted ha'ŋkkõ'sse
rekrytōsttum kiöllmäästri kaaunōöttmōžž da valmštōöllmōš puõ'ttivuõ'tte
ju'n määnpōõ'jid ouddâl kiöllmäästarha'rjjetōöllmōžž älggmōžž. Kiöll-
määstri rekrytâsttmōš da sagstōöllmōžž puõ'tti kiöllmäästrivui'm a'lğge
ju'n plaaneempooddâst ee'jj ouddâl škooultōžž ä'lğgem.

Aanarsää'mkiöl tiuddeemškooultemha'ŋkkōžž tâ'bdde ânn'jōžääi'j
CASLE⁴⁷-nōõ'min- tön veiddsōs meeraikōskksaž peäglvažvuõd mie'ldd.
Marja-Liisa Olthuis mie'ldd škooultōs o'nsti nu'tt mâ'te le'jje vuärddam.
*"Le'be jiōččää'ssest kiöllōutstōžž šōddâm lij leämmaž ja'ttlab ko le'jje
vuärddam", son tuätt pääiklažlōōst Inarilainen mainstättmōžžâst*⁴⁸. CASLE-
prograamm mâŋŋa Aanar škooul vuäžžai koumm ođđ aanarsää'mkiöllsaž
u'čtee'l da päjjklaassi matematiikk da lookkâmaunnsi mätt'tōs vuäi'tte
tō'st ooudâs u'vdded aanarsää'mkiölle. Aanarsää'm vee'res kiöl mätt'tōs
aa'lji Â'vvlest, seämmanalla ko rää'vesoummid jurddum aanarsää'm
sagstōöllâmkuugg Â'vvlest da Njeä'llmest. Ii'jjin 2010 da 2011 altee
kue'htt ođđ aanarsää'm kiöllpie'zz, koin reäugga CASLE-prograammâst
valmštōōvvâm mätt'tōōdi.

⁴⁷ Complementary Aanar Saami Language Education.

⁴⁸ "Vähemmistökielen voi elvyttää", Inarilainen 6.2.2013, 2.

Škooultemha'ŋkkõs ouu'dii še aanarsää'm ölltää'zz vä'lddaunâsmäättai älgmõõžž da hiälpiti Sää'mvuu'd škooultemkõõskõõzz aanarsää'm ne'ttkuursi riáššmõõžž. Öhtt jäänmõsân miârkteei CASLE-ha'ŋkkõõzz pu'htmin leežž tõt, što rää'vesoummid jurddum intensiivlaž lookkâmee'jj kookkaž kiöllškooultõs lij juätkkjam Sää'mvuu'd škooultemkõõskõõzzâst. Aanarsää'm škooultõõzz vuei'vuu'čtee'len tuäimmji ii'jji 2009-2010 ha'ŋkkõõzzâst valmštõõvvâm Anna Morottaja. Lââ'ssen škooultemkõõskõõzzâst tuäimmai ân'n'jõžääi'j še va'steei nuörttsää'mkiöl da -kulttuur škooultemli'njj (kč. lăakk 3.8.).

CASLE-programm lij vaaiktam še evankeel'laž-luteerlaž ceerkav tuäim-jummša. Mâŋŋa ko sâ'mmlai papp, Tuomo Huusko, valmštõõvi škooultemha'ŋkkõõzzâst, lij aanarsää'mkiölâst šõddâm luädlaž vue'ss ceerkvallaš tuäimtõõzzin da sie'brkââ'dd tuäimmjummšest. Škooultõõzz ääi'j šõõddi še aanarsää'mkiöllsaž lauljoukk Koškepuško (Kâ'skknu'kķes) da norldõk aanarsää'mkiölle jâarglõttum populaarmusiikklaull'jin.

Öhttân škooultemha'ŋkkõõzz täävtõssân leäi dokumentâ'stted aanarsä'mmlai jie'llem da kiöl. Yle Sápmi tuäimteei Anneli Lappalainen fi'Immji ha'ŋkkõõzz jââ'dee'n nu'tt 142 čiassâd materiaal, koon lie mâ'ŋŋlest ruõkkâm systemaattlânji da tõt lij puõ'tti aanarsää'mkiöl mätt'tõõđji ââ'nnemnalla.

Loogg lââ'ss aanarsää'mkiöl tiuddeemškooultõõzz pirr 2009-2010:

- Complementary Aanaar Saami Language Education 20 Luuvâ lase anarâškielâ tievâsmittemškovliittâshaavâst 2009-2010: 09-2010 < <http://www.casle.fi/> >
- Lyhytfilmi Uđđasist šõddâm/ Reborn < https://www.youtube.com/watch?feature=player_embedded&v=e0YcIkUoEhc >.

3.8. Ķiõllmäästar ĳiõl da kulttuurteâđ si'rdđjen⁴⁹

Jåårglâtam Mervi Karjalainen

Juurd ĳiõllmäästar ââ'nnmest odd ĳiõl mättjummsēst ij leäkku odd. ĳiõllmäästrid õ'ne tuu'l (1800-1900 lååggast) jm. saau'jest sää'mvoudda ve'rõğhåiddam diõtt puättam Lappijânnam paapp da ĳiõltu'tkķeei. ĳiõlmätt'tõõtti da ĳiõllmäästar, kåå'tt leäi täujja puärrsab da soojjlõs jie'nnķiõl mainsteei da kook õõut ĳiõl mätt'tõõtti õõl vuõ'tte lee'd mængg, le'jje jiânnai õõutsââ'jest. ĳiõl mättjummuš viiggi mättmi paai'ķi ääi'jab dokumentââ'stkani ĳiõl vuõssmõs ķeerjlaž tuâjaid da ķee'rjtemķiõl õõudâsviikkmoõžž vuõsslau'ķķe.

Nubb tobddum ĳiõllmäästar-mätt'tõõtti -mall leäi aalgum 1990 - låågg Kaliforniast Ameriikkâst (*Master-Apprentice programme*) jållted vuu'd uu'cces da vaaruâlaž alggmeer ĳiõlid, koin ij leämmaž ķe'rjjķiõll ij-ga ni måkam veerglaž sââ'jj. Kalifornianii'ķķi aalgtem ĳiõllmäästarvue'ķķ čarran CASLE -ha'ņķķõõžž vuõ'jjin tõ'st, što ĳiõl mättjummuš sâdd aalg räâ'jest ĳiõllmäästar lu'nn jeät-ga ĳiõl silttuku ĳiõllmäästar luzž puä'deen ni voo'ps.

Sää'mõhttsažkåå'dd ĳiõljeålltemtuâjast ĳiõlmäästar - mätt'tõõtti metod lij valddum vuõssmõsân ââ'nnemnalla õõu'dab lååggast peäggum aanarsää'mķiõl vuõrâs-škooutõsha'ņķķõõžžâst. ĳiõllmäästarmätt'tõõttmõš lij rajjum aanarsää'm ĳiõ'le da ĳiõllõõutstõ'sse suäppjen da tõ'st lij mângja puättam põõšši vue'ss aanar- da nuõrttsää'm ķiõli vuõrâsmätt'tummšest.

Aanarsää'm ĳiõl vuõrâs-škooutõsha'ņķķõõžžâst ĳiõllmäästar mätt'tõõttmõõžž alttee nu't-a neellj määnpââ'j ķee'jjest tõ'st, gu škooutummuš leäi älggam. Mätt'tõõttmõõžž oudlde neellj määnpââ'j akateemlaž da tuåimšsallaš tiuddpeivsaž mätt'tõõttmõõžž da kuei't mätt'tõsmäänpââ'j mângja šõõddi mätt'temķiõl vaajtummuš le'be serddmõš aanarsää'mķiõl ĳiõll-laaugmätt'tõõžze. Puk mätt'tõõtti le'jje ju'n mättjam ââ'nned aanarsää'm arggpeei'v mainstummšest ouddâl go ĳiõllmäästar mätt'tõõttmõš aa'lj. ĳiõllmäästar da sij mätt'tõõtti sa'tte jiõčč mie'reed kaaunõõttmõõžži siiskõõžžâst nuu'bbnalla gu Kaliforniast aalgum maallâst, ko'st kaaunõõttmõõžž le'jje plaanuum oudķiõ'tte mie'rrium sagstõõllmõõžžid vuâđđõõvee'l da vuõssmõs kaaunõõttmõõžž ķõskkne vuâđdsannõõžž mätt'tõõttmõ'sše, likkmõšķiõ'le da joba siõrrmõõžžin. "*Siõmmna seämmaanalla gu ĳiõll pie'ssest toi'mmje.*"⁵⁰

⁴⁹ Hinton 2002; Pasanen 2010 da 2014; Kalla 2010; Olthuis et al. 2013; Sää'mte'ğğ (Ruõce) 2013b.

⁵⁰ Pasanen 2010, 5.

Aanarsää'm kiõllmäästren toi'mmje õhttsi'žze 22 oummu. Šuurmõs vue'ss see'st le'jje aanarsää'm jie'nnkiõllân sarnnai takai oummu. Si'jji lââ'ssen le'jje kutt kiõllämmatnee'kk, kook õ'ne tuejast aanarsää'm. Šuurmõs vue'ss kiõllmäästrin da puk mätt'tõõtti nârje õ'htešt ouddâl jiõčč kiõllmäästar kaaunõõttmõõžž älggmõõžž. *"Kaaunõõttmõš leäi hervvai, gu muä'dd mannu kiõl mätt'tõõttâm mätt'tõõtti tiõrvte aanarsää'm kiõ'le kiõllmäästrid⁵¹"*, kee'rjat Anne-Marie Kalla kiõllmäästar vue'ss kuõskki ha'ñkkõõzz rapoortâst. Kiõllmäästarpee'i'v nârje õhtse'žze 10-14 pei'vved mätt'tõõtti õõl. Juõ'kkkaž õõ'ni õhttsaž ääi'j kiõllmäästrivui'm uu'ccmõsân 70 čiässâd. Täujja mätt'tõõtti kaaunõõdi ko'Immešt määstrin, le'be jâädi õõut le'be kuei't määstar lu'nn määng vuâra. Kiõllmäästarkaaunõõttmest le'jje täujja mie'ldd seämma ääi'j kue'htt, mâtmešt kolmm še mätt'tõõtti.

Kiõllmäästarkaaunõõttmõõžžid rie'sše täujja kiõllmäästar dâama, kee'ddest da â'lddpirrõõzzâst. Kaaunõõttmõõžži kõõskâst jä'rjste õhttsaž pooddid, koin säarnõ'tte kiõllmäästarpee'i'vi jâåttmõõžž pirr. Lââ'ssen määstrid kočču mätt'tõõttji jä'rjstem aanarsää'mkiõllsaž lauljeä'kkäid, jee'res õhttsaž pooddid mâ'te aanarsää'm "kiõlljeälltem ee'jj" Matti Morottaja cisttdâhttarvuõd cisttân jä'rjstum prää'znka da pârğgmannust 2010 jä'rjstum mätt'tõõtti valmštõõvma. Kiõllmäästrid ma'hsse siõm pää'lk tuejast. Kiõllmäästar le'jje mätt'tuum tuõjju ju'n jiännai ouddâl go škooultõs aa'lji da sij tiõ'tte tuejas da tõn, što te'l gu mätt'tõõtti lie kiõllmäästri lu'nn sijvui'm ââ'net pâi aanarsää'mkiõl. Kiõllmäästarvue'zzi jä'rjsteei vaa'ldi õhttvuõd kiõllmäästra nu't neä'ttel ouddâl juõ'kk kiõllmäästarpee'i'v da mätt'tõõtti jiõčč veâl muä'dd pee'i'v ouddâl pue'ttem.

47

Kiõllmäästarmätt'tõõttmest vääžnai ä'ssen puä'tte luõvâs da spontaan säarnõõttmõõžž vuei'tlvâsttmõš da kulttuur da ä'rbbteâd serddmõš mušttlem da õhttsaž tue'jjeem mie'ldd. Kiõllmäästarmätt'tõõttmest juõ'kkkaž mätt'tõõtti alttii kiõl mainstemtääid, šuu'rii sannõõzz, õlmeemnaa'lid, mättji jiännai aanarsä'mmlai historiast, kulttuurâst da ä'rbbvue'jjest - da mättji tobddâd tän ääi'j aanarsää'm õõutstõõzz da aanarsää'm vooudlaž suõmmjeä'rdõõzz. Vue'jj mie'ldd tät puk šõõddi jm. tue'jje'e'l da čuä'jtee'l mätt'tõõttja ä'rbbtuâjaid mâ'te vuappâd reepkiõlid, vuä'psted mä'htt aanarsää'm määccał älgg teävted dnõ. Mâtam haa'lii čuä'jted vuä'mm pälvvkie'dj pääi'k le'be čuä'jted jii'jjes šõddämpääi'k. Õhtt takai ä'sšvu'vdd leäi vuä'mm kaarti kiččmõš, kää'tt puu'ti miõ'le määngnallšem mainnsid da mušttlummšid mõõnni aai'jin. Suvi Kivelä maainast što kiõllmäästar le'jje toodvaž što vuei'tte mainsted mušttlõõzzid sij čâddam kiõlin: *"They had the urge and a strong will to keep their stories alive by telling them to us. We students, the Apprentices, were hungry to hear them."*⁵²

⁵¹ Kalla 2010, 1.

⁵² Olthuis et al. 2013, 87 (läi'nn Kivelä tee'kstest).

Ķiõllmäästarmätt'tõõttmest leäi jeä'rab miärktõs mätt'tõõttja, koon jii'jjes tuaggas da maddi le'jje aanarsää'm õõutstõõzzâst. Ķiõll-määstar-mätt'tõõttâmpââ'jest mænggaz kau'nne kuu'skid jii'jjes historiast, oi väjja le'jje leämmaž: *"Visiting AS elders was like putting together a puzzle of my past. I was constantly constructing and exploring my Saami identity through their stories."*⁵³ Aanarsä'mmlai Ķiõllõhttõõzz oolgbeä'lnn puättam Ķiõllmätt'tõõtti peä'lstes to'bdde, što le'jje primmum aanarsä'mmlai õõutstõ'sse, kää'tt õõ'ni äärvast sij Ķiõlmäättaid da täävtõõzz se'rdded aanarsää'm odđ puõlvvõ'kke še. Oummin, ķeäin lij aanarsä'mmlaž pie'llkuei'm da päärna, leäi vääžnai vuäžžad Ķiõllmäästar veäkka jāanab teäđ sooggstes da â'lddoummeez pirr da ķiddned pue'rben sä'mmlai õõutstõõzz vue'ssen.

Ķiõllmäästar le'jje vie'sslõs še vuei'tee'n mainsted jii'jjes ķiõl odđ oummid. Måtam Ķiõllmäästar maainast, što ee'jj ääi'jben ij jorddam, što tuõstče ni mainsted teänab sää'm ķiõl: *"Å'n gu leäm tij mätt'tõõttjivui'm piässâm mainsted, leäm vuâmmšam, što vuõi gu tõt lij hää'sķ, gu peäss e'pet jii'jjes jie'nnķiõl ââ'nned. Da kâl lij mottjam mu'st sää'm ķiõl silttummuš."*⁵⁴ Ōhtt mätt'tõõtti maainast mä'htt suu Ķiõllmäästar, kõõsk mainnâz vaajti ä'sšvuu'd da kruu'ta säärnai, mä'htt hää'sķ da miälggād gu õõmâs lij mainsted jii'jjes jie'nnķiõl nuõrr neezznin ij-ga tå'lk seämma vuä'mm tobddsivui'm.⁵⁵

Mätt'tõõtti täujja to'bdde Ķiõllmäästarmätt'tõõttmõõžž pukin jeänmõsân miärktee'jjen da pukin viõusmõs škooultemha'ņķķõõzz vue'ssen. Muä'dd Ķiõllmäästren toimmmjam puä'res oummu mainste škooultem mânia rajjum mainstâ'ttmest tõi'st, što mä'htt Ķiõllmäästarduâjj leäi vaaiktam sij jii'jjes ķiõllsilttõ'sse, ķiõl ââ'nnem aktiivlažvuõ'tte da sme'llkõsvuõ'tte mainsted e'pet aanarsää'm ķiõl. Aainâs takai Ķiõllmäästren toimmmjam oummu mainste, što le'jje mättjam jiõčč še mätt'tõõttjin nu't odđsab go ju'n vājldõttum saa'nid da vālddam tõi'd määust ââ'nnma. Måtam see'st â'lğģe ââ'nned ķiõl aktiivlânji mânia loo'ji ii'jji. Måtam see'st, kook jie leämmaž serddam jeä'nnķiõl jii'jjes päärnaid, a'lğģe ââ'n mainsted aanarsää'm ķiõl ķiõlpie'ss le'be sää'mķiõllsaž škooul jāā'tti päärnaipäärnaid. Ōhttsi'žže lāāi Ķiõllmäästar mainste ââ'nnmes aanarsää'm måtam päärnai da nuõrivui'm, kook le'jje vuõss-sâā'jest sij päärnaipäärna.

⁵³ Seämma, 87 (te'kstt, ko'st Kivelä lāinnai aanarsä'mmla mätt'tõõtti maacctõõzz škooul-tummšest).

⁵⁴ Kalla 2010, 7.

⁵⁵ Olthuis et al. 2013 (Kivelä 83-84).

Kiõllmäästri kōskkee'kk leäi 66 ee'kked da sij le'jje jeállam sää'mõõutstõõzz lää'ddnallštummuž ju'n pä'rnnpooddâst. Puk Kiõllmäästren toimjam mainsteei siltteed lookkâd aanarsää'm miâlggâd soojjlânji. Pâi hä'rvv silttii kuuitâg kee'rjted jie'nnkiõlin, gu, škooul leäi leämmaž aabâs lää'ddkiõllsaž. *"Määng mainste evakkoäi'jest lä'ddlaž jie'llempirrõõzzâst. Evakkoäi'gğ da škooul lää'dsmõ'tti vaaiktōs aaztōkpõörtâst jâlštummši'nes lij tãn puõlvvõõgg õhtteei jie'llempodd. Kolmm määstrin le'jje mōõnnâm "kiõlte'mmen", lää'dd kiõl toobdkani, škoou'le"⁵⁶, kee'rjat Kalla. "Šuurmōs vue'ss (12) kiõllmäästrin mainsti, što škooulâst sää'mkiõl âânnmōš leäi kiõlddum, tōn ââ'nnmest joba ranste."⁵⁷ Tōk še, kook jie muu'št sää'mkiõl vuõigg kelddmõõžž škooulâst, mainste ââ'nnemkiõl mottjem samai škoouläi'gğen.*

Kiõllmäästarmätt'tõõttâm täävtōssân kuuli veâl saaggtem-mõõn-tõõllmõõžž da litterâsttmõõžž mättjummuš. Mätt'tõõtti vuâžžu ta'rbbes neävvoid da škooul'tõõzz mainstâttmõõžž da liânttõõzzi raajimõõžž vääras. Mätt'tõõtti liânttee kiõllmäästar sârnnmõõžž da ruõ'kke nu'tt sannõõzz, sârnnavue'jj go kulttuurhistoria. Kiõllmäästarneä'ttel progra'mme ku'le kue'htt kiõllmäästar lu'nn õnnum peei'v da kue'htt pããtuõjju va'rrjum peei'v. Neä'ttel mââmōs tue'jjpei'vv leäi va'rrjum õhttsaž maacctōskaunõõttmõ'sše. Jiõččnaž tue'jjpeei'v äi'gğen pu'rğgee kaaunõõttmõõžžin rajjum liânttõõzzid, kee'rjte muštlõõzzid da plaaneet puõ'tti kiõlmäästarkaaunõõttmõõžž.

Õhtt kiõllmäästar peäggiti mätt'tõõtti kiõl'laž ouddnummuž da sârn tuõiv, kãã'tt lij mângja teâuddjam: *"Aalgâst mâtam tuõ'stte tâ'lles ä'lğged mainsted. Da jee'res jie tuõsttâm tâ'lles, leša de çâhčča tij mainstid juõ'kkkaž, tuõsttiid radioi še mainsted. Tõt leäi samai õõmâs. Leäi-go pãã'mh, što nãäi't pue'reld o'nsti. Ni kii ij jōskkâm cee'lai ee'jjest. - - - Jōs nãäi't šiõgg tuâj lie, ij-a kannte'če jã'rjsted juõ'kk ee'kk avi juõ'kk nu'bb ee'jjest?"⁵⁸*

Ruõcc sää'mtee'gğ ee'jjest 2010 altteem sää'm kiõllkõõskōs (*Samiskt språkcentrum Gielejarnge*)⁵⁹ aa'lji tâ'lles aalgted mōõntõõllmid sää'm kiõli jálltem diõtt gu tuâimmjeskue'di. Tõt alttii çâhčča 2011 ee'jj pi'stti saujsää'm kiõllmäästarprograamm pilottha'ņķkõõzz (*Mentorprogrammet Bihkedæjja*), koon lij mie'rr juä'tkēd vuõssmōs kiõččlâsttmõõžž mângja. Ha'ņķkõõzz ouddvue'kēen peäggteš Kalifornia alggmeeraivui'm aalgum

⁵⁶ Kalla 2010, 2.

⁵⁷ Seämma.

⁵⁸ Seämma, 8.

⁵⁹ Sää'mte'gğ (Ruõccjânnam) 2013b.

ķiõllmäästarvue'jj. Ha'ņķķõõzz mie'rren leäi lââ'zzted saujsää'm ķiõl âânnmõõžž, ķiõl'laž teättmõõžž da raajjâd odd ķiõllââ'nnemvuäittmõõžžid. Saujsää'm lij tuõđi vaarvuâlaž ķiõll, jie'nnķiõl mainsteei kōskkee'ķķ lij nu't 75 ee'ķķed. *"Vi står nu inför den sista möjligheten att överföra den språkkunskap som äldre generationen besitter⁶⁰",* ķee'rjat ha'ņķķõõzz jāā'dteejen toimmjam Patricia Fjellgren.

Ha'ņķķõõzzâst toi'mmje õhttsi'žže 14 puärrsab ooumžed, kook mainste saujsää'm jie'nnķiõllân. Sij toi'mmje 14 Umeå õllskooul saujsää'm ķiõl mätt'tõõtti ķiõllmäästren. Ķiõllmäästar tuejjen pue'di se'rdded mätt'tõõtti sārnnamķiõl, jii'jjes suõm, pääiklaž historia da sää'm pääi'ķnõõmid. *"Vi ser de äldre modersmålstalarna som enormt viktiga resurspersoner och en viktig del i arbetet med att bevara de samiska språken⁶¹",* sārnn Fjellgren. Ķiõllmäästar le'jje juõ'ķķ mätt'tõõtti suõmm- da dommvuu'dest. *"Det är viktigt för dem att få lära sig sin dialekt och höra berättelserna från sin hemmiljö.⁶²"*

50

Ha'ņķķõõzz mie'rren leäi jā'rjsted puõ'tti ķiõllmäästri tā'lk õõut škooultempodd. Vuõssmōs kaaunõõttmõõžžâst pue'di õlmmsa, što kaaunõõttmõõžžid leäi šuurab tarbb. Saujsää'm vu'vdd lij tuõđi veeidas da ķiõllmäästren lappõõttâm puä'tte vuu'dest, kää'tt vuâlai Jokkmåå'ķķest Tukholma rājja. Saujsää'm mainsteei jâlste ku'ķķen kuei'mstes da ķiõl ââ'nnemvuäittmõõžž lie occanj. Mänggsest leäi lââ'ssen tarbb ķiõtt'tõõllâd jii'jjes ķiõllââ'nnem historia, pooddid da ķiõččlâsttmõõžžid. Ķiõllmäästar da mätt'tõõtti õhttsaž kaaunõõttmõõžžid jā'rjste looppâst õhttsi'žže vitt.

Vuõssmōs kaaunõõttmõõžžâst õhttân ä'sšvu'vdden čuä'jte seämma ääi'j ķiõllmäästarprograamin jättjam Språkpärr-ha'ņķķõõzz (ķč. tän rapoort lååkk 3.1.). Mainstummšin kaggõ'tte täujja ķiõllmäästri tobddmõõžž si'jji pä'rnnpoodd nomadškooul aai'jin. Määng ķiõllmäästar to'bdde, što nomadškooul-i leäi pue'tķķääm si'jji ķiõl'laž õuddnummuž. Nomadškoouli mätt'tõõttâmķiõllân leäi ruõccķiõll. Ķiõllmäästar kaart'te oummid, koivui'm sij le'jje mainstam saujsää'mķiõl pä'rnnpooddâst da tōn mângja. Mänggaz to'bdde, što odd saujsää'm sārnnamtaaurõõžž le'jje puättam mângja pä'rnnpooddâst tā'lk muä'dd, jōs ni õhtt. *"Det effektivaste sättet att kränka en ung människa är att förbjuda den att tala sitt modersmål.⁶³"*

60 Fjellgren, Sää'mte'ğğ (Ruõccjânnam) 2013b, 8.

61 Fjellgren, < <http://sametinget.se/31157> >.

62 Seämma.

63 Sää'mte'ğğ (Ruõccjânnam) 2013b, 12 (ķiõllmäästren toimmjam oummu komme'ntt).

Kiõllmäästar da mätt'tõõtti, ķeäin ķiõllsilttõs mutstõõli jiännai, kaaunõ'tte mie'rrkõõski mie'ldd. Kaaunõõttmõõžzi ķiõllân leäi aalgâst ruõccķiõll, leäša looppâst ķiõllmäästar õ'nne sää'mķiõllsaž sārnnmõõžž, tõ'st ko'st mätt'tõõtti õ'nne kuhttuid ķiõlid. Őhttsaž tobddmõššân ķiõččlâsttmõššân leäi, što ha'ņķķõs looppi samai gu ķiõllmäästar da mätt'tõõtti ä'lğge kaunnâd ōhttsaž tue'jjeem-maall da raajjâd jiõčč suâppi uu'cc ha'ņķķõõzzid. Mâtam kuârru saujsää'm määccaķ le'be kuârru vuõddjid. Funâsdalenist toimmjam ķiõllmäästar-mätt'tõõttipaar tu'mmje nârrijed ō'hhtešt neä'ttlest ōhttsaž kaaunõõttmõõšše, kââ'tt pii'šti muâ'dd čiâssâd. Kuei'tkõskksaz kaaunõõttmõõžžid to'bdde čuu't vääžnai ä'sšen, leša odđ ķiõllââ'nnemareena raajjmõš veiddsab kaaunõõttmõõžžin to'bdde lee'd še äukkai.

Neelljad puki ķiõllmäästri da mätt'tõõttji ōhttsaž kaaunõõttmõõžžin puu't'ti ķiõllmäästri ōhttsaž ķee'rjelm, koon jue'ķķe jm. mediai. Ķe'rjj lij noteerõ'sttum riikk halltõõzzâst. Ķiõllmäästar ķee'rjte:

"Då vi började skolan blev vårt språk förbjudet av den svenska staten, och nu ber samma stat oss om tala det igen. För många av oss har det tagit tid att vänja oss att saemiestidh, tala samiska, igen. Även vi, som är modersmålstalare kan vara ovana.

- - - Tack vare minoritetslagen och förvaltningskommunerna har det samiska språket fått en ny chans att överleva i framtiden och till kommande generationer. Genom lagens stöd får vi förståelse att det vi drömt om kan bli verklighet. Men ingen annan än vi själva kan rädda vårt språk. Det är vi samer som själva måste tala vårt språk.

- - - Vi antar utmaningen. Vi är beredda att göra det som krävs för att sydsamiskan ska bli ett levande språk, även bland barnd och unga igen.

- - - Med denna skrivelse uppmanar vi andra äldre att börja tala vårt språk. Det är vi som har kunskapen och kan vägleda de kommande generationerna precis på samma sätt som våra äldre vägledde oss. Vi saknar den tiden då vårt språk var starkare. Nu är det vi de som är de äldre. Vi får hjälpas åt. Genom mentorprojektet har vi lärt känna de unga. De unga längtar efter äldre som tar ansvar, som inte talar om att allt var bättre förr. Vi, båarasåbpoeh, äldre samer kan inte längre stå vid sidan om och bara se på. Vi som är mentorer axlar vårt ansvar och kommer inte längre vara tysta.⁶⁴

64 < <http://www.sametinget.se/44509> >.

Ķiõllmäästarprograamm Bihkedæjja pii'sti tå'lk ee'jj, leša tøn pāâ'jest vuāžžu kaallšõs kiõččlâsttmõõžžid puõ'tti ee'jji vääras. Ee'jj to'bdde leigga vuā'nkõs äi'ggen. Ķiõl ââ'nnemnää'l jie muttu vuā'nkõs ääi'jest, tuõđât ha'ŋķķõsrapoortâst. Ķiõllkuurs, õllškooulmäätt da sâi'mm-materiaal vuei'tlvâ'ste Ķiõl mätt'tõõzz, leša Ķiõllmäästarvue'ķķ lij õhtt hä'rvv vuäittmõõžžin njäälmlaž Ķiõl silttõ'sse da õõutnalla kulttuurteâđ mättjummsa. Ķiõllmäästarprograamm Bihkedæjjast vuāžžum kiõčč-lâsttmõõžž keä'sse miõl Taarr beä'lñn, ko'st Tå'vv-Trõndelag õllškooul da Snāsast tuāimmai saujsšā'm Ķiõllkõõskõs Gielem nastedh jått'te seämmanallšem Ķiõllmäästarprograamm ee'jj 2013.

Loogg lââ'zz Ķiõllmäästarvue'jji pirr:

- < <http://www.casle.fi/> >
- < <http://www.sametinget.se/44505> >
- < <http://www.sametinget.se/31157> >
- < <http://www.sametinget.se/44509> >.

3.9. Ķiõlsiltteei sää'mõõutstõõzz da tuâjj-jie'llem taarbid⁶⁵

Jåarglâttam Heidi Gauriloff

Aanarsää'mķiõl tiuddeemškoouttõsha'ŋķķõõzzâst (peäggatum låaggast 3.7.) vuāžžum pue'r kiõččlâsttmõõžž jåā'dte aanar- da nuõrttsää'mķiõli intensiivškoouttõõzz älggmõ'sše vue'ssen Sää'mvuu'd škooultemkõõskõõzz (Såmi oahpahusguovddåš, SOGSÅKK) juõ'ķķekksaž škooultemprograamm. Skooultemkõõskõõzzâst lij tuāimman tå'vvsää'mķiõl da kulttuur 40⁶⁶ 40 mättjemneä'ttel kookkaž škooultemlinnj ju'n 1990-låaggast õõudås. Čåhčča 2011, ee'jj kee'jjest CASLE- ha'ŋķķõõzz puuttmest, škooultemkõõskõõzzâst alttii vuõssmõs 40 mättjemneä'ttel aanarsää'mķiõl da -kulttuur škooultummuš. Nuõrttsää'mķiõl da -kulttuur škooultõs alttii čåhčča 2012. Juõ'ķķ Ķiõl škooultõ'sse vää'ldet jäänmõsån 12 mätt'tõõđjed piirree'jji.

⁶⁵ Olthuis 2003; Sää'mvuu'd škooultemkõõskõõzz 2013; Sanila-Aikio 2013; Olthuis et al. 2013, 94, 134-137.

⁶⁶ Ōhtt mättneä'ttel miårkkšååvv 28 mättčiåssåd å'lddmätt'tõõzz da oo'ccmõssån 12 čiåssåd mätt'tõõtti jiõččnaž mätt'tõõttmõõžž.

Sää'mvuu'd škooultemkõõskõõzzâst lij määžna rää'vesooumžen jeallted hue'nben silttuum jie'nnkiõll määust arggpee'i'v ââ'nnemkiõllân, le'be mättjed sää'mkiõll aivv odđ kiõllân. Sää'mkiõll jealltumuž peäggtet mättjemstroj'ttel škooultemstrategiast jeä'rben aanar- da nuõrttsää'mkiõlid juu'rdee'l. Sää'mvuu'd škooultemkõõskõõzz jurddjen lij lââ'zzted jeä'rben sää'mnarood ämmatlaž silttumuž, riäššâd škooultõõzz ââldmõsân sää'mvuu'd jii'jjes jie'llemvue'kktaarbi vääras, viikkâd ooudâs vuu'd reäuggvuõđ da seeilted da viikkâd ooudâs sää'mkulttuur. Sää'mkiõlsilttõs da sää'mkulttuur tobddmõš lie änn'jõžäi'j miärkteei tuâjvuäžžmõõžž õõudâsviikki tuejjei jeärben sää'm dommvuu'dest (sámiid ruovttuguovlu), leša nu'tt še jee'resä'rnn jännmest.

Aanar-, nuõrtt- da tâ'vvsää'm škooultõsliinji mätt'templaani vuei'vliinj lie õhttsa, leša lie še kiõli vue'jjest puõ'tti jeä'rdõõzz. Kiõllmäätt lie õhttsi'žze 21 mättjemneä'ttled, sää'm kulttuurmäätt 10 mättjemneä'ttled da lââ'ssen õhttsaž da luõvâld va'lljuum mättjummuž. Tâ'vvsää'm määtain kulttuurmäätteid ko'lle jm. še'snn-, silbb-, muõrr-, tä'htt- da čuä'rvvutuâj. Aanarsää'm määtain kulttuurkursin lij CASLE- ha'ŋkkõõzz mall, ââ'nee'l se'st kue'llšee'llem-, veärr-raajjâm- da mediakuurs da kiõllmäästar tuâjjmätt'tõõttmõõžž. Nuõrttsää'm määtteid õ'htti kulttuurkurs lie muđoi seämmanõmmsa ko aanarsää'm määtain, leša lââ'ssen määtteid kooll sää'mkiõtt-tuâj, pe'ssertuâj, kurss. Kue'llšee'llem- da veärr-raajjâmkurs vuâđđâ'vve sää'mkulttuu're.

53

Õhttsaž pukin lij serddjummuš sää'mkiõllsaž kiõll-laaug mätt'tõ'sse ko mättjummuž mâ'ne ooudâs. Mätt'tõõzz aalgdet altteemkursâst da mätt'tõskiõllân lij vuõššân lää'ddkiõll. Kiõll-laaug mätt'tõ'sse serddmõõžž ainsmâ'tte akateemlaž kiõllmäätt, mättjem-metood vuârrvaaktõõzzâst da tue'jjei'l mättjummuž. Õhttsaž pukin kiõllškooultõõzzâst lij še neä'ttel pi'stti tuâjastmätt'tõõttmõš sää'mkiõllsaž tuâjjpaai'kin. Aanar- da nuõrttsää'm määtain jää'kket lââ'ssen CASLE- ha'ŋkkõõzzâst rajjum kiõllmäästar- mätt'tõõtti- maall. Tõn veeidasvuõtt lij aanarsää'm liinjâst vitt da nuõrttsää'm liinjâst nellj mättjemneä'ttel. Kiõllmäästar-mätt'tõõttmõš lij sâjjdõttum mättjemplanâst po'dde, ko'st mätt'tõõdi ju'n mainste kiõl.

Mätt'tõõdi, keäin lie oudldõõzz vuässõõttâd pâ'jjmätt'tõõttitu'tkkõ'sse, vuäi'tte spraavded sää'mkiõl da -kulttuur škooultõõzz mângja aanar-, nuõrtt- le'be tâ'vvsää'mkiõl vuä'nkõs mättjem-meä'r pâ'jjmätt'tõõtti tee'st. Määng tâ'vvsää'm liinj jâattam lie spraavdam škooultõõzz mângja aalmilaž kiõlltu'tkkõõzz še⁶⁷. Aalmilaž kiõlltu'tkkõõzz spraavdummuš aanar- da

⁶⁷ Takai kiõlltu'tkkõõzzid reäšš Mätt'tõshalltõs, < http://www.oph.fi/koulutus_ja_tutkinnot/kielitutkinnot/yleiset_kielitutkinnot >.

nuörttsää'mkiölin ij leäkku leämmaž vól määžna. Tâ'vvsää'm škooultõõzz ää'vee uus Saa'mi öllškoou'le (Sámi allaskuvla)⁶⁸, Taarr Koutokeinost, ko'st mätt'tõõzz, vaaldšee'm da jee'res teeivõõttmõõžž vä'lddkiöllân lij tâ'vvsää'mkiöll.

Sää'mvuu'd škooultemkõõskõõzzâst spraavdum aanar- da tâ'vv-sää'mkiöllmäätt (21 mn.) ko'rvvee Oulu universitee'tt Giellagas- instituutt sää'mkiöli vuâđdmäättai tu'tkkõsõölgtoõõzzid. Kiöllmäättaid vue'tet lookkâd pue'rren universitee'tt aanar- da tâ'vvsää'mkiöl kiöllmäättain. Nuörttsää'mmkiöl vue'kk lij šoddmen seämma potta.

Aanarsää'm škooultõõzz spraavde vuõssmõs kooum ee'jj äi'ggen õhttsa 33 mätt'tõõdi. See'st 14 lie vuäžžam tuâj aanarsää'mkiölltääd diõtt aanarsää'mkiöllsaž tuâjjpäai'kest. Vaalmštõõvvâm mätt'tõõđjin õhttsa čiččâm lie juätkkam aanarsää'mkiöllmäättaid universitee'ttest. Sää'mvuu'd škooultemkõõskõõzzâst aanarsää'm u'čtee'len tuåimmjam Anna Morottaja miölâst intensiivlaž kiöllškooultõs lij vääžnai kiöl pue'ttiägga. *"Kiõlmainsteei šorrrnam mie'rr lij lââ'zztam positiivlaž õhttsažjiõgg aanarsää'mkiöllõhttoõžžâst"*⁶⁹. Neellj vuõssmõs ee'kk-kuurs mätt'tõõđjin pâ'jjel peä'l lie leämmaž aanarsä'mmla, vâjja ¼ mätt'tõõđin õhttâd piâr mie'ldd aanarsä'mmlaž so'kke da vâjja ¼ lie puättam sää'mõhttoõzz åålgbeä'lnn. *"Kiöllmäätt vaaikte mätt'tõõđji identitetta, šiõttlõõvmmõ'sše ti'i'k sää'mvoudda da tuâj vuäžžmõ'sše. Määng mätt'tõõđin kiöllmäättain šâdd jânnamsuappâs, kââ'tt juâkk jie'llem ouddâl da mânja kiõlmättjumuž."*⁷⁰ Morottaja maainast, što sörigg puk mätt'tõõdi lie piæssâm šiõgg kiõlltaiddu. *"Lie še määng keäk lie vuäžžam aabâs šiõgg kiõlltääd da jeänab ko 2/3 mätt'tõõđin lie tän peei'v aktiivlaž aanarsää'mkiöl mainsteei."*⁷¹

*Morottaja maainast mä'htt kiõllmäästar lie vaaiktam še klassmätt'tõ'sse. "See'st lij puättam čiołgg saakk tō'st, mü lij sij miölâst aanarsää'mkiöllnallšem da mü tuejjad tän kiöl aa-narsää'mkiöllân. Tõn diõtt kiöl jiõnnumša õhttuum tää'rkesvuõtt lij lâssnam mätt'tõõzzâst. Âânam jiânai čiâssid jiõnneem da aanarsää'm kiõ'le šlaajjnallšem ryytm mätt'tummša da mätt'tõõttmõ'sše. Joordam joba, što tät tuâjj kuâdd heedâlm, što aanarsää'mkiölkiõllõhttoõzz se'st ij leäkku šoddâm vuâsttlâsttmõš ođđ mainstee'ji vuâstta da puärrsab oummu ä'lğge öinn kiõllmäästren."*⁷²

68 < <http://samas.no/> >.

69 Morottaja A., ne'ttpää'stsagstõõllmõš 7.1.2015.

70 Seämma

71 Seämma.

72 Seämma.

Nuõrttsää'm liinj vuei'vw-u'čtee'l Tiina Sanila-Aikio miõlâst škooultemkõõskõzz nuõrttsää'mkiõl da -kulttuur škooultõs lij tãn rãjja võl o'dinakai viõkkšõs sää'mkiõlljealltemtuãmin. *"Škooultõõzz spraavdam mãtt'tõõdi lie aktiivlaž kiõllõõ'ni da pue'tti kiõl si'rdi."*⁷³ Sanila-Aikio maainast, što vuõssmõs ee'kk-klaass spraavdam mãtt'tõõdi le'jje puk sä'mmla, nuu'bb ee'kk-klaass mãtt'tõõdjin beä'l le'jje sä'mmla, da kuälmad ee'kk-klaass mãtt'tõõdin ¾. Škooultõõzzin lij leãmmaž jõnn miãrktõs mãtt'tõõdjid. *"Pie'll lij jealltam soogg kiõl, tiuddãam da pue'rãam jiiijãs, vuãžžam jie'llma aivv odd čuõkku da vuãžžam tuãj. Mãng pã'stte åã'n še se'rded kiõl jii'jjes pãrnaid."*⁷⁴ Sanila-Aikio maainast, što jõnn vue'ss mãtt'tõõdjin lij vuãžžam tuãj sää'mkiõl kiõlltããid diõtt, mii lij vuei'nnemnalla sää'mkiõllsa tuãjppaai'ki lãssnummšen, kiõl koll'jummšen da kuãsttjummšen da odd kiõllareenai šõddmõššan. *"Pukines sää'mkiõl renesaans ålqgmõššan."*⁷⁵

Aanarsää'mkiöl jealltumuš aa'lj i kiöllpie'zzin ee'jjest 1997, öösti vuâdđskooul ee'jjest 2000 da rää'vesoummi škooultööz ee'jjest 2009. Määimösân tän čuökkust lij vuállum universitee'tt räjjä. Aanarsää'mkiöl vuâdmäättai spraavdummuš šööddi vuei'tlvaž ee'jjest 2001 da tön mænŋa mättvuäittmööžž lie juätkkjam aunašmäättaid da činglmö'tti määttaid. Vuössmös kutt aanarsää'm vä'lddaaunašmätt'töödi alttee mätt'tööttmööžž Oulu universitee'tt Giellagas-instituuttâst ee'jjest 2011. See'st vitt le'jje CASLE-škooultöözžâst spraavdööttâm mätt'töödi. Ekka 2014 möönee'st aanarsää'm vä'lddaunnsen mätt'tööttâm filosofiamai'stter lie valmštöövvm kuei'tes. Aanarsää'mkiöl universitee'ttmäättaid vaaikti jeärben Marja-Liisa Olthuis, kää'tt nä'ggtööli aanarsää'mkiöl ee'jj 2007 da valmšti vuössmös aanarsää'm kurssplan da tu'tkkösöölqtööz.

Nuõrtsää'mkiõll pue'di universitee'tt mättaunnsen ee'jj 2015 aalgâst. Nuõrtsää'm mäattaid pri'mmeš õhttsa 12 mätt'tõõdi, koin puk lie spraavdan ju'n-a sää'mvuu'd škooultemkõõskõõzz 40 mättjemneä'ttel mäattaid le'be nuõrtsää'mkiõl lookkjiškooul jie'nñkiõl mättmeä'r. Universitee'tt- mätt'tõõzz älggmõ'sše vaaikti jeä'rben sää'mvuu'd škooultemkõõskõõzzâst jättjam nuõrtsää'mkiõl da -kulttuur intensiivškooultõs. Aalgâst nuõrtsää'm mättjummsin lij määžna spraavdõõttâd vuâddmäättai vee'rd (25 mn) da mätt'tõõzz riâššât jäänmõsân interneettest.

73 Sanila-Aikio, ne'ttpåå'stsagstõõllmõš 12.12.2014.

74 Seämma.

75 Seämma.

Interne'ttmätt'tös da Aanar ceerkavsiidâst riâššum â'lddmätt'tös lie mätt'tööz riâššâmnää'llen aanarsää'm universitee'tt- mätt'töözâst še. Interne'ttmätt'tös da universite'ttškooultööz pohttmõš sää'mvoudda ainsmätt tuâjj-jie'llmest jââ'tti oummi mätt'tööttmõžž. *"Because of the language loss, it is to be expected that students will be of working age, as they will not come straight from secondary school"*⁷⁶; maainast Olthuis.

Universite'ttmäätai ainsmättmõš lij vääžnai lâu'kk̃ kiõli pue'ttiäigga, ko akateemlaž škoultööz vuäžžam kiõllsiltteei oummuin lij vää'n määngain jie'llemvuu'din. Öhtt vääžnmõs lij mätt'tös. Nuorttsää'mkiõl jealltummuž vuei'vvooumaž Tiina Sanila-Aikio maainast, što nuorttsää'mkiõll lij tu'tkkuum jiännai, leša tu'tkkummuš lij čööđtum jäänmössân jönn maai'lm le'be tiõtti kiõlin, koon sä'mmla jie fi'tte. *"Tän teäđ määust maacctummuš lij vääžnai, što kiõlltuâjast vuei'tet vä'ldded nuu'bb lääu'k̃. Tän teäđ määust vuäžžmõš seeičâstt tâ'lles jm. mätt'tõ'sse da mättmateriaaltuõjju."*⁷⁷

Loogg jeänab Sää'mvuu'd škouultemkõõskõžž jä'rjstem sää'mkiõli intensiivškooultööz da sää'mkiõli määtai pirr Oulu universitee'tt Giellagas-instituuttâst:

- < <http://www.sogsakk.fi> > koulutustarjonta
- < <http://www.oulu.fi/giellagas/> >.

3.10. Sää'm kiõllkõõskõžž kiõlltuâj tuõ'll'jee'jen da jooudtee'jen

Jäärglâttam Tiina Sanila-Aikio

Taarrâst da Ruõccâst tuâimmje õhttsi'žže 14 kiõllkõõskõssâd, kook čijlmâ'vve sää'm kiõlltuõjju da jeä'rben sää'mkiõli jealltummsa. Kiõllkõõskõžž vuâđdummuš âhtt sää'mkiõl aalnilaž sââ'j kuõskki šiõttõžž viõ'kke pue'ttma da sää'mkiõl vaaldâšmvuu'di šõddma 1990-lâaggast da veiddnummsa 2000-lâaggast (kč. lâagg 4.1.). Sää'mkiõl vaaldâšmvuu'did (*saamen kielen hallintoalue*) ku'le vuõss-sââ'jest kuhttuin jânnmin aalgâst tâ'vvsää'mkiõl ä'rbbvuõdla vuu'd. Vaaldâšmvuu'did lie mângga dõõ'st veeidääm da tõk vualla nu'tt Ruõccâst ko še Taarrâst änn'jõžää'i'j sauji- da juu'levsää'mkiõli ä'rbbvuõdlaž vuu'did.

⁷⁶ Olthuis et al. 2013 (lai'nnjummuš Olthuis, 136).

⁷⁷ Sanila-Aikio, ne'ttpää'stsagstõõllmõš 8.9.2014.

Taarrâst tuâimmjeei sää'm kiöllkõõskõõzz⁷⁸

Sää'm kiöllkõõskõõzz lie vuâđduum Taarrâst puki kooum sää'mkiöl vuu'did. Tâ'vvsää'mkiöl ravvsumus vuu'din Kautokeinost (*Guovdageaidnu/ Kautokeino*) da Karasjooggâst (*Karasjoki/ Kárášjohka/ Karasjok*) jie kuuitâg leäkku kiöllkõõskõõzz. Kautokeinost da Karasjooggâst tuâimmje määng miárkteei sää'mstroit'tel da -õõutstõõzz, koi tuâjj lij šõddääm jm. jõnn meä'r sää'mkiöllsaž tuâjjpaai'kid jee'res tuâimmvuu'did.

Sää'mkiöllšiõttõõzz, koid kääčcat täujja "sää'mkiöll-lää'kken" (ķč. lãagg 4.1.), pue'tte viõ'kke ee'jj 1992. "Sää'mkiöll-lää'jjest" meä'rtõ'lle sää'mkiöl ââ'nnma õhtti vuõiggâdvuõđid da ve'rggnii'kkid kuõskki õõlgtemvuõđid. Kõskksaž vue'ssen kiöllšiõttõõzzin leäi sää'mkiöl vaaldâšmvuu'd aalgummuš. Lää'jj mie'ldd sää'm- da taarrkiöl lie õõutverddsaž sââ'jest vaaldâšmvoudda õhttâm koo'ddin da kää'dd lie veerglânji kuei'tkiõllsa. Ve'rggnii'kkin õõlgi ââ'nned lää'jj viõ'kke pue'ttmest huõl tõ'st, što tõin leäi taarbšum silttõs "sää'mkiöll-lää'jj" jâä'kkummuš tieu'ddem vääras.

Ko lää'kk pue'di viõ'kke ee'jj 1992 aalgâst, vitt kää'dd le'jje õhttâm vaaldâšmvoudda Finnmark lää'nest da õhtt kâ'dd Trooms lää'nest. Kue'htten vaaldâšmvoudda õhttâm kää'ddest, Finnmark Porsanki-kää'ddest da Trooms Kaivuõnn-kää'ddest, le'jje miälggâd voo'ps jõskkâm sää'mkiöl ââ'nnem taarrlâsttmõõžž⁷⁹ diõtt. Sää'mkiöl vaaldâšmvoudda õhttmõš šõõddti vuõššân tõin vuâsttlâsttmõõžž da risttreeidaid. Almmjallaš toobdâlm sää'mkiõ'lle da kulttuu're leäi kuuitâg mottjam da jeä'rben kää'dd va'ldde aktiivlaž rool sää'mkiöl määust maacctummšest vuu'd kiõllân. Tuâjj leäi vä'žžel, ko jõnn vue'ss peäggutun koo'ddi sâ'mmlain leäi mõõntam alggveärlažkiõllâs da sää'mkiöl jie'nnkiõllân mainsteei le'jje ju'n vuä'mm oummu.

Porsanki-kâdda pa'lkkuum sää'mkiöl konsule'ntt puu'ti jurddi sää'm kiöllkõõskõõzz vuâđdumšest aalgummušest Wales-jânnmest, koozz Sää'm õllškooulâst (Saamelainen korkeakoulu / Sámi allaskuvla) le'jje õhttvuõđâst ju'n tâ'lles, ko õllškooul tuâimmješkuõ'di 1990-lãagg aalgâst⁸⁰. Wales-jânnmest cymri-kiöl kiöllkõõskõõzz le'jje kõskksaž roolâst narood alggveärlaž kiöl jeältummušest da maacctummšest piärri, päärnai pei'vvhâid, škooutõõzz da pääiklaž õõutstõõzz kiõllân. Juurd kiöllkõõskõõzz vuâđdummušest kâdda vuäžžai miõttlõs vuâsttavälddmõõžž da sää'mtee'ğğ sää'mkiöl suävtõs miõđi ha'ņķķõ'sse vuõssmõs teäggtoõžž. Kâ'dd da Porsanki-vuu'd sää'mõhttõs plaaneeškuõ'tte kõõskõõzz õõutveäkka. Vuâđđ sää'm kiõlltuõjju leäi ju'n kuu'kk tuejjuum ouddâl

⁷⁸ Nygaard et al. 2012; Rasmussen 2013.

⁷⁹ Ķč. tarlâ'sttempolitiikkâst jm. Lehtola 2015 [1997], 70-74 da Minde 2005.

⁸⁰ Ķč. Todal & Pope 1996.

sää'mkiöllšiöttöõzzi viõ'kke pue'ttem. Pääiklaž sää'möhtttöõzzi čöõdtem
sää'mkiöl kuursin da oou'deemha'ņķkõõzzin leäi še määng pue'tti
kiöllkõõskõõzz vuâdđ.

Vuõssmõs sää'm kiöllkõõskõõzzid vuâdđee ee'jj 1994 Porsanki-*(Porsanki/ Poršanķu / Porsanger)* da Kaivuõnn-vuu'did *(Kaivuono/ Gáivuotna/ Kåfjord)*. De vuâdđee kiöllkõõskõõzzid Evenes- *(Evenášši/ Evenes)* da Tiitisvuõnn-vuu'did *(Tiitisvuono/ Divttasvuotna/ Tysfjord)* ee'jj 1999. 2000-lååggast Ta'rre lie vuâdđääm veâl sää'm kiöllkõõskõõzzid õhttsi'žže ååu'c kâdda: Uunjaarg *(Uuniemi/ Unjárga/ Nesseby)* da Tiânnu *(Teno/ Deatnu/ Tana)* koo'ddid 2002, Troms kâdda *(Tromssa/ Romsa/ Tromsø)* 2004, Røros kâdda *(Røros/ Plassje/ Røros)* 2005, Alattio kâdda *(Alattio/ Áltá/ Alta)* 2006, Levangen kâdda *(Levangen/ Loabát)* 2009, Snåsa kâdda *(Snåsa/ Snåase/ Snåsa)* 2011 da Røyrvik kâdda *(Røyrvik/ Raavrevijke/ Røyrvik)* ee'jj 2013. Oddsumus kiöllkõõskõs lij vuâdđuum Jõnnvuõ'nne *(Isovuono/ Omasvuotna/ Storfjord)* ee'jj 2013 da tõt lij o'dinakai määngkiöllsaž kõõskõs. Sää'mkiöl lââ'ssen Jõnnvuõn kiöllkõõskõs oou'dad še lâä'ddkiöl/ kvee'nkiöl sââ'j da âânmmõõžž vuu'dstes. Õhttsi'žže kâ'hcc sää'm kiöllkõõskõssâd lie sää'mkiöl vaaldâšmvouda kuulli kââ'ddest.

58

Porsanki- da Kaivuõnnvuudi sää'm kiöllkõõskõõzzid vuâdđee vue'ssen kââ'dd organisaatiost da seämma maall čuõvvu tõi mąņņa še Uunjargg, Levangen da Tromss, koin mâaimõs lij sää'mkiöl vaaldâšmvuu'd åålgpeä'lnn. Saujjsää'm kiöllkõõskõs Aajege Røros-siidâst lij še sää'mkiöl vaaldâšmvuu'd åålgpeä'lnn da tõn tuåimmjem tue'kken lie pääiklaž kââ'dd lââ'ssen Saujj-Trøndelag da Hedmark lâä'nnhalttõõzz. Jee'res kiöllkõõskõõzzi vuâ'mstemvuâdđ vaajtâall da tõin lie määng vuâ'msteei. O'dinakai fonddivuâdald tuåimmjeei lij juu'levsää'm kõõskõs Árran *(Árran julevsáme guovdásj)*, ko'st sää'm kiöllkõõskõs tuåimmai vue'ssen veiddsab juu'levsää'mkiöl da kulttuur kõõskõõzz.

Sää'm kiöllkõõskõõzz tuåimmje vuu'din, kook rätkkje kuei'mstes ouddmiârkkân vuu'dest mainstum kiõli peä'lest (tä'vv-, saujj da juu'levsää'mkiöl, kvee'n-/lää'ddkiöll) da še määngnalla jee'res aa'sšin. Tarrlâ'sttempolitiikk čuâvmmõš tâbđdai kuuitâg juõ'kk å'rnn. Tarrlâsttmõš vaaikti korrsubun sää'mkiöl sâjja miârrsä'mmlai da saujsää'mkiöl vuu'din. Pue'rmõsân tarrlâsttmõõžž jiišmâst se'lvni Sii'sk-Finnmarkâst mainstum tâ'vvsää'mkiöll.

Tu'tkkummšest⁸¹ (2012), kää'tt ärvvtõõli sää'm kiõllkõõskõõzzi tuåimm-jummuž, tuõđât što kiõllkõõskõõzzi sââ'jj da tuåimmjemvuei'ttemvuõđ vaajtâ'lle tõn mie'ldd, måkam pirrõõzzâst tõk tuåimmje. Koin-ne päi'kk-koo'ddin kiõllkõõskõs lij mâ'te õhttnaž sää'msuallõk taarr da taarrkiõllsaž pirrõõzz se'st, ko'st lie occanj le'be jie leäkku jee'res sää'mõõutstõõzz ni voo'ps. Tain paai'kin sää'm kiõllkõõskõs tuåimmai täujja sä'mmlai noorõõttâmsââ'jjen da jiijjâškiõllsaž åarramlõnnjân, ko'st reä'sše kõõski mie'ldd jiijjâz sää'mkiõllsaž kaaunõõttmõõžžid päärnaid, nuõrid, pä'rnnpiârrijid da jee'res vuõrâsoummui jooukid. Koin-ne päi'kk-koo'ddin kiõllkõõskõs räjj tää'rkes vue'zz šuurab sää'mpirrõõzzâst le'be -instituutist, ko'st tõt pâstt åâ'nned åu'kken mägggsi sää'mkiõl tääid da kulttuursilttummuž da vuäžž tuåimmjed sää'mkiõllsaž pirrõõzzâst. Måin-ne päi'kk-koo'ddin sää'm kiõllkõõskõõzz tuåimmje veiddsânji ceål pääiklažõõutstõõzz aktivõ'stti da noorri päi'kken riäžžee'l kiõllkuursi låâ'ssen jm. jee'resnallšem ä'rbbvuõttšõddmõõžžid da tuejee'l õhttsažtuâj pääiklaž škooulin da pei'vvhåiddpaai'kin.

Sää'm kiõllkõõskõõzz reåugga jee'resnallšem vuålggsõõ'jsteez huõlkani seamma täävtõõzzi ou'dde. Tõk pâ'rğge låâ'zzted sää'mkiõl åånnmõõžž da silttummuž, sää'mkiõl da kulttuur kuåsttjemvuõđ di kiõ'lle da kulttuu're õhti teåd da fi'ttjõõzz vuu'dsteez. Tõk kääzzkâ'stte koo'ddid, koi täävtõssân lij ouddned låä'jj ooudldem kuei'tkiõllsažvuõ'tte da kuei'tkulttuursažvuõ'tte tuåimmjumšines da kääzzkõõzzineez, jm. riäžžee'l kiõll- da kulttuurškooultõõzz kää'dd tuåjjlaid da ta'rjee'l tõid mäångnallšem kiõ'lle da kulttuu're õhti ä'sštobddmõõžž. Koo'ddi, kook lie sää'mkiõl vaaldâšmvuu'dest, tuåjjlain lij läkka vuåđđõõvvi vuõiggådvuõtt sää'mkiõl mätt'tõõttma pääiklaž ve'rğgluõvâsvuõđâst. Tåt vuei'ttemvuõtt lij åu'kkuum jåånmõsân tõin kiõllkõõskõõzzin, kook tuåimmje kää'dd vaaldšummuž vue'ssen.

Måång kiõllkõõskõõzz tuejee õhttsažtuâj jeä'rben vuu'dez sää'mkiõllsaž pei'vvhåiddpaai'kivui'm da sää'mkiõl da sää'mkiõllsaž mätt'tõõzz u'vddi škooulivui'm. Tån rapoort lååggast 3.12. čuå'jtõõlåt Teånn'jest tuåimmjeei sää'm kiõllkõõskõõzz, Deanu giellagåddi, vaaldšem vål'ddkoo'ddi raajid râåstldam Uccjoogg (*Utsjoki/ Ohcejohka*) da Sirma (*Sirma/ Sirbmá*) koo'ddi škooul- da pei'vvhåiddpäi'kkõhttsažtuåjjha'ņkkõõzz (OVTTAS! -prošeak-ta), koon täävtõssân leäi jm. päärnaid da nuõri sää'mkiõl åånnmõõžž nâånummuš. Måin-ne vuu'din sää'm kiõllkõõskõõzz tuåjjla tuåimmje sää'mkiõl u'čtee'len, jõs vuu'dest jie leäkku jee'res sää'mkiõltäiddsa u'čtee'l. Måtam kiõllkõõskõõzz lie valmštam mätt'tõsta'rjjummuž, koon škooul da pei'vvhåiddpäi'k vuäi'tte siiskted jiijjâz tuåjjplaaneez. Näkam

81 Nygaard et al. 2012

lie jm. ħiöll-laauḡ, musikk-, laaul- da maainâspoodd, porrmôšâ'rbbvuôđ da sää'mħiôtt-tuâjai raajmôš. ħiöllkôôškôôzz reâ'sše päärnaid da nuôrid še määḡgnallšem sää'mħiôl âânnmôôžž tuârijjeei âsttââi'j tuâimmjummuž, mâ'te leei'rid da šôddmôôžžid. Miârkteei vue'ssen mââi-ne ħiöllkôôškôôzzi tuâimmjummmšest lij sää'mħiôl ougglestmätt'tôôzz u'vddem vuâđđškooul da lookkjiškooul mätt'tôôttjid jee'resârâ jânnma. Ougglestmätt'tôôttâmvuei'ttemvuôđid lie riâššâm še vuôrâsoummid. Määḡḡ ħiöllkôôškôôzz ôlmstâ'tte sää'mħiôllsaž mättmateriaal da jee'res sää'mħiôl âânnmôôžž ouu'deei materiaal, kââ'tt lij ħee'rj lââ'ssen vuâžžamnalla še ħiöllkôôškôôzzi interne'ttseeidain.

Ĥiöllkôôškôôzz tuejje še kuâsttjee'jen vuu'dez sâ'mmlai historia da kulttuur, koi eksistee'ns vuu'dest tarrlâsttmôôžž ââi'j da koon diôtt lie haa'lââm määḡḡ sôô'jin ju'n-a ħe'ldded le'be vâjldâ'tted. Määḡgid ħiöllkôôškôôzzid jiiijâslaaggan tuâimmjemnââ'll lij vuu'd sää'mħiôl da kulttuurteâđ dokumentâsttmôš. Tôt vuâitt miârkkšôôvvâd jm. vuu'd jiiijâs sää'mħiôl suôm, sää'mħiôllsaž pâi'ħħnôômi da määḡgai jee'res pääiklaž jie'llemvue'ħħ- da kulttuuraa'sši, mâ'te â'rbbvuôđlaž še'llem-, ħiôtt-tuâjj-le'be piiutâsâ'rbbvuôđ, dokumentâsttmôôžž da jealltummuž. Määḡgin ħiöllkôôškôôzzin lie ôhttvuôđ universitee'ttid da tu'tħħkummša, koon tôin tuejjeet.

Ĥiöllkôôškôôzzi tuâimmjem vuâđđan lie ħiöllkuurs. Vue'ss ħiöllkuursin, koid riâžžât vuôrrsid, lie jurddum sää'mħiôl mainsteei oummid, koin lie vââ'nnvuôđ jiiijâz ħiôl lookkâm- da ħee'rjtemtââidain. Vuôrrsid, kook jie silttâd ħiôl, riâžžât jiânnai algḡkuursid. Määḡḡ ħiöllkôôškôôzz lie riâššâm vuâđđteâđaivui'm a'lḡḡi kuursid (*Davvin 1-4*), koid ko lij čôôđtam, lij leâmmaž vuei'ttemvuôtt i'lmmtôôttâd lookkjiškooul C-ħiôl tu'tħħô'sse. Mâtam ħiöllkôôškôôzz reâ'sše ħiöllkuursid, koin ħiôl mättjem le'be jôškk ħiôlltââid aktivâsttmôš âhtt tuâjaid, ouddmiârkkân sää'mħiôtt-tuâjai raajma. Tâḡ rapoort lââḡḡast 3.1. čuâ'jtôôlât Uunjaargâst, *Isak Saba-kôôškôôzzâst* aalgum jiiijâsnallšem sää'mħiôl kuurs nâkam oummid, koid jie ni môôk ââi'jab ħiöllkuurs leâkku hei'vvjam le'be koi puâđôôzz jie leâkku leâmmaž tuâivai meâlddsa.

Määḡḡ sää'm ħiöllkôôškôôzz vuâssô'tte ee'jjest 2010 ââ'ljee'l sää'mtee'ḡḡ da Sää'm ôllškooul ôôutveâkka aalgtem viidekksaž vuôrrsiškooultemprogrâ'mme (SAAL-kuurs), koon täâvtôssân leâi mätt'tôôttâmmâ'ntemvuôđ ha'ḡħkummuš ôllškooulmââttaid. Määtt le'jje jurddum oummid, kook jie ââi'jben silttââm ħiôl ââi'jben, da tôi čôôđtummmšest vuâžžai 15 mättjemceâkksed da sää'mtee'ḡḡ stipee'nd.

Kuursid čõõđtam oummuid ävvni vuei'ttemvuõtt juä'tķķed sää'mķiõl määttaid Sää'm õllskooulâst le'be Trooms universitee'ttest. Ķiõllkõõskõõzzi riâššâm sää'mķiõli kuurs lie ķeæssam puârast čõõđ ii'jji. SAAL-kuurs lie kuuitâg ķeæssam pukin pue'rmõsân ve'rddee'l jee'res riõššum ķiõllkuursid tõn diõtt, ko tõin vuäžžai veerglaž ââ'ntemvuõđ ķiõl õllskooulmäättaid. *"Giellakurssiide servet ollugat, ja dat čájeha ahte olbmui lea stuora beroštupmi oahppat giela ja šaddat čeahpes giellageavaheaddjin. Maŋemuš áiggiid kursset, mat addet gelbbolašvuoda, leat ge lokten sámegiela árvvu, ja eatnagat hálidit oažžut giellagelbbolašvuoda, ja maiddá joatkit lohkat sámegiela allaskuvllas.*⁸²"

Puk sää'm ķiõllkõõskõõzz vuäžža tuåimmjummšeez vuâđđteäggtoõzz sää'mtee'gğest. Sää'mtee'gğ miõttâm tuärjjõs lij seamma šoora pukid ķiõllkõõskõõzzid (602.000 Tkr / ķiõllkõõskõs, õhttsi'žze 10.826 miljon Tkr ee'jj 2013) da tõt vuei'tlvâstt õõut põõšši tuâjjla pä'lķķummuž juõ'ķķ ķiõllkõõskõ'sse. Lââ'ssen miålggâd puk ķiõllkõõskõõzz, kook lie sää'mķiõl vaaldâšmvuu'dest, vuäžža vue'zz põõšši teäggtoõzzsteez vuu'dez kââ'ddest. Sää'mte'gğ juâkk piirree'jji sää'mķiõl vaaldâšmvoudda kuulli koo'ddid da lââ'nnhalltõõzzid sää'mķiõllšioõttõõzzid vuâđđõõvvi kuei'tķiõllsaž-vuõđ tuärjjummša jurddum riikkveä'ķķvuõđ (*kaksikielisyytuki/ guovttegielat-vuoda doarjja*). Koo'ddin vä'lddvue'ss da puk nellj vaaldâšmvoudda kuulli lââ'n (ķč. låågg 4.1.) â'nne vue'zz kuei'tķiõllsažvuõđ tuärjjummša vuäžžam riikkveä'ķķvuõđast ķiõllkõõskõõzzi tuåimmjummuž tuärjjummša. Lââ'ssen ķiõllkõõskõõzz vuäžža sää'mtee'gğest ha'ņķķõõzzeez veä'ķķvuõđid, koid oozžât jee'rab.

Sää'm ķiõllkõõskõõzzin lij jõnn miårktõs sää'mķiõli jeåll'jummša pääiklanji. Måtam ķiõllkõõskõõzzin, mâ'te saujjsää'm vuu'dest Røros-siidâst tuåimmjeei Aajege, lij vâlddam tuâjjnes sää'mķiõl ouu'deem veiddsõs vuu'dest, kââ'tt vuåll kuei't lânnâ. Määng jee'res ķiõllkõõskõõzz še lie riâššâm ķiõllkuursid dommkââ'ddez åålgpeä'lnn tõn diõtt, ko kõõjjõs lij leåmmaž nu'tt kõõrâs, jie-ga vuu'dest leåkku leåmmaž jee'res va'stteei tuåimmjeei. Aainâs kue'htt ķiõllkõõskõõzz, saujjsää'm Aajege da juu'levsää'm Árran, tuejee õhttsažtuâj Trooms universitee'tt sää'm ķiõllteknologia kõõskõõzzin (*Sámi giellateknologiija guovddáš*).

Sää'm ķiõllkõõskõõzzi tuåimmjummuž ärvvtõõlli tu'tķķummšest puu'tet ou'dde Porsanki-kââ'dd ķiõllkõõskõõzz tuåimmjummuž šåddsallašvuõđ naa'lin, kââ'tt hei'vvai, ko mainstet še jee'res ķiõllkõõskõõzzi pirr: *"Informánttat oaivvildit ahte gielddas lea ollu rievdan dan rájes*

82 Nygaard et al. 2012, 65.

giellaguovddáš ásahuvvui. Ovdal lei skuvla áidna báiki gos sámegiella gullostalai, dál gullo dat giella ollu eará báikkiin; gávppis, kafeain ja ráđđeviesus. Giellakurssiid bokte leat mánggas ožžon oahpu sámegielas dahje leat beassan ealáskahttit giela maid leat massán. Guovddáša doaimmaid váikkuhussan namuhit maid ahte olbmuid lea šaddan nannosit sámi gullevašvuohta.⁸³

Sää'mkiöl peä'lnn šoddâm fi'ttjösmuttâz puu'tet ou'dde tu'tk̄kummšest jm. lai'nn'jee'l Kaivuõn kää'dd vaaldášm da kää'ddpolitikkni'k̄ki informaantid: *"- dan [giellaguovddáša] haga ii livčče servodat vel joavdan dan dásái mas dál leat, ahte bures dohkkehit sámivuõda. Álggos eai orron olbmot hálideamen searvat giellahálddašanguvlui, muhto dál leat eanas suohkanássit dohkkehan dan ahte suohkan lea guovttagielalaš, ja mánát ja nuorat atnet hui árvvus iežaset sámi duogáša.⁸⁴*

Uunjaarg kää'dd informaant ceä'lk̄ke, što kiõllkõõskõõzz vuâđdummuš da kuei'tkiõllsažvuõđ tuärjjumša vuâžžum riikkveä'kkvuõđ lie pue'rmõs, mii sää'mõõutstõ'sse lij šoddâm mâaimõs 30 ee'jj äi'ḡgen. *"Unjárgga gielddas lea ollu dáhpáhuvvan, olbmot leat oažžugoatán giela fas ruovttoluotta ja mii oaidnit ahte sámegiella lea ožžon ođđa ja buori árvvu.⁸⁵*

Troomsâst tuåimmjeei sää'm kiõllkõõskõõzz (Gáisi giellaguovddáš Moska-vuonas) miârktõs sää'mkiöl da miârrsää'mkulttuur jeálltemtuåjast lij tu'tk̄keem mie'ldd leämmaž jõnn ceâl Moskavuõn vuu'dest: *"Doaibma váikkuha dasa ahte sámegiella gullo ja oidno, ja deattuhuvvo earenoamážit dat ahte mánát leat ožžon giela ruovttoluotta (1/3 oassi ohppiin leat válljen sámegiela skuvllas).⁸⁶*

Ruõcc sää'mtee'ḡḡ sää'm kiõllkõõskõs/ Sámi giellaguovddáš Gielejarnge⁸⁷

Sää'mte'ḡḡ vuâžžai vuei'ttemvuõđ sää'm kiõllkõõskõõzz vuâđdummuš Ruõcc ođđ uu'ccbõspoliikk mie'ldd⁸⁸. Ee'jj 2009 šiõttee ođđ meerlaž uu'ccbõõzzid da tõi kiõlid kuõskki lää'jj, koon valmštõõllmest va'lddeš jeä'rben lokku saujjsää'mkiöl vaarvuålaž sââ'j⁸⁹. Sää'mkiöl vaaldášmvuu'd

⁸³ Nygaard et al. 2012, 23.

⁸⁴ Nygaard et al. 2012, 28.

⁸⁵ Nygaard et al. 2012, 44.

⁸⁶ Nygaard et al. 2012, 53.

⁸⁷ Sää'mte'ḡḡ (Ruõccjânnam) 2011, 2012, 2013a-c ja 2014.

⁸⁸ Sveriges Regering, Prop. 2008/09:158.

⁸⁹ Mm. SOU 2006:19.

veeideeš odđ lää'jjest nu'tt, što tõt vuâlai še saujsää'm ä'rbbvuõdlaž vuu'did. Sää'mte'ğğ vuâddii sää'm ķiõllkõõskõõzz ķiõll-, kulttuur- da saakkeemaa'sšid hâiddai juâkkses õhttvuõ'tte ee'jj 2010. Tõn kue'htt tuâimmpääi'ķ sâjjdõ'tte saujsää'm vuu'did Östersu'ndde (*Staare*) da Tärnaby'je (*Deardná*). Kõõskõõzz tuâjjan šõõddi kuuitâg reâuggad puki Ruõccâst mainstum sää'mķiõli ä'u'ķķen. Ķiõllkõõskõõzz vuâddummuš puu'ti ķiõlltuõjju juâtķķjemvuõd da kuu'ķķab äi'ğğkõõsk plaanid, ko ääi'jben ķiõlltuâj le'jje vuõss-sââ'jest tuejjääm proje'kten.

Gielejarnges sää'm ķiõllkõõskõõzz vä'ldd tuâjjan šõõddi ouu'deed sää'mķiõli âânnmõõžž, da ouddâl puki ķiõli jealltummuž. Tõn tuâjjan lij ta'rjjeed sää'mķiõlid da ķiõli jealltummuš õhtti ä'sštobddmõõžž, ouu'deed ķiõl jealltummuž mõõntõõllmid da liâvted teâd sää'mķiõlin da tõ'st, mä'htt ķiõl vuâitt maacced ââ'nnma vue'jjest, kuä'ss ju'n määng puõlvvõõgg lie jõskkâm mainste'mmen tõid. Tõt âlgg tuejjeed õhttsažuâj jee'res sää'mõõutstõõzzi- da organisaatioivui'm, täävtõssân õhtteed da viõuseed tuâj, koon tuejjeet sää'mķiõli jealltummuž diõtt. Lââ'ssen ķiõllkõõskõõzz tuâjaid kooll valmšted juõ'ķķ ee'jj rapoort sää'mķiõli vue'jjest Ruõccâst.

63

Ķiõllkõõskõ'sse uvddum tuâj lij vä'žžel da vuâitci ju'rdded, što kõõskõõzzâst le'čci peštam kuu'ķķ hei'vjeei tuâjmmõõntõõllmi ouu'dummša da vue'jj kaart'tõ'sse. Nääi't ij kuuitâg šõddâm. Ķiõllkõõskõõzz neellj vuõssmõs ee'jj tuâimjemee'jj puâdõõzz čuä'jte tõn tuâjjlai nâânn ä'sštobddâm da čõnnõõttâm tuâjeez. Ķiõllkõõskõõzzâst lie tuâjast õhttsi'žže nellj oummu, koin lij sauji-, juu'lev- da tâ'vvsää'mķiõli täidd. Ķiõllkõõskõs ķiõtt'tâall juõ'ķķekksaž rapoortines (*Lägesrapport – de samiska språken i Sverige*) tâ'vv-, juu'lev- da saujsää'mķiõli lââ'ssen še ju'n läppjemvaarâst le'ddi uumaja- da piiddâmsää'mķiõli vue'jjid. Lââ'ssen rapoort â'nne se'st tee'mmseidaid, koin ķiõtt'tõõlât sää'mķiõli vue'jj da âânnmõõžž määngin jie'llem vuu'din mâ'te mediast, ouddpeâmmast, škooutõõzzâst, puârrihuõlâst, musiikk, jie'llikaart da ķeerjlažvuõd õlmstâ'ttemtuâimast di odđ domee'nin mâ'te sosiaal'laž mediast da ķiõllteknologia odđ suâvldõõzzin. Rapoortin ķiõtt'tõõlât še sää'mķiõllsaž päi'ķķnõõmi mie'rķķkummuž õõlmâs vuä'pstem- da čuâggaskõõlbid. Ķiõllkõõskõõzz raajjâm rapoort lie äukkas teâttkääiv pukid, kook haa'lee tie'tted sää'mķiõl sââ'j da vue'jj pirr Ruõccâst.

Ķiõllkõõskõs tuõdi vuõssmõs vue'ķķrapoortstes, što sää'mķiõl lie samai akutt vue'jjest. *”Vi står inför en språkdöd på många platser i Sápmi. På en del platser finns det endast några få modersmålstalare och dessa är över 60 år exempelvis i det sydsamiska området där kan språkanvändningen variera mycket bland de samiska befolkningen både inom ett område och inom ett län.”*⁹⁰ Ķiõllkõõskõs lij juâkkam sää'mķiõli õõ'nn'jid pue'tti neellj jou'ķķe, koi

vääras kõõskõs lij oou'dääm viõkkšõs ķiõl jealltummuz mõõntõõllmid:

1. sij, kook silttee sää'mķiõl occanj le'be koin ij leäkku sää'mķiõl täidd ni voo'ps, leša lij haall mättjed ķiõl,
2. sij, kook lie mättjam ķiõl da lie nu'tt ķiõl passiivla ko še aktiivla mainsteei,
3. sij, kook mainste ķiõl, leša jie silttäd ķee'rjted ni lookkâd tõn da
4. sij, koin lij nu'tt njäälmlaž ko še ķeerjlaž ķiõlltäidd.

Ķiõllkõõskõs aalgiti tâ'lles tuåimmjummuž aalgâst kue'htt saujsää'mķiõl jealltemha'ņķķõõzz, koid peäggtet tän rapoort lååggain 3.1. da 3.8. Lååggast 3.1. peäggtum "Språkspärr"-ha'ņķķõs vuâđđõõvi vuåmmšõ'sse, koon mie'ldd määng sä'mmla jie'lle määngin sää'mķiõl kuursin, leša jie kuuitâg mainsteškuättam ķiõl. Seåmma poodd määng, kook jie leåmmaž sä'mmla, mainsteškuõ'tte ķiõl õõut ķiõllkuurs mângja. *"Här såg man orsaken måste vara djupare än rent lingvistiskt och det måste ligga djupare psykologiska orsaker bakom. Man fann att för många passiva modersmålstalare fanns en så kallad språkspärr"*⁹¹. Jä'rjstum "språkspärr"-kuurs õhttân tee'mmen da õhttân ķiõl mainstem cõggjen kaggõõdi škooul. *"Det saknas en utbildning i språket och en synliggöring av det samiska språket och den samiska kulturen i skolan"*⁹².

Kuhttu ooudpeä'lnn peäggtum saujsää'mķiõl jealltemha'ņķķõõzz da tõin vuåžžum maacctõs muşttle positiivlaž toobdålm pirr, kää'tt šõõddi mângja tõn, ko saujsää'm vuu'd šõ'dde sää'mķiõl vaaldåšmvuu'd vue'ssen. Vue'itemvuõdid saujsää'mķiõl mättjummsa da jealltummsa va'ldde ålšmee'l vuåtta. Uppsala universitee'tt Hugo Valentin -kõõskõs lij õhtt ķiõllkõõskõõzz õhttsažtuåjkuõ'i'min. Huss Leena jåå'dtem Uppsala universitee'tt tu'tķķeemha'ņķķõs *'Revitalisering mot alla odds? Sydsamiska i Sverige'* čuåvai saujsää'mķiõl vue'jj ouddnummuž 2000-lååggast čõõdtum uu'ccbõspoliittlaž oodõõzzi viõ'ķķe pue'ttem mângja. Tu'tķķeempuåđõõzz nâånee ķiõllkõõskõõzz tuåimstes vuåžžam maacctõõzz:

"Forskningsprojektet om sydsamiskan i Sverige - - - visar att det går att få kraftigt försvagade språk att återfå sitt fäste bland användare. - - - Projektresultaten tyder även på att det finns ett ökande förståelse för språkets betydelse i sydsamiska organisationers verksamhet och utbud.

⁹¹ Sää'mte'ğğ (Ruõccjånnam) 2011, 10.

⁹² Sää'mte'ğğ (Ruõccjånnam) 2013c, 18.

Sydsamiska talas av allt fler unga, till stor del tack vare den nya minoritetspolitiken som har börjat träda i kraft under 2000-talet. Det är särskilt lagstiftningen till skydd för nationella minoriteter och minoritetsspråk från 2009 som har haft en gynnsam effekt på sydsamiskan. Många sydsamisktalande upplever i dag att det har blivit lättare att använda sydsamiska, och minoritetspolitiken och de insatser som har genomförts i dess följd har givit nytt hopp till många sydsamer.⁹³

Saujjsää'm vuu'dest čõõđtum ha'ŋķķõõzzi lââ'ssen sää'm ķiõllkõõskõs lij riâššâm jm. tâ'vv-, sauji- da juu'levsää'm ķiõllkonferee'nsid, koid õ'ne kõõččmõõžžâst âârrai ķiõ'lle. Ee'jj 2012 rie'sšeš tuājjseminaar sää'mķiõlid kuõskki statistikkteâđ äiggavuāžžam diõtt. Sää'mskoouli valdšmin (Sámeskuvlastivra / sameskolstyrelsen) lie riâššâm mätt'tem-tuājjlaid plaanuum škooultemšõddmõõžžid jm. ķiõll-lauggmätt'tõõžžâst. Ķiõllkõõskõõžžâst lij še sää'mķiõli jealltummuš tuārjjei õlmstâ'ttem-tuāimmjummuš⁹⁴.

Tuāimmjummmšes vuõssmõs ee'jj ķiõllkõõskõs noori sää'm teättcuu'ķķ (*kunskapslådan Jågløe*), koon juõ'ķķe õhttsi'žže 425 pei'vvhåiddpäikka pirr Ruõccjānnam. Teättcuu'ķķ juõ'ķķe vuõss-sājsānji sää'mķiõl vaaldāšmvuu'd se'st tuāimmjei pei'vvhåiddpaii'ķid, koi dommkoo'ddin lij spesiaalvasttõs sää'mpäärnai jiiijāskiõllsaž pei'vvhāaid riâššmest. Čuu'ķķ juõ'ķķe taarb mie'ldd še vaaldāšmvuu'd aalgpeälla. Tõt õõ'ni se'st mainnsid, speällaid, laaulid tâ'vv-, sauji- da juu'levsäämmas da še ruõccâs. Tõn täävtõssān lij älšmâ'tted pedagogid aktiivlaž sää'mķiõlltuõjju pei'vvhåiddpaii'ķineez.

Vä'lddkāaddlaž tuāj čõõđteei Ruõcc sää'mtee'ğğ ķiõllkõõskõõzz vuõssmõs tuāimmjemee'jj lie čuā'jtam, što sää'mķiõli jealltummuš lij samai veiddsõs tuājjķe'dd. Tõn diõtt tõt lij tuāivvam, što jānnma vuāđde'češ še pääiklaž sää'mķiõlltuāj tuejjei ķiõllkõõskõõzzid.

Lää'ddjānnmest jie veäl leäkku sää'm ķiõllkõõskõõzz, leša Uccjoogg kää'dd plaan sää'm ķiõllkõõskõõzz, *Áilegas giellasida*, vuāđdeem vääras ouddne. Kā'dd lij čõõđtam sää'm ķiõllkõõskõõzz ouddčiõlgeem-māā'tt ii'jji 2011-2014 āāi'j EU-teā'ğgruõkkõõzz tuārjõõzzin. Ha'ŋķķõ'sse õõutee'l lie kaart'tam sää'mķiõl āā'nnempirrõõzzid, sää'mķiõllsaž kääžkõõzzi āānnmõõžž di raajjām sää'mķiõl ouu'deemprograamm da pue'tti

⁹³ Uppsala universitet 17.2.2014, < <http://www.valentin.uu.se/> >.

⁹⁴ Kč. Juuso 2013 da Fjellgren & Huss 2013.

sää'm kiöllkõõskõõzz jäärnaaktuaimmjemplan⁹⁵. Tuâjj juätkkai Euroopp sosiaalloond tuärjjõõzzin ii'jji 2015-2017 ääi'j.⁹⁶

Ee'jj 2008 vuâdđuum *Nuörttsää'mkulttuurfond* plaanad Aanar kää'dd Če'vetjaurra nuörttsää'mkulttuorkõõskõõzz, koon tuaimmjummšest nuörttsää'mkiöl ouu'dummuš lij kõskksaž sââ'jest. Ha'ňkkõõzz plaa-nummšest lie leämmaž mie'ldd mädđ- da meä'cctäällministeria di mätt'tös- da kulttuurministeria.

He'Issnest tuaimmjeei *City Sámit* -õhttös plaanad vuei'vvgååradvuu'dest jälsteei sä'mmlai jiiijâz kiöli da sää'mkulttuur tuõ'll'jem da sä'mmlažvuõđ kuästtjemvuõđ lââ'zztem diõtt sää'mkulttuorkõõskõõzz. Ha'ňkkõõzz plaaneem väaras lie vuâžžam tuärjjõõzz mätt'tös- da kulttuurministeriast.

Loogg lââ'zz Ruõccâst da Taarrâst tuaimmjeei sää'm kiöllkõõskõõzzi tuaimmjummšest:

- *Sámi giellaguovddáš Gielejarng*, Ruota sámediggi/ Samiskt språkcentrum Gielejarng, Sametinget i Sverige, < <http://www.sametinget.se> >
- *Aajege saemien giela- jih maahtoejarng*/ Samisk språk- og kompetansesenter, Plassje/ Røros, < <http://www.samisk.no> >
- *Áltá Sámi Giellaguovddáš*, Áltá/ Alta, < <http://www.altasg.no> >
- *Árran Julevsáme guovdásj*/ Árran Lulesamisk senter, Ájluokta/ Drag, < <http://www.rran.no> >
- *Ástavuona giellagoahtie, Loabát*/ Lavangen, < <http://www.lavangen.kommune.no/sme-astavuona-giellagoahtie> >
- *Deanu giellagáddi*/ Tana samiske språksenter, Deatnu/ Tana, < <http://www.seg.deatnu.no/> >
- *Gáisi Giellaguovddáš*/ Gáisi språksenter, Moskvuotna Romsa/ Tromsø, < <http://www.tromso.kommune.no> >
- *Gieleaernie* Raavrevijkes/ Det sørsamiske språk- og kultursenteret i Røyrvik, < <https://www.facebook.com/pages/G%C3%AFeleaernie/470432053032627> >
- *Gielem nastedh*/ Sørsamisk språksenter, Snoase/ Snåsa, < <http://gielemnastedh.no/> >

⁹⁵ Länsman & Tervaniemi 2012.

⁹⁶ YLE Sää'mjännam 11.2.2015.

- *Isak Saba Guovddáš/ Isak Saba Senteret, Unjárga/ Nesseby,*
< <http://www.isaksaba.no> >
- *Sámi Giella- ja kulturguovddáš/ Samisk Språk- og Kultursenter,*
Poršanjku/ Porsanger, < <http://www.porsanger.kommune.no> >
- *Sámi Giellaguovddáš/ Samisk Språksenter, Gáivuotna/ Kåfjord,*
< <http://www.kafjord.kommune.no> >
- *Storfjord Språksenter/ Giellaguovddáš/ Kielikeskus, Stuoravuotna/*
Storfjord, < <http://www.spraaksender.no/> >
- *Várdobáiki Sámi guovddáš/ Sámi senter, Evenášši/ Evenes,*
< <http://www.vardobaiki.no/web> >

Loogg láâ'zz sää'm kiõll- da kulttuurkõõskõsha'ŋkõõzzin, kook lie
Lää'ddjânmmest tuájjan:

- *Tä'lvvisjdd – nuorttâlâšskulttuurkuávdáš Čevetjáávrán/*
Nuorttâlâšskulttuursiäduš < <http://www.kolttasamelaiset.fi/> >
- *Sämmilij kulttuurkuávdáš Helsigân, City Sámit ry*
< <http://www.citysamit.net/> >
- *Säämi kielâkuávdáš Učjuuhân, Učjuv kieldâ/ Ohcejoga gielda* <
<http://www.utsjoki.fi/fi/palvelut/elinkeinotoimi/hankkeet.php> >
- < <https://fi-fi.facebook.com/giellaguovddasohcejohkii> >
- < <http://ailegas.fi/ailegas-giellasiida/> >.

3.11. Sää'mkiõlmäätt pääi'kest huõlkani⁹⁷

Jåårglâttam Merja Fofonoff

Ougglestmätt'tõõzzâst, säi'mmškooultõõzzâst, virtuaalmätt'tõõz-
zâst – mõõn nõõmtõõzz kuä'ss ââ'net – lij šõddâm miârkteei
tuejeei sää'mkiõli jealltummšest da pääi'kest čõnnsate'mes
vuei'ttemvuõdi raajmõõžžâst sää'mkiõli mätt'tõõttma.

Ougglestmätt'tõs oudd vuei'ttemvuõd määngaid oummid, kook jie
vuei't vuässõõttâd tiuddpeivvsaž škooultõ'sse le'be â'lddmätt'tõ'sse jie'l-
lemvue'jjes le'be jeällsââ'jes diõtt. "*Ougglestmätt'tõs oudd tää'ssäärv*
siõm siidin, sää'mvuud âålgbeä'lnn da ju'n-ba ålggânmmîn mätt'tõõttji
*vuei't-temvuõdid vuässõõttâd määttaid*⁹⁸", tue'tte Eeva-Liisa Rasmus-

⁹⁷ Rasmus & Pautamo 2011; Rasmus-Moilanen & Pautamo 2012; Rasmus-Moilanen
2014; Paltto K. 28.11.2014; <http://www.e-skuvla.no/> .

⁹⁸ Rasmus & Pautamo 2011, 1.

Moilanen da Ellen Pautamo, ķeäk lie õõudâsviikkâm sää'mķiõli ougglestmätt'tõõzz Sää'mvuu'd škooultemķõõskõõzzâst Aanrest. Sää'mķiõli ougglestmätt'tõõzz jä'rjste ânn'jõžääi'j määng universitee'tt, õllškooul da nuu'bb tää'zz mättstroit'tel. Lââ'ssen suârgga lie puättam še privat pörggi.

Sää'mķiõli ougglestmätt'tõõzz vuei'tte vuäžžad še sää'm õddâmuvuu'di åålgbeä'lnn jeâlstei mättõõlgtõsekkâ päärna da nuõr Taarrjännmest da Ruõccjännmest (ķč. lăåkk 4.2.). Lăä'ddjännmest mätt'tõs- da kulttuurministeria lij se'lvteškuättam sää'mķiõli ougglestmätt'tõõzz vuei'tl-vâsttmõõžž ķeâđđâ 2015.

Tä'st čuä'jtõõlât kuõ'htt sää'mķiõli ougglestmätt'tõ'sse harjjnam škooultõõzz jä'rjstei, Sää'mvuud škooultemķõõskõõzz virtuaalškooul Aanrest da ABC-company/e-skuvla Taarr Karasjooggâst. Kuhttu ta'rjeee pukid äävai åårrai sää'mķiõli ougglestmätt'tõskuursid. Sää'mvuu'd škooultemķõõskõs lij riikk mättstrooi'tel da ABC-company/e-skuvla peä'lstes privatt põõrgâs.

68

Sää'mķiõli ougglestmätt'tõõzz õõudâsviikkmõš **Sää'mvuu'd škooultemķõõskõõzzâst (SOGSAKK)** jä'ttji ee'jjest 2004. Ougglestmätt'tõõzzâst lij šõddâm õhtt tää'rķes neäv mättstroit'tla lăä'jjest meä'rtõllum tuâj teâuddmest. Gu sää'mķiõllsaž u'čtee'l jie leäkku nokk vâ'lddkââdlânji jie-ka ni sää'mvuu'dest, lij ougglestmätt'tõõzz õõudâsviikkmõš miârkkšõõvvâm še uu'cces resuursi viõusab âânnmõõžž.

Teädd mättstroit'tel u'vddem ougglestmätt'tõõzzâst lij leämmaž sää'mķiõlin. Mâtam kuurs lie jä'rjstum še sää'm kulttuur pirr. Kulttuurkuurs lie jm. mätt'tõstuâjjlaid. Ķiõl mättjummšest teädd lij takai jie'llem ķiõll-täaid ha'ņķkummšest, kăâ'tt miârkkšââvv mätt'tõõzz plaanmõõžž nu'tt, što tõt âânn se'st jiânnai mainstem- da sagstõõllâmharjttõõz-zid. Kommunikatiivlaž mättjummuš lij vuei'tlvõsttum õõudâsviiggee'l mätt'tem-mõõntõõllmõõžžid nu'tt, što mättjempodd lij jou'ķķe õhttsaž. Mätt'tõõtti da u'čtee'l noorâ'tte jânnamtiõđlânji jõnn vuu'dest õhttsaž virtuaalkla'sse, ko'st šâdd še jii'jjesnallšem sosiaal'laž sââ'jj. *"Jiõm vuei't ni âškkad mä'htt vuäitt tobddâd kuullmes jou'ķķe, koon vuäzzlaid ij vuei'n ij-ka toobd. Mätt'tõõttmõš lij mätt'tõõzz siiskõ'sse vuäjjnee'l, tu'sš mainnsitta le'be kemiaitta⁹⁹",* peäggat vue'jj õhtt mätt'tõõttjin.

99 Lăi'nn mätt'tõõttjin vuäžžum maacctõõzzâst: Rasmus-Moilanen 2014, 220.

Sää'mvuud škooultemkõõskõõzz jã'rjstem ougglestmätt'tõs âânn se'st reaaläiggsaž noorõõttmõõžž ougglestmätt'temriãšldõõgg (õm. iLinc le'be AdobeConnect) virtuaalklaassâst, jiõččnaž tuejjummuž Moodle-mättjemvuâðast di jee'resnallšem õhttsallaš da sosiaal'laž media tuejjeemneävvaidd da -naa'lid. Virtuaalklaassâst vuäitt tuejjeed joukk- da paarrtuâjaid, ââ'nned õhttvuõð jeãrrsid chat mie'ldd, ooccâd teâðaid interneettest, čuã'jted dokumee'ntid da mättjummsa kuulli tuâjaid da vä'ldded õhttvuõð mätt'tõõttâmkuõi'mid ki'rgğes saaggtemneävvaivui'm. Še reaaläiggsaž videokartt lij ââ'nnmest. Mättjemvuâðð tuâimmai virtuaal'laž škooul-laukkân. U'čtee'l âânn tøn teâðtummsa da juâkk tøn mie'ldd mätt'tem-materiaal. Mätt'tummsa kuulli tuâj, tuâjai maacctummuš da tee'nt šã'dde vuõss-sãâ'jest mättjemvuâðast. Lãâ'ssen mätt'tõõzzãst ââ'net äu'kķen sosiaal'laž media vuei'ttemvuõðid mã'te õhttsallaš tuâjjneävvaidd da mobiilneävvaidd. Ku'kes škooultõõzz â'nne se'st še â'lddkaunõõttmõõžž, koid põõrgât jã'rjsted nõkam poodd, kuã'ss mätt'tõõttjin lij vuei'ttemvuõtt vuãssõõttãd še sää'mkulttuuršõõdmõõžžid da ââ'nned kiõl arggpeeiv kiõlãâ'nnemvuõ'jjin.

Ougglõsmättčiãssid noorõõðãt mã'te â'lddmätt'tõ'sse suãppum äi'ğğen, leša mättčiãssid vuäitt kulddled še mättjemvuõððu ruõkkum liãnttõõzzin. Jos mätt'tõõtti ij vuei't vuãssõõttãd juõ'kķ čie'sse, son vuäitt kulddled mättčiãss liãnt â'lnn da tuejjeed jiõččines čiãss äi'ğğen tuejjuum da dããma tuâjjan uvddum harjttõõzzid. Kommunikatiivlaž mättjummuž õudldõssãn lij, što mätt'tõõtti vuãssã'tte aktiivlãnji mättčiãssid da si'jjin lij čiãssin sagstõõllãmkuẽi'm. Vuãkkõssãn sää'mkiõl kuursin lij 80 % â'lddããrramõõlgtõs, kãã'tt lij seãmmast õudldõssãn spraavdõõzz da tuõðstõõzz vuãžžma. Kurssnii'kķin motivaatio lij pã'jjen, gu mätt'tõõttmõš lij jiõččtããttlaž jie-ka meãdda âãrrmõõžž virtuaalmättčiãssin leãkku nu'tt hãittan. Mãng tã'bdde vuãssõõttmõõžž heãlppãn, gu mättčiãssid vuäitt vuãssõõttãd miãlggãd ko'st tãtt, dããma, tuâjjpããi'kest da ju'n-ba maa'tķin jãã'deen. Jiõčč va'lljuum mätt'tõõttãmpirrõõzz lie tobddum motivaatio lãã'zztee'jen da mätt'tõõttma kuulli spraavdõõttãnteãdd vue'leei tuej-je'e'jen.

Ougglestmätt'tõõzz obbvuõð raajjmõõžžãst da mätt'tõõzz tuãimmjeeivuõð ainsmãttmõõžžãst taarbšet õhttsažtuâj da valmštõõllmõõžžid õõudkiõ'tte mããngai tuãimmjee'ji kõõsk. Škooultõõzz čõõðviikkjest fe'rttai ââ'nned huõl ougglestmätt'tõõzz mõõntõõllmõõžž õõudummšest oozjee'l pue'rmõs pedagogaž da didaaktaž čãuddmõõžžid säãi'mest šõddi mätt'tõ'sse da škooulted u'čtee'lid oðð tuâjjneävvai vaaldšummsa. Sää'mvuu'd škooultemkõõskõõzzãst tãt õõudãsviikkãmtuâjj lij vuei'tlvãsttam jee'res-nallšem õõudãsviikkãmha'ŋkķõõzzi da tõid vuãžžum teãggtoõzzi veãkka. Jiõčč mättčiãssid plaanad u'čtee'l, leša õu'ddel tøn

mätt'tõõzz čõõdviikkâmvuäittmõõžž ideâsttmõš šâdd õõutveäkka puk virtuaaltiimin. Ideâsttmõš âânn se'st mõõntõõllmi, mättjempirrõõzzi, tuâjjneävvai, tuejjõs-šlaaji da o'hjjeempoodd plaanmõõžž. Jurddjen tue'kken mätt'tõõzz jä'rjstummšest lij tõt, što mättjummuž âlgg lee'd miõllsõs da motivõ'stti da mätt'tõõtti â'lğge lee'd aktiivla.

Õhtt škooultõõzz oo'nnstem tuejje'ejen lij teeknlaž tuärjjkääzzkõs, kää'tt lij mie'ldd plaanâmpooddâst sa škooultõõzz puuttâm räjja. Tuärjjkääzzkõõzztaa tuâimmjeei u'čtee'l pääžžče õhttu pi'rğgeed pue'tti šõddmõõžžin, mii vuäitče miârkkšõõvvâd škooultõõzz tää'zz vuâllnummuž da ju'n-ba tõi, što mätt'tõs ij oo'nnste'če ni voo'ps. Sää'mvuu'd škooultemkõõskõõzzâst lij valddum ââ'nma tuâimmjem-mall, ko'st juõ'kk mätt'tõõtti harjnnâ'ttet tekni'kke, mätt'tõsprograamid da säi'mmpirrõõzzâst tuâimmjummuša õu'ddel škooultõõzz âlggmõõžž da mätt'tõõttâmââ'nma pue'tti teättmašina laaddât valmmša mätt'tõõzz vääras. Vuõssmõs čiâss äi'ğğen mõõnât veâl õõutsââ'jest čõõđ tää'rkmõs teeknlaž aa'ššid, koon mânja mättsroi'ttel teeknlaž tuärjjooumaž lij kee'rjtõõttâm virtuaalkla'sse mättčiâssi äi'ğğen da kääcc jâttlânji kïdd vuäžžamnalla ceâlai škooultõõzz ääi'j jos teeknlaž problee'm šâ'dde.

70

Miõlkeässmõš sää'mkiõli škooultõõzzid lij leämmaž jiânnai da kuursid lie miâlggâd pâi leämmaž jeänab oožzi gu mätt'tõõttâmpäi'k. Sää'mkiõli vuâđđtää'zz škooultõõzz lie leämmaž jeänmõsân haa'luum da oo'žzi lie leämmaž škooultõõzz mie'ldd nu'tt 30-60, gu alttõspäi'k õhttan kuursâst lie takai vue'jjest 15. Kuursid oožžõõttji mie'rr čuä'jat jä'rjsteei ärvvõõzz mie'ldd tuõđ meâldlaž taarb.

Motiiv da määin kiõllškooultõ'sse oožžõõttma lie määng. Nu'tt bie'll sää'mkiõli ougglestmätt'tõõttjin lij puättam saa'mi dommvuu'dest. Sää'mvuu'dest jeâlstei tuejje tääu'jmõsân kääzzkõsämmtin, hâiddsue'rjest, pedagooglaž sue'rjest, ve'rğğne'kken da põrggjen. Määng taarbše sää'mkiõl tääid tuâjstes, måtam haa'lee pue'reed kiõlltääidas sää'mtuâgga diõtt da sää'm identitee'ttes raaveem diõtt, päärnai da piârri kiõl ââ'nnem tuärjjeem diõtt, ruâttkõõski tuõ'll'jem diõtt le'be haa'lee šõddâd ravvsubun vue'ssen sää'mkiõllsaž pirrõõzzâst. *"Määttaid oožžõõttâm tue'kken lij kõrr sää'mkiõljeälltem da kiõllpirrõõzz raaveem haall.*¹⁰⁰"

Jie'nnkiõllnes sää'm mainsteei lie põrggâm määttai mie'ldd kee'rjtemtääid lââ'ssen ämmtallaž ââ'ntemvuõđ nâânummuša da taarbšum veerglaž tuõđstõõzz ha'ğkkummša kiõlltääidast. Lââ'ssen määng, koin ij leäkku

sää'm tuâggaž, haa'lee mättjed sää'mkiõl, gu taarbše tøn tuâjstes le'be âsttai'ggen. Mättmin täävtössân lij vuâžžad tuâjj sää'mvuu'dest. Vue'ss mätt'tõõttjin äu'kkad sää'mkiõl määttaid jee'res määttai õhttvuõdâst. Sää'mvuud škooultemkõõskõõzz jä'rjstem sää'mkiõli ougglõsmäätt va'sttee Oulu universitee'tt u'vddem sää'm vee'res kiõl määttaid da mätt'tõõtti vuäitt ooccâd universitee'ttest tõi pue'rren lookkmõõžž tu'tkkõõzzstes.

Mõõntum sää'mkiõl määust mättjummses lij šoddâm õhtt pukin täärkmõs motiivin sää'mkiõli mätt'tõõttmõ'sše. Mätt'tõõttjin vuâžžum maacctõs, koon noorât puki kuursi õhttvuõdâst, mainstaall jiännai ää'sš miärktummšest:

*"Jeälstam ku'kken sää'm ruådään årnn da voo'ps lää'ddkõõllsaž
kiõllpirrõõzzâst, što nääi't takai aargâst jie leäkku vuei'ttemvuõđ
ha'ŋkķeed le'be tuõ'll'jed sää'mkiõlltäaid. 40-lååggast šoddâm jeännan
lij tuâl'jõž ääi'j jiõgg meâldlânji varjjlum mättje'mmen sää'm da tãn
diõtt âânam čuu't tä'rķķen mättjed kiõl da seeilted tøn mie'ldd õhttvuõđ
muu so'kķe. Leäm mättõõllâm sää'm jiõččinan, leša puâđõõzz tiõttlõs
vaajtâ'lle, gu ij ni kii teev muu le'be va'stted muu kõõčcmõõžžid. Tõn-
ba diõtt le'jjem räammast gu ho'hssjem, što ougglõsmätt'tõõttmõš
oo'nnast.¹⁰¹"*

*"Vuäitam mätt'tummšest juä'tkķed teâđ sää'mvuõđ pirr pue'rben gu
pââstam lookkâd še sää'mkiõõllsaž tee'kstid. Tobddji tää'zzest ä'sš lij
mu'nne veâl jiännai kaallšab. Mõõntem sää'mkiõl aaztõkääi'j da
toobdam riikk ko'rjjeem ää'sš, gu vuäitam mätt'tõõttâd kiõl še saau'jest.
Leša õm. tâ'vvsää'm kuursid leäi tuõđi vaiggâd piâssâd, gu joordam,
što vuõssmõsân tok va'ldde oummid, ķeäk taarbše kiõl tuâjstes juõ'kķ
peei'v.¹⁰²"*

Mätt'tõõttjin vuâžžum maacctõõzzâst puätt õu'dde še tõt, što vuei'ttemvuõtt mõõntum le'be kuâst'te'men jurddum kiõlltäaid ha'ŋkķummša lij kiõl mättjem lââ'ssen še činglânji jie'llma vaaikteei ä'sš. "Tõt lij leämmaž jm. mäccmõš jii'jjes maddjid, mõõnni aai'ji pe'cclâsttmõš, jii'jjes identitee'tt kiõtt'tõõllmõš da jiõggsaž tiõrvsmummuš.¹⁰³" Mâtam kurssištlin lie leämmaž jä'rjstee'ji miõlâst mâ'te psykoloogtaa jä'rjstum terapiiistâlm, nu'tt jõnn da miärkteei ää'sšest lij kõõčcmõš.

101 Lâi'nn mätt'tõõttjin vuâžžum maacctõõzzâst: Rasmus & Pautamo 2011, 3.

102 Seämma, 4.

103 Rasmus & Pautamo 2011, 5.

Sää'mvuud škooultemkõõskõõzz virtuaalškooul lookkâmee'kkprogra'mme ko'lle täk kuurs: tâ'vvsää'm vuâdđtää'ss 10 mn, tâ'vvsää'm kõskktää'zz 10 mn, tâ'vvsää'm jie'nnkiõllsai škooultõs 6 mn, aanar- da nuõrttsää'm vuâdđkuurs 4 mn da juõ'kk ee'jj vaajtõõvvi kuurs. Virtuaalškooul lij låå'jekksaž tuåimmjemäi'ggen ouddam sää'mkiõli škooultõõzz nu'tt 700 ooumže. Mättčiâss lie õnnum õhttsi'žže nu'tt 10.000. Lââ'ssen tõt lij škooultam u'čtee'lid da ee'jjest 2007 ää'ljee'l tuärjjääm jeärssi čõõdviikkâm sää'mkiõl ougglestmätt'tõõzz tuä'rjest da ouddam tuäjjeävvškooultõõzz.

ABC-company/ e-skuvla¹⁰⁴ lij sää'm čõõdteei da säi'mmškooul, koon vä'lddpäi'kk lij Taarr Karasjooggâst (*Kárásjohka/ Karasjok*). Tõn aalgteš ee'jjest 2000, da mânja tõ'st säi'mmkuurs tâ'vvsää'mkiõlâst jâ'ttje ee'jjest 2001, juu'levsää'mkiõlâst ee'jjest 2003 da saujsää'mkiõlâst ee'jjest 2005. E-skuvla aalgteei da u'čtee'l Kirsi Paltto sårnn, što säi'mmškooul aalgte, gu tõõzz leäi jõnn tarbb. *"Sä'mmla jeälste nu'tt jõnn vuu'dest, što puki tää'vtummša ij leäku mudoi vuei'ttemvuõtt. Määngain vuu'din jie leäku u'čtee'l jie-ka ni kuurs. Säi'mm-mätt'tõs pohtt pukid haa'lee'jid vuäittmõõžž sää'mkiõlmättjumša.*^{105"}

72

E-skuvla puu'tat sää'mkiõli da jee'res mättaunnsi sää'mkiõllsaž digimateriaalid da mätt'tõsprograamid säimma da ta'rjjad sää'mkiõli säi'mmkuursid da ougglestmätt'tõõzz nu'tt rää'vesoummid gu vuâdđškooul da lookkjiškooul jåå'tti pärnaid da nuõrid. E-skuvla lij ee'jj 2013 aalgâst ää'ljee'l vuäžžam veerglânji primmum säi'mmškooul statuuzz (*offisielt godkjent nettskole i Norge*), mii miårkkšââv tõn, što tõt vuäitt ta'rjjeed mäåu'ste'mes kuursid še rää'vesoummid, keäi'd säi'mmkuurs le'jje ääi'jben mäåusla. Vuâdđškooul da lookkjiškooul vuei'tte suåppåd e- skuvlain sää'mkiõl mätt'tõõzz jä'rjstummšest mätt'tõõttjid, keäi'd škooul ij pââ'st u'vdded sää'mkiõl â'lddmätt'tõõzz. Täk škooul lie jeänmõsân sää'mkiõl vaaldâšmvuu'd åålgbeä'lnn. Tåt mätt'temvuei'ttemvuõtt vuâdđââv lækka.

Nu'tt rää'vesoummid gu lookkjiškooul (*joatkkaskuvla/ videregående skole*) da vuâdđškooul (*vuodđoskuvla/ grunnskole*) mätt'tõõttjid lie ta'rjje'mmest tâ'vv-, sauji- da juu'levsää'm kuurs. Škooulneķ-kuurs lie plaanum viõggâst åarrai mätt'tõsplaan u'vddem va'lljeemvuõdi mie'ldd da tõk lie sää'mkiõll 1 (vuõssmõs kiõl/ jie'nnkiõl mättaaunâs), sää'mkiõll 2 (nuu'bb kiõl mättaaunâs mätt'tõõttjid, kook siõmmna silttee kiõl škooul aalgâst), sää'mkiõll 3 (mätt'tõõttjid, kook alttee sää'mkiõl mättjummuž vuâdđškooulâst) da sää'mkiõll 4 (mätt'tõõttjid, kook alttee sää'mkiõl mättjummuž lookkjiškooulâst).

¹⁰⁴ Paltto K. 28.11.2014; < <http://www.e-skuvla.no/> >.

¹⁰⁵ Paltto K. seåmma.

Rää'vesoummid jurddum kuurs lie vuâđđkuurs da miârkkšâ'vve nuu'bb le'be vee'res kiõl määttaid. Ta'rjjeemnalla lij še jee'rab tâ'vvsää'm aalgtoškurss. Škooulid uvddum kuursin lij mie'ldd virtuaalu'čtee'l. Rää'vesoummu peä'lstes vuei'tte va'lljeed ta'rjjuum aunnsin ju'n jiõččnaž da jii'jjes taaut mie'ldd õuddneei mätt'tõõttmõõžž sai'mmkuursâst le'be sai'mmkuurs, ko'st še u'čtee'l lij mie'ldd. Kuursin, koin u'čtee'l lij mie'ldd, ââ'net ne'tt-te'lfoon le'be Skype da Google Hangouts-suâvldõõžž, kook lie a'lkkes ââ'nned da juõ'kk teättmašinaõõ'nn'ja a'lkkânji vuäžžmest. Rää'vesoummid jurddum kuurs juâkkâ'tte vue'zzid, koin juõ'kkkaž va'sttad nu'tt 100 čiâss klassmätt'tõõžž.

E-skuvla jä'rjstem kuursid vuei'tet jerreed nelljen jee'resnallšem vuei'ttemvuõttân: 1) jiõččnaž mätt'tõõttma sai'mmkuursâst, 2) jiõččnaž sai'mm-mätt'tõõttma, koon tuärjjan lij še u'čtee'l, 3) joukkmätt'tõ'sse sääi'mest u'čtee'l jââ'dte'mmen da 4) kuursid, koin lie nu'tt u'čtee'l jââ'dtem â'lddmätt'tõspââ'j gu ne'ttmätt'tõs. Sai'mmkuursi seu'rrijummuš lij vuei'tlvaž jee'res kiõli vuâdald, mii miârkkšââv tön, što kuurs lie plaanum sää'mkiõlid, lää'dd-, ruõcc-, taarr- da engglõškiõl mainstee'jid.

73

Paltto särnn, što puki kuursi vuâđđan lij kommunikatiivlaž kiõlmätt'tõõttmõš. Kuursin ââ'net jiânna interaktiivlaž harjttõõžžid, fii'lmid, jiõn da vuei'ttem-vuõđ mainstemharjttõõllmõ'sše. Sääi'mest âarra interaktiivlaž harjttõõžž lie suâvtum mätt'tõõtti ee'jj mie'ldd. Päärnaid da rää'vesoummid lie rajjum jii'jjes-i harjttõõžž. Joukkmätt'tõs vuei'tlvâstt auteentlaž kommunikaatio jee'res kurssnii'kkivui'm, kēäivui'm *“vuäitt še jue'kked aalg vaiggâdvuõđid, gu kiõl ij veâl leäkku hiâlpp mainsted.*¹⁰⁶”

Vuâđđškooul da lookkjiškooul mätt'tõõttjid uvddum mätt'tõõžžâst ââ'net nu'tt digitaal'laž gu tiõddum mättmateriaalid. E-skuvla ââ'nmem mättmateriaalid lij teäggam Sää'mte'gğ da tõk lie škooulid mäauste'm. Škooul vuä'stte mätt'tõõžž e-skuvlast ougglestmätt'tõõžž teäggtoõžžâst va'sttei ve'rğgneekkest vuäžžmes veä'kkõõžž vuâstta. Tâ'vvsää'm kiõl ougglestmätt'tõõžž resuursid oožžât Finnmark lää'nhaltõõžžâst (*Finn-márkku fylka/ Finnmark fylke*), juu'lev- da saujsää'm resuursid Nordland lää'nhaltõõžžâst (*Norlándda fylka/ Nordland fylke*).

Sää'mkiõl mätt'tõõžž haaleen škooul vâldd õhttvuõđ e-skuvla beälla da suâpp tõin mätt'tõõžž tää'zzest, čiâssmeä'rest, tee'sti raajjmõõžžâst, vuei'tlvaž ärvvsää'nn u'vddmest da čiâssi äi'gğmeä'rin. E-skuvla räajj juõ'kk

mätt'tõöttja jii'jjes lookkâmpââ'jjplaan da âânn huõl mättmateriaalin. Škooul vuäžža mätt'tõöttjid ââ'nnemtiõðid e-skuvla säi'mmseidain âârrai mättmateriaali ââ'nnem vääras. Škooul peä'lstes va'sttad tõ'st, što mätt'tõöttjest lij ââ'nnmest teättmašina, koin vuäitt ââ'nned sää'mkiõl bukvaid da ko'st lij ne'tt-te'lfon. Lââ'ssen taarbšet headset, le'be kulddlemneävvaid da mikrofoon.

Jiõčč sää'mkiõli mätt'tõõzz lââ'ssen e-skuvla ta'rjjad škooulid še jee'res mättaunnsi mätt'tem vääras jee'res sää'mkiõlivui'm tuåimmjeei digitaal'laž mättmateriaalid, koid škooul vuei'tte ââ'nned lââ'ss- le'be tuårjaunstõssân. Tåk še materiaal lie škooulid jeånmõsân määuste'm da škooul vuäžža ââ'nnemtiõðid raaukeen. Måttmešt škooul mä'hsse digitaal'laž materiaal ââ'nnmest šõddi servermääus. Säi'mm-materiaal lââ'ssen e-skuvla lij valmštam tolkkte'lfoonid še sää'mkiõllsaž suåvldõõzzid mâ'te kiõllsiõrid (*õm. Oppa fávrur da Giellaspeallu*). Oððsumus mobiilsuåvldõõzz lie juu'lev-sää'mm-taarr da saujsää'mm-taarr (*Bágo da Baakoeh*) jiõnn-sää'nnkee'rj. Tå'vvsää'mm-taarr jiõnnsää'nnke'rj lij tuåjjan (2015).

74

Digitaal'laž sää'mkiõllsaž mättmateriaalid, digitaal'laž sää'nnkii'rjid, jiõnlaž karttsää'nnkii'rjid da päärnaid jurddum siõrlaž kiõllseeidaid ta'rjee še jee'res sää'm čõõðteei mâ'te Lää'dd beä'lnn tuåimmjeei *e-girji.net* da Taarr beä'lnn tuåimmjeei *Davvi Girji O.S.* da *ČállidLágádus*. Sámi allaskuvla tuõ'll'jem mättmateriaalportaalt Ovttas-aktan-aktesne käunn'je teåd teåddum mättmateriaali pirr da liinj jee'res valmštee'ji digitaal'laž mättmateriaalid da fii'lmid (ne'ttaddrõõzz pue'tti liiståst).

Loogg lââ'zz sää'mkiõli ougglös-/säi'mmškooultõõzz pirr, tobdstõõð sää'mkiõllsaid digitaal'laž mättmateriaalid, interaktiivlaž pedagooglaž prograamid da sää'mkiõli jee'resnallšem ne'ttsää'nnkii'rjid:

- < <http://www.sogsakk.fi/virtuaalikoulu> >
- < <http://www.e-skuvla.no/> >
- < <http://ovttas.no/> >
- < <http://e-girji.net/> >
- < <http://modersmal.skolverket.se/samiska/> >
- < <http://giellatekno.uit.no/> >
- < <http://ordbok.sametinget.se/> >
- < <http://clu.uni.no/bildetema/> >
- < <http://www4.ur.se/gulahalan/> >

- < <http://www.sametinget.se/lulesamiska> >
- < <http://www.sametinget.se/1084> >
- < <http://www.calliidlagadus.org/> >
- < <http://sajus.davvi.no/> >
- < <http://www.giella.org> >.

3.12. OVTTAS! Škooul- da pei'vvpõrttõhttsažtuâjj pâ'jjel raaj¹⁰⁷

Jåårglâttam Heidi Gauriloff

Uccjoogg ceerkavsijdd Lää'ddjânnmest da Teän kâdda kuulli Sirma Taarr beä'lnn lie rä'jjla Teänlie'jjest da tøk lie nu'tt 20 kilomettar kee'jjest kuei'mm kuei'msteez. Siidin da oummin, keäk jälste to'ben, lie jiännai õhttsaž ää'sš. Siid lie seämma ķiõll- da kulttuurvuu'dest. Ruåttvuõđ, pirrõs, Teänjokk da jie'llemvue'jj õhttee oummid, keäk lie kuuitâg kuei't jânnam meerla. Päärna da nuõrroummu jâ'tte škooul seämma ķiõ'lle, tâ'vvsää'mķiõ'lle, leša škooul jååttmõš vuâđđââvv kuei't jee'resnallšem škooul-lää'jjseåttmõ'sše, mätt'templaankulttuu're da mättaaunâsjuõkku. Puk mätt'tõõđi jâ'tte škooul sää'mķiõ'lle Sirma škooulâst. Uccjokknjää'lm škooulâst, kää'tt lij šuurab ko Sirma škooul, lie nu'tt sää'm- ko lää'ddķiõllsa klaass. Meersaž lää'jj meä'rree pei'vvpõõrti tuejjummšest. Lää'jj ou'dde vuõiggâdvuõđ jiijjâskiõllsaž pei'vvhoiddu sää'mķiõllsaž päärnaid.

2000-låågg aalgâst õõudâs uccjokknii'ķķi da sirmanii'ķķi ku'ķesäiggsaž õhttsažtuâjj lij vuâžžam odđ maallid. 2000-låågg aalgâst alggum škoouli õhttsaž sää'm čeappõs- da kulttuurmätt'tõs šõõddi plaanlaž škooul õhttsažtuâjjan, mâ'st lij jõnn miõttlõs vaaiktõs päärnai da nuõri sää'mķiõl âânnmõ'sše da ķiõlltääid raavummša *"lij jõnn miõttlõs vaaiktõs päärnai da nuõri Sää'mķiõl âânnmõ'sše da ķiõlltääid raavummša¹⁰⁸"*, tue'tte Annukka Hirvasvuopio-Laiti da Vuokko Hirvonen õhttsažtuâj pirrsaž čiõlgtõõzzâst. Õhttsažtuâj aalgteei le'jje škooulnii'ķķi puärraz da škoouli u'čtee'l. Õhttsažtuâj ouudâsviikkmoõõžž odđ tässa lie ainsmâttam kuei'tin EU - tie'ğgin da määngain jee'res tuärjjiõõzzin äiggavuâžžum ha'ņķķõõzz mie'ldd. Vuõssmõs OVTTAS! -ha'ņķķõs¹⁰⁹ (Sää'mkulttuur mätt'tõs päärnaid da nuõrid/Sámi kulturoahpahus mánáide ja nuoraide) jåttji ee'jjest 2004 da

¹⁰⁷ Taipale 2012; Hirvasvuopio-Laiti & Hirvonen 2013; Guttorm 6.5.2013 da 2015; Rasmussen 2.5.2013 a da b.

¹⁰⁸ Hirvasvuopio-Laiti & Hirvonen 2013, 5.

¹⁰⁹ Ovtas lij tâ'vvsää'm da miârkkšââvv 'õõutâst'.

pii'sti ee'jj 2007 loopp räija¹¹⁰. Nu'bb OVTTAS! -ha'ŋkķōs (Sää'mķiōl, škooul da pei'vvpōōrt ooudummuš Teānlie'jjest) jättji ee'jj 2009 looppāst da juātkkji ee'jj 2013 lo'ppe¹¹¹.

Ōhttsažuāj pu'httmen puk Sirma škooul vue'llklaass (1-7 klaass) mätt'tōōdi da Uccjokknjää'lm vue'llškooul (0-6 klaass) sää'mķiōllsa mätt'tōōzz mätt'tōōdi ja'tte ōinn (2016) ōhttsaž sää'mķiōllsa škooul kue'htt peei'v neā'ttlest. Sirma škooulnee'ķķ puō'tte Uccjokknjää'lm škoou'le juō'ķķ määi'baarg da Uccjoogg škooulnee'ķķ peä'lstes ja'tte škooul Sirmast juō'ķķ seārad. Ōhttsaž škooulpeei'v a'lğge ee'jjest 2006 da lie juātkkam tō'st ooudās. Mätt'tōs lij ōhttsaž sää'mķiōlāst, matematiikkāst, pirrōsmāāttast/ luātt-teāđast da historiast. Musiikk da spoort sij še mättje ōōutsāā'jest. Lāā'ssen Lāā'ddjānnam beä'l škooulnee'ķķ lie vuāžžam taarrķiōl mätt'tōōzz da Taarr beä'l škooulnee'ķķ-ōs lāā'ddķiōl mätt'tōōzz ōhttsažuāj diōtt mātmi ii'jji.

76

Ōhttsažuāj lij pohttam mätt'tō'sse vuāittmōōžž āu'ķķeed škoouli o'dinakai raavāsvuōđid mā'te Uccjokknjää'lm aktiivlaž musiikk mätt'tōōzz, o'dinakai musikk-klaass da škooulkōōskōōzz ōhttvuōđāst āārai vuōjjāmpōōrt. Uccjokknjää'lm škooul mätt'tōōdi ā'nne āu'ķķen Sirma škooul šiōgg šeellj, siōrrpāāi'ķid da kārīpāllķee'dd. Sirma škooul juō'ķķ mätt'tōōđjest lij jiiijās teāttmašina, koon āā'net škooulāst juō'ķķ pei'vv. Ee'jj 2009 jättjam ha'ŋkķōōzz vāāraivui'm vō'jje ha'ŋkķeed še jiiijās teāttmašina pukid Uccjokknjää'lm škooul mätt'tōōđjid, kook le'jje mie'ldd ōhttsažuājast. Ōhttsažuāj tuejii māngpeāllsen da hiālpīi še u'čtee'lvue'jj, gu u'čtee'lid vuōi'tte āā'nned kuhttuin škooulin. Pakk škooulveār, koon ta'rjjeet Lāā'ddjānnam škooulin škooulpei'vven pukid mätt'tōōđjid, leāi ōđđ ā'sš Sirma mätt'tōōđjid. Škooulōhttsažuāj mie'ldd sirmanee'ķķ še vuāžžu pakk škooulveār ōhttsaž škooulpei'vven, koon Sirma u'čtee'l ō'nne samai pue'rlen.

Ee'jj 2009 ālggam ha'ŋkķōōzzāst tāāvtōsān pi'jješ škooul- da pei'vvpōōrtt- ōhttsažuāj ooudāsviiggee'l, što sää'mķiōl da kulttuur da Teānlie'jj sää'mōhttsažkā'dd ravsmē. Sirma škooul u'čtee'l Sonja Guttorm, kii lij tuāimmmjam ā'sštobddipedagoogān, raaji veārddōōzz Lāā'ddjānnmest da Taarrāst viōggāst āārai mätt'templaānin, tāāvtōsān suāvtēd ō'hte

¹¹⁰ Ha'ŋkķōōzz teāggte EU-programm Interreg IIIA Davvin Sápmi, Taarrjānnam Sää'mte'ğğ, Tā'vvalottsuāvtōs, Uccjoogg kā'dd da Teān kāā'ddest tuāimmmjeei sää'm ķiōllkōōskōs Deanu giellagāddi.

¹¹¹ H'ŋkķōōzz teāggte Lappi lett, Tā'vvalottsuāvtōs, Interreg IVA Tā'vv Sápmi, Uccjoogg kā'dd, Taarrjānnam Sää'mte'ğğ, Teān kā'dd, Teān kāā'ddest tuāimmmjeei sää'm ķiōllkōōskōs Deanu giellagāddi da Taarrjānnam oodōs-, vaaldāšm da ceerkvallaš-ministeria (Fornyings-, administrasjōns- og kirkedepartmetet).

mätt'templaan da pu'htted škoouli ââ'nnma pue'rmõs pie'lid kuõit jânnam mätt'tõõzzâst.

Õhttsaž mätt'tõõzz mättaunnâz va'lljeeš nu'tt, što kuhttu jânnmest pue'tti mätt'tõõdi vuei'tte jää'kkted jiijjâz mätt'templaan da õsttâd mätt'tõ'sse pijjum täävtõõzzid. Mätt'templaantuâj loopplaž täävtõsân leäi vuâžžad Teänlie'jj sää'm-mätt'templaan äigga õ'hte suävtee'l Lää'ddjânnam da Taarr mätt'templaan õhttsaž mätt'tõsân, koon "*čââ'd da väimm lij sää'mkiöll*"¹¹².

Guttorm raajji logstõõgg u'čtee'li veä'kķen, ko'st leäi vuei'tlvaž ta'rksted, što päärna mättje aa'sšid, koon sij jiijjâz jânnam mätt'templaan mie'ldd fe'rttai mättjed. Lââ'zz mätt'tõ'sse pu'hte nu'tt Lää'ddjânnmest ko Taarrâst valmštum sää'mkiöllsa mättmateriaal koon vuâžžu dääras kuhttu jânnmest. Õhttsaž mätt'tõ'sse va'lddeš ââ'nnma tøn vue'zz mättmateriaalâst, koon kiõ'čče suappâm pue'rmõsân. Škoouli u'čtee'li miõlâst sij nu'tt mättje õhttsažtuâjast ko põ'ste ââ'nned tøn äü'kķen. Õhttsažtuâjj lââ'zzti pedagooglaž silttummuž jm. tøn mie'ldd, što u'čtee'l vuâžžu vuäittmõõžž tobdstõõttâd jee'resnallšem mätt'tõs- da tuâjjnaa'lid da nuu'bb jânnmest tuejjuum mättmateriaalid, koon muđoi le'čči âânnam mätt'tõõzzâst oo'ccab.

77

Ha'ŋkkõõzz loopp beä'lnn, ko kiõččlâsttmõõžž õhttsaž mätt'tõõzzâst le'jje ju'n mänggan ee'jjest, Torkel Rasmussen valmšti OVTTAS!-projee'kt vue'ssha'ŋkkõsân hämmaz Teänlie'jj mätt'templaân¹¹³. Aalgtõstee'kstest tuõđât mätt'templaančiolgtõõzz čuä'jtem, što õhttsaž mätt'tõs lij vuei'tlvaž mäנגgain mättaunnsin pukin vuâđđškooul ee'kk-klaassin. Hâ't-i mättaunnâz nõõm čârne kuei'mm kuei'msteez jiännai, vuâđđ õhttsaž mätt'tõ'sse kau'neš ve'rddee'l mätt'tõs-siiskõõzzid. Rasmussen mõõni čõõđ puk vuâđđškooul mättaunnsid da čuä'jti juõ'kk päai'kest kuäbba jânnam aaunâsplaan (*Lää'ddjânnmest mättmie'rr/oahppomearri - nõmmsaž*) âânčeš õhttsaž mätt'tõõzz vuâđđan, koozz vuei'tlvaž muttsid tue'jje'češ. Mâtam aunnsin Lää'ddjânnam aaunâsplaan leäi vai'gğäab, mõõn diõtt leäi pue'rr ââ'nned õhttsaž mätt'tõõzz vuâđđan. Mâtam aunnsin peä'lstes Taarr mätt'templaan leäi jeänab sää'm da mäנגkulttuurlaž mätt'tõõđji vääras da siiskõõzz le'jje šiõttuum sää'mkulttuu're da pirrõ'sse. Tâin mättaunnsin õhttsaž mätt'tõõzz vuâđđan va'lljeeš Taarrâst viõggâst âârrai aaunâsplaan (*fágaplána*). âânčeš õhttsaž mätt'tõõzz vuâđđan, koozz vuei'tlvaž muttsid tue'jje'češ. Mâtam aunnsin

¹¹² Hirvasvuopio-Laiti & Hirvonen, 25.

¹¹³ Rasmussen 2.5.2013 a da b.

Lää'ddjânnam aunasplaan leäi vai'gğäab, mõõn diõtt leäi pue'rr ââ'nned õhttsaž mätt'tõõzz vuâdđan. Måtam aunnsin peä'lstes Taarr mätt'templaan leäi jeänab sää'm da määngkulttuurlaž mätt'tõõđji vääras da siiskõõzz le'jje šioittuum sää'mkulttuu're da pirrõ'sse. Tain mättaunnsin õhttsaž mätt'tõõzz vuâdđan va'lljeeš Taarrâst viõggâst âarrai aunasplaan (fágaplána). Teänlie'jj mätt'templaanhämmsa âhtt še häämas čiässjuâkkan, kää'tt teäudče jee'res mättaunnsin nu'tt Lää'ddjânnam ko Taarr mätt'templaanin mie'rruum uu'ccmõsčiässmeä'rid. Va'žžtõsân leäi vä'lddkåaddlaž čiässjuâkkmeärrõõzzi järnemvuõdi õhttummuš. Taarr škooul čiässjuâggast mättaunnâz veidsõsvuõđ meä'rtõõlât 60 minuutt kookka čiässân, Lää'ddjânnmest peä'lstes mätt'tõõzz uu'ccmõsmeä'r i'Immtet 45 minuutt mättjemčiässmie'ren.

Škooulõhttsažuâj paaldâst ee'jjest 2005 jättji še Uccjoogg da Teän koo'ddi kõskksaž pei'vvpõrttõhttsažuâjj. Tõt ainsmõõ'tti pei'vvhâiddpääi'k vuäžžmõõžž rä'jjlajânnam tâ'vvsää'mkiõllsaž pei'vvpõörtâst, Sirma päärnaid kõskkpoddsa hâiddpääi'k vuäžžmõõžž Uccjoogg pei'vvpõrtt Duottaraskist da peä'lstes Lää'ddjânnam peä'l nuorgampäärnaid Tanabru (*Deanuſaldi*) Giellavealgu- põörtâst. Pei'vvpõrtt- da škooul õhttsažuâjj raajji juätkkjemvuäittmõõžž, kää'tt tue'rjjii päärnai da nuõrroummi sää'mkiõl âânnmõõžž. Sää'mkiõl âânnmõõžžâst šõõddi luâdlaž ko tõt leäi pukin õhttsaž kiõll. Teä'ddõs lää'dd le'be taarrkiõl âânnmõ'sše siõrin da päärnaikõskksaž tuejjummšest occni. Ouddjurddi nuu'bb jânnmest jälsteei vuâstta occne da päärnai da nuõrroummi õ'httekuullâmtoibddmõš šorрни. Lää'dd da Taarr beä'lnn mainstum sää'mkiõl järnemvuõđ måtam sârnnamvue'jjin regsmõ'tte päärnai kiõl. Tåt puk tue'rjjii sä'mmlažuõ'tte da šõõdmõõžž jijjâs kiõlle, mâ'te õhtt puärrsin tuât ha'ñkõõsciõlgtõõzssäärntummšest: *“Lij pue'rr, što sää'mkiõl âânnmõš lâssan ko Uccjoogg päärna lie õõutsââ'jest Sirma päärnaivui'm. Âânam pue'rrren ä'sšen, što päärna tobdstâ'tte sij rä'jjlaid, koid jie le'čči muđoi tobdstõõttâm. Õhttsažuâjj tue'jjad pue'rab vuäittmõõžž sää'mkulttuu're vuâdđneei mätt'tõ'sse, koozz vää'ldet pue'rmõs vue'zzid kuei't jânnam mätt'temriäšsmõõžžin¹¹⁴”*

Helena Guttorm tuâimmji ha'ñkõõžžâst sää'm ouddpeâmm ä'sštobddjen. Suu tuâjjan leäi vuä'psted pei'vvpõõrti reâuglaid vä'ldded lokku päärnai jee'resnallšem kiõlltuâgga da suõnnâd õ'htte Taarr da Lää'ddjânnam beä'lnn ââ'nnmest âarrai tuâjjmetood. Pei'vvpõõrti reâuglai tuâj tue'rjjees raajee'l si'jjid jijjâs kiõlljealltem- da nââneemplaan. Juõ'kkpeivvsaž Uccjoogg da Sirma kõskksaž pei'vvpõrttõhttsažuâjj kuuitâg puuđi, ko

Teän kâ'dd alttii Sirmast jijjâs tâ'vvsää'mkiöllsa pei'vvpõört. Sirmast vaiggâdvuõttân leäi šoddâm töt, što Uccjooggâst jie vuäittam vuäžžad põõšši hâiddpaai'kid päärnaid. Guttorm raportâstt juõ'kkpeivvsaz õhttsažtuâj puuttmõõžž seu'rrjõõzzin päärnai kiöll âânnmõ'sše. Päärnai kōskksaž sää'mkiöl âânnmõš jeä'rben siörin, occni tâ'lles ko Sirma päärna serddje pei'vvhoiddu dommsi'jdde. Pei'vvpõrttõhttsažtuâj kuuitâg juätkkai nu'tt õ'htešt mänpââ'jest õnnum õhttsaž hâiddpeeivi da šoddmõõžži maallin oudâs.

Hirvasvuopio-Laiti da Hirvonen čiolgtõõzzâst mainstõ'tteš u'čtee'li da puärssi lââ'ssen nuõrroummid še, keäk le'jje mie'ldd õhttsaž mätt'tõõzzâst. Čiolgtõõzz mie'ldd määng Sirma mätt'tõõđjin le'čče haa'lääm mättjed jäänab lää'ddkiöl da muä'dd Uccjokknjää'lm mätt'tõõđjin jäänab taarrkiöl. Čiolgtõõzz raajii mie'ldd sää'mkiölâst leäi tobddmõš, što töt leäi škooulkiöllân nu'tt jijstes se'lvv ä'sš, što mätt'tõõđi jie vuäittam ärvstõöllâd jiännai tōn âânnmõõžž škooulâst. Mätt'tõõđi lie ha'rjnam tõõzz, što puk mätt'tōs lij sää'mkiõ'le. *"Škoouli mätt'tõõđi mainste, što vä'lddkiöl kâ'l koll'je škoouli šeelljain čiâsskõoutin, leša sij lie tōn miölâst, što sij â'nne jäänmõsân sää'mkiöl škooulâst. Uccjokknjää'lm škooul muä'dd mätt'tõõđi miölâst lij hiälpab mainsted lää'ddkiöl ko sää'mkiöl. Sirma mätt'tõõđjin peä'lstes sää'mkiöll lij čiolggsânji viõusab ko taarrkiöll.*^{115"}

79

Päaiklaž sää'mõhttōs Sámi Siida rō da OVTTAS! -ha'ŋkkōs tuejje õhttsažtuâjjan še tu'tkkummuž, ko'st se'lvteš Uccjoogg 13-17- eksai sää'mkiöllsaž nuõrroummi kiöllâânnmõõžž piärrjest, škooulâst, ästtai'ggen, media âânnmõõžžâst, lookkmõõžžâst da kee'rjtummšest¹¹⁶. Tu'tkkummuž mie'ldd šuurmōs vue'ss nuõrroummi ōõ'ni jeänab lää'dd ko sää'mkiöl määng kiöllââ'nnemvuu'dest, vuâmmšõõtti määngaid smiõttâd määinaid da tōn, mä'htt sää'mkiöl âânnmõõžž vuäitčeš raaveed. Tu'tkkee Torkel Rasmussen kōõjji mōn diõtt Teän beä'l nuõrroummu mainste jeänab da pue'rben sää'mkiöl ko Uccjoogg nuõrroummu. Suu miölâst vuâkka lie mängg mäinnad. Pukin jäänmõssân miärkteei määinaid son kaauni škooulâst. Taarr beä'l nuõrroummu jâ'tte sää'mkiöllsa škooul, koon mätt'tōs vuâdđââvv sää'määrvaid, sää'mkulttuu're da sää'm-mätt'tōsplaa'ne. Lää'ddjânnam beä'l nuõrroummu peä'lstes jâ'tte lää'dd-sää'mm-kuei'tkiöllsa škooul, koon mätt'templaân vuâdđan lij lä'ddlaž kulttuur.¹¹⁷

¹¹⁵ Seämma, 35-36.

¹¹⁶ Taipale 2012

¹¹⁷ Rasmussen 2012, 2014 ja 2015.

Vue'kk šõddti jurddi privatt õõutkiõllsa sää'mškooul alttummšest Uccjoogg da Sirma päärnaid da nuõrroummuid. Vue'kk šõddti še plaanid päärnai da nuõrroummi sää'mkiõl ânnmõõžž lââ'zztumšša škoolâst jm. raavee'l škool sää'mkiõllsaž pirrõsân da raajee'l pukid mätt'tõõđid vuäittmõõžž šõddâd tuâimmjumšša da õllärvvša kuei'tkiõllsažvuõ'tte. Uccjoogg kää'dd čuõvtemlu'vddkâ'dd tu'mmji keâđda 2015 vuõssmõs kiõll-lauggi alttummšest. Čõhčlookkâmpâai 2015 jättjeen puk Uccjooggnjää'lm škool 0-2 klaass mätt'tõõđi pue'tte sää'mkiõllsaž mä'ttõõžž vouda, mâtam sää'mm-lää'dd kiõll-lauggja da mâtam prâastas sää'mkiõllsaž kla'sse.¹¹⁸

Pue'ttiäi'gğ čuä'jat šâdd-a Uccjoogg - Teân vouda ođđ sää'mmškooul le'be mâtai-a Uccjokknjää'lm škool aabâs sää'mkiõllsi'žžen, ko kiõll-lauggmätt'tõs juätkkai pâ'jjklaassid. OVTTAS! - ha'ŋkkõõzzi päai'k vuäžžum kiõččlâsttmõõžž da Uccjooggâst õnnum mainstummuž tuâimma čuõkkučuä'jee'jen määngaid jee'res sää'mvuu'did. Jeårben häämas teânlaž mätt'templaân lij ärvvsaž dokume'ntt da mall jee'res raajvvu'dest tuâimmjeei škoolid, koid õhttee sää'mkiõll da sää'mkulttuur.

80

Uccjoogg da Sirma škool- da pei'vvpõõrti õhttsažtuâj ââ'net o'dinakai raajjõhttsažtuâj vue'kken, kää'tt lij vâlddam lokku jm. Taarr halltõõžž sää'mkiõlid tuâimmlaanâst.¹¹⁹ Loogg lââ'zz OVTTAS!-ha'ŋkkõõzzi pirr da Uccjoogg da Sirma škool- da pei'vvpäi'kkõhttsažtuâj pirr:

Luvvâ lase OVTTAS!-haavâin já Ucjuv já Sirmá škovlâ- já peivikiäčču-ovtâstpargoost:

- < <http://www.utsjoki.fi/fi/palvelut.php> >
- < <http://www.tana.kommune.no/ohcejoga-ja-deanu-gielddaid-skuvla-ja-manaidgardeovttasbarggu.4901287-51331.html> >
- < <http://www.seg.deatnu.no/> >.

¹¹⁸ Uccjoogg kää'dd čuõvtemlu'vddkâ'dd 25.02.2015 12 § ja 21.05.2015 74 §.

¹¹⁹ Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementet/ Oðasmahttin-, hálldahus- ja girkodepartemeanta 2011, 25.

3.13. Sámás muinna! Saemesth munnjen! Sámásta mujna! Snakk samisk te'mæ!¹²⁰

Jåarglâttam Terhi Harju

Sámás muinna/ sáámást munjin -kampanjj pii'shti kue'htt ee'jj (2013-2015), töt leävvni sosiaal'laž mediast da vuäžžai vuâmmšõõzz pukin paai'kin, koin töt puõ'di ou'dde. Kampanjj raaji sää'mkiõlid ko'lljeejen da kuâstjeejen taarraž õhttsažkåå'ddest, leša vaaikti še rääj- jânnmin. Taarr Sää'mte'gğ alttii kampaanj da töt leäi jurddum vuõss-sââ'jest nuõrid. Täävtõssân tõi'st leäi älsmä'tted da sme'llkâ'tted ââ'nned sää'mkiõlid pukin paai'kin: mie'ccest, kaaupâst, uu'lcest, siidin, jue'lğgpällkii'ddin, juuhlin, rä'jjlaivui'm, dääma da škooulâst, sosiaal'laž mediast – juõ'kk päi'kest ko'st kuä'ss jåå'det. Kampanjj vuä'msteš pukid nuõrid, si'jjid keäk silttee säämas, si'jjid, keäk silttee tön occanj da si'jjid še, keäk jie silttâd kiõl.

Sää'mte'gğ peäggiti kampanjjne'ttseeidain, što töt haalad nââneed, viikkâd ooudâs da seeilted sää'm kiõlid pukin vuu'din. Töt haalad, što puk päärna da nuõr vuäi'tte mättjed sää'm to'ben ko'st jâlste da što see'st lij vuäittmõš ââ'nned jii'jjes sää'mkiõl juõ'kkpei'vvsaz jie'llmest. *"Sää'mte'gğ tuejjad tuâj tön ou'dde, što päärna da nuõr pirr jânnam peä'sse mättjed sää'mkiõl škooulâst. Haa'leep, što jäänab da jäänab mättje sää'mkiõl, ko tâ'lk tønnalla vuet'tep ainsmä'tted tön, što kiõll juätkk jie'llem da puõ'tti puõlvvõõgg še peä'sse mättjed sää'mkiõl.*¹²¹" Kampanjj täävtõssân pi'jje što sää'mkiõl âânnmõš lâssan, jäänab da jäänab oummu ä'lğge mainsted kiõl, sää'mkiõl ââ'net määngain areenain da õhttvuõđin, sää'mkiõll šâdd jäänab kuâstjee'jen da õhttsažkåå'ddest lâssan fi'ttjõs tõi'st, mõõn diõtt jii'jjes kiõll lij vääžnai.

KKampanjj leäi hää'skes nää'll lââ'zzted sää'm kiõli ââ'nnem da vaaikted kiõl ââ'nnemvue'jjid. Pukin kuâsttjummuš eettmõš leäi pinss, tie'dde määngnallšem versioid pukin Taarrâst mainstum sää'mkiõlin da taarrkiõ'lle še. Piins saakk pukin kiõlin leäi präästai: maainâst mu'nne säämas! Lisa Monica Aslaksen, kii čuä'jtõõli kampaanj Euroopp suävtõõzz Aanrest

¹²⁰ < <http://www.samediggi.no/Samas-muinna> > ; Aslaksen 28.11.2014; Council of Europe 2015, 32.

¹²¹ < <http://www.samediggi.no/Samas-muinna> >, alggveärlaž te'kstt tâ'vvsää'mkiõ'lle: *"Sámediggi bargá dan ovdii ahte mánát ja nuorat miehtá riikka galget beassat oahppat sámegiela skuvllas. Mii hálidit ahte eanebut galggaše oahppat sámegiela, go dušše dainna lágiin sáhttit mii sihkkarastit ahte giella eallá viidáseappot ja ahte boahhte buolvvat maiddái beasaše oahppat sámegiela."* Hå't kampanjj puu'di Koutokeino ee'jjpei'vvfestivaalin 2015, le'jje kampanjjseei'd vól äävai da lookkâmnalla tän rapoort kiõrgtem pââ'jest 30.06.2015.

riõššum seminaarâst mušttli, mǎ'htt jâkk ooumaž leäi älggam mainsted su'ne säamas, ko son leäi jeállam Altast porrmõškaaupâst. "Smiõ'ttem vuõššân, što toobdam-a mon suu, leša mošttjem, što mu'st leäi kǎhttnest Sámás muinna -miârkk.¹²²"

Sámás muinna-kampanj tuåimmji jäänmõsân sosiaal'laž mediast. Öhttân neävvan leäi instagram (#samasmuinna, #saemesthmunjnien, #samastamujna, #snakksamisktemæ)¹²³, koon pääi'k kampaanj ne'tt-seeidaid vuõlttee čuõ'di mie'ldd snimldõõggid. Snimldõõgg vuõi'tte lee'd mǎ'st täättas, oummin, šõddmõõžžin, jee'resnallšem pirrõõzzin dno., leša tõin õõlgi lee'd sää'mkiõll mie'ldd, õhtt sää'nn le'be jäänab. #-miârkin da kampanjitiõdin mie'rkkuum snimldõõgg i'tte jǎ'ttlânji kampanjseeidaid. Sosiaal'laž mediast rie'sše še jee'resnallšem keålbaid, koin le'jje pä'lkken keålbai vääras raajtum Sámás muinna -keä'pper.

Sää'mte'gǵ nõõmii õhttse'žže 21 nuõrrâd sää'm kiõllpâkldõssân (*giella ambassadevrrat*). Sij tuåimmje sää'm kiõl ââ'nnem ouddmiârkkân, jue'kke teâđ da älsmõ'tte nuõrid ââ'nned jii'jjes kiõl. Kiõllpâkldõõzz vuãžžu jiännai kuåsttjemvuõđ mediast, jm. televisio ääi'jpoddsaz prograamin, radioin da ko kaaunâ'tte peäglvaž oummid da tatttu si'jjid mie'ldd tuårjjeed kampaanj. Kiõllpâkldõõzz jie'lle škooulin, šõddmõõžžin, konferee'nsin da jee'resnallšem pooddin mušttled kampaanj pirr da riõ'sše nuõrid jm. kaaunõõttmõõžžid kiõllkaa'ffpõörtin. Aslaksen mušttal, što pukin hää'skmõs kampaanjâst leäi ko kiõllpâkldõõzz pie'sse tue'jjeed da õlmstâ'tted kampanjjlaaul õõutsââ'jest sää'mrä'ppjeei *SlinCrazein* (kč. linkk vue'lnn). Kiõllpâkldõõzz kee'rjte še sää'mkiõllsaž bloog. Juõ'kkkaž nuõrin vuõ'i'ti vuõltteed kõõčcmõõžžid blo'gǵe. O'dinakai mäinnan õlmstâttmõ'sše leäi, što kee'rjtõõzz kiõll leäi kǎâ'tt-ne sää'mkiõlin.

Sää'mkiõli mainstem da kee'rjtem hiålptem da älsmâ'ttem diõtt ra'jje kårmmansää'nnkee'rj¹²⁴, koon siiskõs leäi nuõrid da nuõrr rǎä'vesoummid jurddum. Keerjže no'rre saa'nid da ciålkkjid, koin nuõrid va'ldde vuâstta mainsted sää'mkiõl takai jie'llem tuõtt paai'kid. Keerjaž ij ââ'n se'st kiõllmäätt, pe'ce tõt âânn se'st vääžnai saa'nid da ciålkkjid nõkam tee'min, ko vuõssläu'kk, vuõsskaaunõõttmõš, škooulâst, dǎâma, taaurõõžživui'm, luâđast, juuhlin da seä'brjummuš.

122 Aslaksen 28.11.2014.

123 Instagram lij mǎäuste'mes kaarti jue'kkemkǎäzzkõs da sosiaal'laž säi'mmõs, kǎâ'tt ävvni kǎlggmannust 2010. Kǎäzzkõõzz veäkka õõ'nni vuäi'tte jue'kked snimldõõggid, kommentâ'stted jeårssi snimldõõggid da tu'kkeed tõin. Kǎäzzkõõzz âânnmõš moblli-neävvaivui'm oudldâstt edellyttǎä suâvldõõzzin va'rrijõõttmõõžž, kǎâ'tt lij vuãžžmest iOS-, Android- da Windows Phone 8 -ââ'nnemriâšldõõggid. Teåttkǎivv:

124 Norsk-samisk lommeparlør/ Nordsamisk-sátnegirjjáš/ Lulesamisk-báhkogirjasj/ Sørsamisk-baakoegærjetje.

Sää'nnkeerjaž leäi õhtt kampanjjouddsin, koid pukid vuei'ti ti'lljed määustää kampanjseeidain. Kampanjtiing le'jje piins da kiõttpää'dd, koid pukid teädd'te kampaanj tiõtti. Ko tiingid ti'll'ji, õõlgi va'lljeed kampanjkiõl, koin haa'lii što jiõccses kampanjtiing ti'll'jed.

Loogg lââzz Sámás muinna! -kampaanj pirr:

- < <http://www.samediggi.no/Samas-muinna> >
- < <http://www.saemiedigkie.no/Saemesth-munnjen> >
- < <http://www.samedigge.no/Samasta-mujna> >
- < <http://www.sametinget.no/Snakk-samisk-te-mae> >
- *kampanjilaull* < <https://samasblogg.wordpress.com/kampanjelat/> >

Loogg še *Giela muitalusat* -ha'ŋkkõõzzâst, ko'st lie tuåimmjeei Taarr da Ruõcc peä'lnn da ko'st nuõr lie kõskksaž roolâst:

- *Giela muitalusat/Giela giehto*. Det samiska språket – tre generationer berättar, < <http://www.giella.se> >

3.14. Yle Sää'mjânnam – kiõl jeälltummuš radiotuâjast, õõutverddsažvuõtt studiost¹²⁵

Jäärglâttam Sirkka Sanila

Lää'ddjânnam Yleisradio sää'mtuåimtõs, YLE Sää'mjânnam, rääj siiskõõzzid internetta, radioo'je da televisioo'je pukin kooumin Lää'ddjânnmest mainstum sää'mkiõlin. YLE Sää'mjânnam tuåimmai jii'jjes radiokanaa'len õhttân Yle odđâz- da ääi'jpoddsaz tuåim vu'vddradioin. Tõt tuåimmai â'ldd õhtsažtuâjast Taarr da Ruõcc õõlmâsradioi sää'mtuåimtõõzzivui'm¹²⁶. YLE Sää'mjânnam rääj tuåimstes sää'mõõutstõ'sse till'lõõvvi õlmmlaž kääzzkõs vuâđđjuurd, kiččlõ'tte kääzzkâ'sttd juõ'kk eksa mediakiiččeei tõn jii'jjes kiõlin, raajee'l päärnai-, nuõri-, odđâz- da ääi'jpoddprograamid da viõhssân jeä'lee'l jii'jjes

¹²⁵ Ne'ttpää'štsagstõõllmõš YLE Sápmi jáá'dtee'jin, Pirita Näkkäljärvi 26.9.2014; YLE Sápmi täävtõõzz strategiapâjja 2013-2015. Kč. še

¹²⁶ NRK Sápmi, SVT Sápmi da SR Sápmi.

kõõskõõzzâs aargâst da prää'znkest. Yle Sää'mjânnam lij tää'rkmõs sää'm-media Lää'ddjânnmest. Rätckjee'l pukin jee'res Yle vu'vddradioin Yle Sää'mjânnamest lij še jee'rab tuâjj: sää'mkiõli, kulttuur da identitee'tt raavummuš. Yle Sää'mjânnam lin'jai tuâjas pue'tti nalla: ne'tt lij tön tää'rkmõs oodâskanaa'l da radio tää'rkmõs kiõlljealltemneävv. Televisio mie'ldd töt še ta'rjjad jeä'lstummšid kiõččjeez.

Yle Sää'mjânnam lij raajjâm ee'jj 2013 ää'ljee'n odđ kiõllpolitiikk tuâimstes, haa'lee'l kaggâd aanar- da nuõrttsää'm kiõlid tää'ssverddsab sâjja tâ'vvsää'm kiõlin da pue'reed kiõli kōskksaž fi'ttjummuž. Täävtōssân lij leämmaž še kaggâd aanar- da nuõrttsää'm kiõli sââ'j juõ'kk tuâimast. Ääi'jab aanar- da nuõrttsää'm kiõl pō'sše jii'jjes vuõlttōōzzin da raajtum vuõltteemaai'jin. Ee'jj 2013 aalgeen radio vuõigg tue'les- da jeä'kkespei'vv- vuõlttōōzz lie vuõittum mainsted mõin täättas sää'm kiõlin. Odđ vuâddjurddjen lij šōddâm töt, što mii täättas kooum sää'm kiõlâst vuäitt tuâimmjed mõõn tät vuõlttōōzz sārnnamkiõllân. Lââ'ssen lij valddum mænggsää'mkiõllsaž tuâimm-mall, mii miârkkšâävv tön, što seämma vuõlttōōzzâst lie õnnum mængg sää'mkiõllâd õhttna.

84

Aanarsää'mkiõllsaž *Anarâssaavah* da nuõrttsää'mkiõllsaž *Nuõrttsäämas* programm lie veâl jie'llmen tuâl'jōž maall mie'ldd še jiõččnaž vuõlttōssân, mõin jii'jjes kiõllōõutstōōzz aa'sšid lij vuäittmōš mõõnnâd činglubun. Muttsen ääi'jbu'sše kuhttu lie vuõlttuum kuuitâg vuõigg vuõlttōssân, koin lij haa'luum pue'reed prograami ääi'jpoodd.

Õõutverddsazvuõtt lij rajjum še nee'ttest da TV- odđsin. Tuâimtōōzz silttummuš lij lââ'zstum teâdstee'l nu'tt, što ne'ttodđâz lie čōõdtum da TV- aa'sšid lij tuâimtum pukin kooumin kiõlin. Puk tuâimtōōzzâst reâuggai lie škooultum radiosilttummuž lââ'ssen še ne'ttreâuggmōōžž da TV-täaidai vaaldšma. Aanar- da nuõrttsää'mkiõlin tuâimtum oodâsaa'sši mie'rr lij se'lvven lâssnam nu'tt televisiost gu radiost. Tâ'vvjânnam sää'mkiõllsa *Odđasat - TV odđâzvuõlttō'sse* lij tuâimtum õõut ee'jj äi'ggen 20 nuõrttsää'mkiõllsa odđâz ko tōk tun ee'jjin le'jje pâi muä'dd.

Vuõssmõs vuõlttõs, ko'st mainstummuš kuei'tin kiõlin lij pōõššjen valddum ââ'nnma, leäi ee'jjest 2012 älggam nuõri programm *Säähharšokk*. Aanar- da tâ'vvsää'mkiõllsa mainsteei mainste da ve'kke prograamm ooudâs kuei'tin kiõlin, koon diõtt še kulddleei lie ha'rjjnam fi'ttjed še jee'res ko jii'jjes sää'mkiõl. Aanar- da tâ'vvsää'm lââ'ssen prograammâst lij ainsmâ'ttem täujja še nuõrttsää'mkiõllsa kuu'sk.

Päärnai radioprogramm *Binna Báanna*, koon vuõssmõs vuõltoõõzz koll'je ee'jjest 2002, lij tuåimtum še kooumin sää'mkiõlin. Tõ'st lie tâ'vv-, aanar-da nuõrttsää'mkiõllsa kuu'sk, kooi tuåimtummšest päärna lie aktiivlânji mie'ldd. Vuõssmõs sää'mkiõllsaž päärnai TV-programm Unna Junná vuei'ni pei'vvçuõv ee'jjest 2007. Programm lij tuejjuum vuõssmõs ee'jj õhttsažtuâjast SVT Saa'min. Ruõcc peä'lnn rajjum kuu'skin koll'je še juu'lev-da saujsää'mkiõl. Ee'jjest 2010 ää'ljee'n Yle Sää'mjânnam lij raajjâm prograamm õhttu da tõt lij tuejjuum kooumin kiõlin, tâ'vv- aanar- da nuõrttsäämas.

Yle Sää'mjânnam jåå'dteei Pirita Näkkäljärvi mie'ldd kiõččlâsttmõõžž odđ tuåimnaa'lin lie šiõgg. Aanar- da nuõrttsää'mkiõllsa reåuggai jo'rdde, što sij sââ'jj tuâjjõhttoõzzâst lij puârnam. Yle Sää'mjânnam kuvddleei lie älggam fi'ttjed pue'rben ko ääi'jab še jee'res sää'm kiõlid ko tâ'lk jii'jjes. Kritikk lij teådast puättam. Måtam lie jorddam tâ'vvsää'mkiõllsa kääzzkõõzz huânn'nem. Tuåimtõõzz reåugast kooum sää'm kiõl âânnmõš seåmma ääi'j seåmma vuõltoõõzzin lij kuuitâg mottjam pâi luândlubun da normaal nää'llen. *"Må'htt jee'resnalla mættjep fi'ttjed nuu'bb nuu'bbeen, jõs jeä'p kuul nu'bhem kiõlid"*, kââčč Näkkäljärvi.

85

Loogg lââ'zz Yle Sää'mjânnam da raajj-jânnmi sää'mradioi tuåimm'mest:

- YLE Sápmi < <http://yle.fi/uutiset/sapmi/> >
- NRK Sápmi < <http://www.nrk.no/sapmi/> >
- Sameradion & SVT Sápmi < <http://sverigesradio.se/sameradion> >

3.15. Sámi Giellagáldu sää'mkiõli puõ'ttiäi'j raajjmen¹²⁷

Jåårglâttam Anna-Katariina Feodoroff

Sää'mkiõli šökknummuš maai'lmet, kåå'tt jåttlânji mottai, ko'st kiõli keerjlaž da õlmsaž âânnmõš lâssan da sää'mkiõlid â'nne pâi mænggsab jie'llemvuu'din, miårkkšââvv lâssnee taarb kiõllhuõ'le, kiõli oudâsviikkmo'sše, kiõlltu'tkkummša da noormtemtuõjju.

¹²⁷ SÁFÁ2 -ha'ŋkkõõzz jåå'dtee'jest Marko Marjomaa vuõžžum teåd: Sámi Giellagáldu organisašuvdna, Sámi Giellagáldu gaskaboddosaš bargoortnet, SÁFÁ2 –prošeavtta čuozáhatjoavku ja ulbmilat, SÁFÁ2 –prošeavtta bohtosat.

Tarbb kuâskk pukid sää'mkiöolid. 1970-lååggast älggam tâ'vvjânnmallaš sää'mkiöllöhttsažtuâjj puudi ij-ga teänab 2000-lååggast va'sttääm meä'res. Taarbše koordinösttum, juätkkjeei peeivlaž öhttsažtuâj, sää'mkiölltuâj pohttmööžž pööšši vuodđu da kiöllämmatnii'kki tuâjjan. Vasttössân sää'mkiöl taa'rbid kooum jânnam Sää'mtee'gğ vä'ldde täävtössân öhttsaž sää'mkiöllkööskööžž alttummuž, koozz noorče kiöli pue'rmös ä'sštååbd, kiöllhuöl, noormtummuž da tõi'd kuulli kääzzkõstuâj. Lââ'zzen kööskõs nâânče sää'mkiöli kōskksaž öhttvuod da öhttsažtuâj da staanče sää'mkiöli ooudâsviikkmöžž seämma ärra jee'res jânnmin.

Lää'dd-, Taarr- da Ruöccjânnam sää'mtii'gği öhttsažtuâjjorgan Sää'm parlamentaarlaž suävtõs alttii ee'jj 2013 aalgâst öhttsažtâ'vvjânnmallaš sää'mkiöl ämmat- da resursskööskööžž altteemha'ŋkkööžž. Ha'ŋkkööžžast alttee öhttsaž sää'mkiöllkööskööžž, Sámi Giellagáldu (*Sää'm kiöllka'lddi*). Tööžž u'vdde pâaimõs va'sttööžž sää'mkiöllöhttsažtuâjast, kiöllämmatlaž tuâjast da kiöllöõ'nn'jid o'hjjuum sää'mkiöolid kuõskki kiöllkääzzkööžžin. Sámi Giellagáldu jie fyyslanji piijjâm ööut päikka, leša tön tuäimmjummuž jä'rjste Lää'dd-, Ruöcc- da Taarrjânnam sää'mtii'gği kōskksaž öhttsažtuâjjan. Ha'ŋkkööžž jåå'dti Lää'ddjânnam Sää'mte'gğ da tön teäggte EU-programm Interreg IV A Nord Sápmi, Lappi lett, Trooms lää'nhalltõs (*Romssa fylka/ Troms fylke*), Nordlaand lää'nhalltõs (*Norlándda fylka/ Nordland fylke*) da lââ'ssen Lää'ddjânnam, Taarrjânnam da Ruöccjânnam Sää'mtee'gğ. Ha'ŋkkõs tuäimmji 1,5 ee'kked, puu'dee'l kie'ssmannu 2014 looppâst.

Tâ'vvjânnmi Sää'mtee'gğ pō'rğge vuäžžad sää'm kiöllöhttsažtuõjju juätkk-teäggtožž, ko öhttsažtuâj tarbb lij čiõlgas. Sámi Giellagáldu kiörggni vuä'nkõs tuejjeempoddstes raajjâd tuäimm- da ää'sšlai kääzzkõsmaall, ko'st vuäžžum pohttmööžž čuä'jte kiölltuâj jōnn taarb da tâ'vvjânnmallaš öhttsažtuâj viõkkšõsvuod. Raajee'l kiölltuâj tiuddpeivvsanji tuejjääm kiöllämmatnii'kki ööutstööžž, koon puk vuäzzla tuejje seämma vuäddjurddjin da öhttsažtuâjast kuei'mineez, vuäi'tte jm. puu't'ted jōnn meä'r oodâs-saa'nid da ođđ terminologia pukid mie'ldd leämma kiöolid.

Giellagáldu noori öhttsažtuõjju vitt sää'mkiöl, tâ'vv-, aanar-, nuõrtt-, sauji- da juu'levsää'mkiöl, ee'ttkâsttam kiölltuâjjlaid. Giellagáldu tuäimmjummuž vitt sää'mkiöl le'jje kiöl, koid â'nne jm. mätt'temkiöllân da koid mätt'te mättaunnsen Tâ'vvjânnmi škooulin da universitee'ttin/öllškooulin/ pâaimõs-škooulin. Kiölltuâjjla le'jje öhttsi'žže ååu'c. Juõ'kkkast projee'ktest mie'ldd leämma sää'mkiölâst leäi öhtt kiölltuâjjlaž juõ'kk jânnmest, ko'st kiöl mainste: Lää'ddjânnmest aanar-, nuõrtt- da tâ'vvsää'm kiölltuâjjla, Ruöcc- da Taarrjânnmest sauji-, juu'lev- da tâ'vvsää'm kiölltuâjjla. Juõ'kk

sää'mkiöl väaras leäi jii'jjes ä'sštobddijuâggtõõzzâs, koid kiõlltuâjjla valmštâ'lle kiõtt'tõõllâmnallšem aa'sšid. kiõlljuâggtõõzzi tuâjjan leäi tuejjeed tu'mmstõõggid kiöli terminologia, noormtem da päi'kknõõmi pirr. Aanarsää'm juâggtõõzz puk vuâzzla le'jje Lää'ddjânnmest, nuõrtsää'm juâggtõõzzâst leäi ee'ttik še Ruõššjânnmest. Saujj- da juu'levsää'm juâggtõõzzâst le'jje nõmmuum ee'ttik Taarr- da Ruõccjânnmest da Tâ'vvsää'm juâggtõõzz ee'ttik-kâ'dd leäi Lää'dd-, Taarr- da Ruõccjânnmest.

Kiõlltuâjjlai da juâggtõõzzi tuâj pohhtmõõžž le'jje sami pue'rr. Ha'ñkkõõzz pââ'jest aanarsää'mkiõ'lle pri'mme õhttsi'žže 841 oðđ sää'nned da kutt oðđ normmâd, nuõrtsää'mkiõ'lle 229 oðđ sää'nned da 148 normmâd, tâ'vvsää'mkiõ'lle 1020 oðđ sää'nned da 47 normmâd, juu'levsää'mkiõ'lle 438 oðđ sää'nned da saujsää'mkiõ'lle 616 oðđ sää'nned. Ha'ñkkõõzz tuâjjla ou'dde še kiõllõõ'nn'jid ää'v vuä'pstõõzz, koon vääžn'jumõs kanaal le'jje ne'ttpää'st da Facebook. Ha'ñkkõõzz spesiaaljoukkân le'jje puk os. viið sää'mkiöl mainsteei, Sää'mtee'gğ da jee'res sää'mkiõlivui'm tuejjei õõutstõõzz da organisaatio, kiõlljåårglõ'tti, tuulk, vaaldšmest tuejjei oummu da ve'rğğnee'kk, keäk taarbše sää'mkiöl tuåimmjumšes'tes, mättmateriaali/aunnsi kiõttkee'rjteei da jåårglõ'tti, u'čtee'l, tuåimteei da sää'mkiõllkõõskõõzzi tuâjjla. Spesiaaljoukk tiõđi samai puârast oðđ kääzzkõõzzin da õõ'ni vuä'pstemkääzzkõõzz jiânai.

87

Sámi Giellagáldu ha'ñkkõsjaå'dteei Marko Marjomaa arvvi pue'tti kiõll-õhttsažtuâj taarb šurrân jeä'rben täin vuu'din:

- kiõllhuõll,
- terminologiatuâjj da kiöl noormtummuš,
- kiõllõõ'nn'jid jurddum vuä'pstõs, vuä'pstummuš da teådtummuš,
- kiõllteknolooglaž prograami mâ'te sää'mkiöli
kiõllta'rkstempograami ooudâsviikkmoš da åånnmõ'sše vålddmoš,
- sää'nnke'rjtuâjj,
- sää'mkiöl da sää'mkiõllsaž mätt'tõs da tõi'd õhttõõtti mättmateriaaltuâjj,
- nõmmkääzzkõs, ristt- da soknõõm,
- päi'kknõmmkääzzkõs jm. kartt-tuâj da čuâggaskõõlbi väaras,
- aunnâz/materiaal da arkiiv noormõš kiõlltiõđlaž tu'tkkummuž väaras.

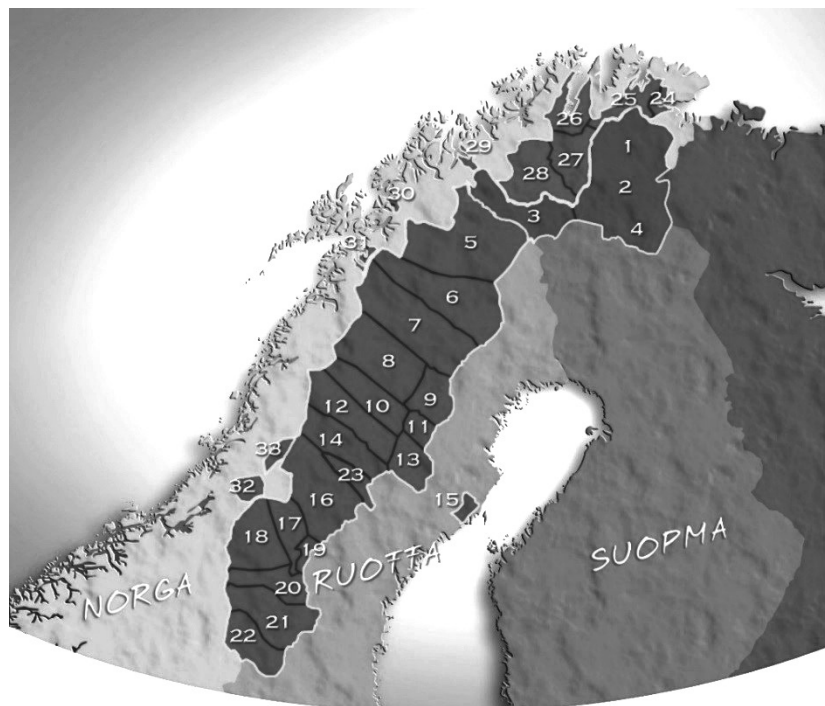
Lää'ddjânnam sää'mtee'gğ vää'rrsaaggjaå'dteei Heikki Paltto õõ'ni Sámi Giellagáldu ää'veemseminaarâst tä'lvvmannust 2013 saakkvuârstes

tâ'vvjânnmallaš kiöllöhttsažtuâj vääžnai ä'sšen sää'mõõutstõõzz da kiöli öhttnažvuõ'tte: *"Mij pööllân lij, što sää'mkiöli terminologia da sää'nnree'ggesvuõtt mâânn juõ'kk jânnmest nu'tt jee'resnallšmen, što kiöli mainsteei jie teänab fi'tte kuei'msteez. Tän ha'ñkkõõzz pukin vääžn'jumõs täävtõssân lij cõggâd tän.*¹²⁸" Sâmi Giellagâldu tuâjj ârsti pâ'jjel eeggas, leša tuâjj juätkkai ođđ proje'ktten ii'jjid 2015-2018 vuãžžum EU-ha'ñkkõsteäggtõõzz veäkka.

Loogg lââ'zz sää'mkiöllöhttsažtuâj pirr:

- < <http://www.giella.org> >
- < <http://www.samediggi.fi> >
- < <http://www.sametinget.se> >
- < <http://www.samediggi.no> >.

128 Paltto 20.2.2013, lai'nn'jummuš jåårglõttum tâ'vvsää'mkiöllsaž saagg tee'kstest: *"Ballun namalassii lea, ahte sâmegielaid terminologiija ja sâtnevuorká šaddá juohke riikkas nu iešguđetláganin, ahte daid hállit eai šat gulahala gaskaneaset. Dán prošeavtta oktan deháleamos ulbmilin lea eastit ná dáhpáhuvvamis."*

SUOMAS/SUOMESSA

1. Ohcejohka/Utsjoki
2. Anár/Inari
3. Eanodat/Enontekiö
4. Soađegili Sámi bálggus / Sodankylän Lapin paliskunta

RUOTAS/RUOTSISSA

5. Giron/Kiruna
6. Jiellevárri/Gällivare
7. Jáhkámáhkki/Jokkmokk
8. Árjepluovve/Arjeplog
9. Árviesjávrrie/Arvidsjaur
10. Suorsa/Sorsele
11. Maalege/Malå
12. Luspje/Storuman
13. Liksje/Lycksele
14. Vueltjere/Wilhelmina
15. Upmeje/Umeå
16. Straejmie/Strömsund
17. Krokum
18. Åre
19. Staare/Östersund
20. Bierjen tjelte/Berg
21. Härjedalen
22. Eajra/Älvdalen
23. Kraapohke/Dorotea

NORRGAS/NORJASSA

24. Unjárga/Nesseby
25. Deatnu/Tana
26. Porsángu/Porsanger
27. Kárasjohka/Karasjok
28. Guovdageaidnu/Kautokeino
29. Gáivuotna/Kåfjord
30. Loabát/Lavangen
31. Divttasvuotna/Tysfjord
32. Snåasen/Snåsa
33. Raavrevijke/Røyrvik

4. Sää'mkiõli jealltummuz meersaž raam

Jåarglâttam Anna-Katariina Feodoroff

Sää'mkiõl sââ'j meersaž kiõllpolitiikkâst kuâsttai vuõsshân seämmannallšmen Lää'dd-, Ruõcc- da Taarrjânnmest, ko tõin pukin jânnmin âarr viõggâst sâ'mmlai kiõl'laž vuõiggâdvuõđid staani lää'kk. Taarrjânnmest viõggâst âarra 'sää'mkiõll-lää'kk' miârkkšââv sâä'mlää'jj 3. lââgg, koon õhttee lâkka, ko tõt ju'n âarra viõggâst ee'jjest 1990. Ruõccjânnmest sâ'mmla da sää'mkiõll ko'lle ee'jjest 2009 šiõttuum meersaž minoritee'tti da minorite'ttkiõli kuõskki lää'jj pirrõ'sse. Lää'ddjânnmest lij viõggâst pããđai, ee'jjest 2003 ooduum sää'mkiõll-lää'kk. Õhttsaž kiõll-laa'jjid lij, što tõin meä'rtum vuõiggâdvuõđ da ve'rgñnii'kki õõlgtõõzz lie jäänmõsân čõnnum jii'jjesnallšem vaaldâsmvouda. Õhttsaž kiõll-laa'jjid lij še tõt, što tõin jie leäkku tää'rkab šeätmõõžž škooultummšest, koon šiõtte jii'jjes spesiaal-lää'jjšeätmõõžžin.

89

Ka'rtte lie mie'rkkuum sâ'mmlai dommvouda Lää'ddjânnmest da sää'mkiõl vaaldâsmvuudid Ruõccjânnmest da Taarrjânnmest kuulli koo'ddid. Taarrjânnam beä'lnn vaaldâsmvouda lij mâaimõsân, ee'jjest 2010, õhttâm *Raavrevijke/Røyrvik* Snâsa tââ'vbeä'lnn, Tâ'vv-Trøndelag-lää'nest saujsää'm vuu'dest. Ruõccjânnam vaaldâsmvouda õõuti mâaimõsân, ee'jjest 2012, *Dorotea kieldâ/Kraapohken Tjielte*, kãã'tt lij Västerbotten lää'n saujlääidast saujsää'm ä'rbbvuõđlaž vuu'dest.¹²⁹

Taarrjânnam vuãđđlãkka lââ'zzte ee'jjest 1988 nk. sää'mpeett (110a §), koon mie'ldd riikk ve'rgñnii'kkin lij õõlgtõs riãsshãd jeallmõõžžid nõkkmen, što sää'm-meerjooukãst lij vââjjlažvuõtt kiõlãs, kulttuu'res da õhttsažkã'ddjie'llmes staanummša da ooudãsviikkmõ'sše¹³⁰. Sâ'mmlai sââ'jj jânnam alggmeeran nããnee ee'jjest 1990, kuä'ss Taarrjânnam ratifiõõ'sti ILO alggmeersuãppmõõžž nr 169. Taarrjânnam vuãđđlãä'jjest jie leäkku šeätmõõžž jânnam veerglaž kiõlin.

Lää'ddjânnam tobdsti sâ'mmlaid jânnmes alggmeeran vuõssvuãra vuãđđlãä'jjstes ee'jjest 1995 da sii'skii seämmannallšem šeätmõõžž ee'jjest 2010 viõ'kke puãttam ođđ vuãđđlãkka¹³¹. Vuãđđlãä'jj 17 § 3

¹²⁹ Kartt: Sää'mtee'gğ škooultem- da mättmateriaalkoontâr (Lää'ddjânnam) 2015. Graa-filaž raajjmõš Studi Borge/ Minna Saastamoinen.

¹³⁰ Lää'kk 1988:432 (Taarrjânnam).

¹³¹ Lää'jj 1995/969 da 1999/731 (Lää'ddjânnam).

momee'nt mie'ldd sä'mmlain lij alggmeeran vuõiggâdvuõtt juä'tkķed da viikkâd ooudâs jii'jjes ķiõl da kulttuur. Jeä'rdõssân raajj-jânnmid sä'mmlai vuõiggâdvuõđ õhttsažkā'ddjie'llmes ooudâsviikkmo'šše ij leäkku jeä'rben sarnnum vuâđdlää'jj šeâttmõõžžâst. Vuâđdlää'jj vaaldâšm da jii'jjesvaaldšemvuõđ kuõskki lââggast 11 (121 § 4 mom.) tõn sâjja šiottee sä'mmlaid dommvuu'dstes kuulli ķiõlâs da kulttuu'res kuõskki jiõččvaaldâšmvuõđâst. Ee'jjest 1995 šiottee pääđlää'jj vuâđdläkkä ķe'rjjuum sä'mmlai jiõččvaaldâšmorgan tue'jee'jest, sää'mtee'ğğest¹³². Lää'ddjânnam veerglaž kuei'tķiõllsažvuõđâst šiottee ooudâl sarnnum vuâđdlää'jj 17š:st. Tõn mie'ldd Lää'ddjânnam meersažķiõl lie lää'dd- da ruõccķiõl.

Ruõccjânnmest sä'mmlaid täujja kâčča alggmeeran pannveerglaž sagstõõllmõõžžin da joba jânnam halltõõžž teâđtemtuaimast. Meersaž lää'jjšeâttmõõžžâst sä'mmlaid kuuitâg meä'rtõ'lle meersažminorite'tten ruõcclä'ddlaivui'm, meänķiõl mainsteei torniovue'mmnii'ķķivui'm, romaanlaivui'm da juudlažnii'ķķivui'm. Minoritee'tti vuõiggâdvuõđi pirr leäi vuâđdlää'jjest vuõssvuâra ee'jjest 1976. Minoritee'ttid kuõskki šeâttmõš mu'tte ee'jjest 2010 ââ'blka, mâ'st sä'mmlaid kâčča meeran (*det samiska folket*) jeä'rdõssân jee'res minoritee'ttin. Viõggâst âarrai vuâđdlää'jj šeâttmõõžž mie'ldd sää'm meer da eetnlaž, ķiõl'laž da âskldõõgg beä'lest minoritee'tti vââjjlažvuõđid seeilted da viikkâd ooudâs jii'jjes kulttuur da õhttsažkā'ddjie'llem âlgg viikkâd ooudâs¹³³. Jeä'rdõssân rä'jjlažjânnmid sä'mmlai vuõiggâdvuõđ jii'jjes ķiõl ooudâs juâtķķmõ'šše da viikkmo'šše ij leäkku jeä'rben peäggtum vuâđdlää'jj šeâttmõõžžâst.

¹³² Lää'ķķ 1995/974 (Lää'ddjânnam). Sää'mte'ğğlää'jj oodummuš leäi tu'mmeem vue'lnn ee'jjest 2012 ää'ljee'l, leä'sa ârsti parlameent ķiõtt'tõõllmest ķeâđda 2015.

¹³³ Lää'ķķ 1974:152, muttâz 1976:871 da 2010:1408 (Ruõccjânnam).

4.1. Sää'mkiöll-lää'jj

Jåarglâttam Anna-Katariina Feodoroff

Taarrjânnmest sää'mkiöll-lää'jj šiöttummuš ee'jjest 1990 leäi juätkk 1980-låågg looppâst älggam sä'mmlai vuõiggâdvuõttssâ'j ooudâsviikkmo'sše, sää'mtee'gğ alttumša, vuâddlâkka rajjum muttsa da meeraiköskksaž tuâjjorganisaatio ILO alggmeer-suappmõõžž nâamar 169 ratifiâsttmõ'sše.¹³⁴ Kiöllšiöttõõžž kuõ'skķe aalgâst pâi ä'rbbvuõdlaž tâ'vvsää'mkiõlvuu'did da sää'mkiõl vaaldâšmvoudda ku'lle õhttsi'žže kutt kää'dd¹³⁵. Ee'jjest 2006 ää'ljee'l vaaldâšmvoudda lie õhttnam še juu'lev- da saujsää'm vuu'din âarrai kää'dd da lään (kiičč kaart)¹³⁶.

Sää'mkiõl vaaldâšmvoudda ko'lle koo'ddi lââ'ssen še nellj Taarrjânnam tââ'vmõs lää'n, kook lie Ruija lää'nn (*Finnmark fylke*), Trooms lää'nn (*Troms fylke*), Nordland lää'nn (*Nordland fylke*) da Tâ'vv-Trøndelag lää'nn (*Nord-Trøndelag fylke*). Kää'dd da lää'n vuäi'tte ooccâd oodeem-, vaaldâšm-da ceerkavministeriast sää'mkiõl vaaldšemvoudda. Ministeria tu'mmai ää'sšest mâŋŋa ko lij vuõššân kuullâm sää'mtee'gğ da lij arvvloddâm vaaldâšmvoudda õhttmest šõddi kuulid. Priimm'mõõžžâst vaaldâšmvoudda tu'mmai lopplooppâst riiksâåbbar.

Sää'mkiöll-lää'jj vuâddan lij vuâddjuurd sää'mkiõl da taarrkiõl õõut-verddsažvuõdâst (1-5 §). Sää'mkiöll-lää'jj šiöttõõžž stää'ne vuõiggâdvuõd sää'mkiõl âânnmõ'sše, ko kiõtt'tõõlât aa'sšid ve'rğgñi'kkivui'm. Näkam ve'rğgnee'kk lie jm. vaaldâšmve'rğgnee'kk, sosiaal- da tiõrvâsvuõttthuõl kääzzkõõžž da vuõigâs-strooi'tel (duõmmištâm, pãã'les- da su'vddi-ve'rğgnee'kk da tuu'rm). Kiõli õõutverddsažvuõd vuäitt kuuitâg ââ'nned lää'jjest šiõttuum täävtõssân, koon tiuddlaž teâuddjummuž câ'gğe määng räã'jtõõžž, jm. pããikažvaaldšma uvddum veiddsõs tu'mmeemvä'ldd.

Kiõljeälltem kiõččâmvue'jjest lää'jj 3-7 § lie vääžnai. Tõn mie'ldd sää'mkiõl vaaldâšmvuu'dest pããiklaž da vooudlaž õõlmâs ve'rğgñektuâjjlain lij vuõiggâdvuõtt vuãžžad pããiklaž ve'rğgluõvâsvuõd sää'mkiõl mätt'tõõttmõõžž diõtt, jõs ve'rğgkontrest le'be stroi'ttlest taarbšet sää'mkiõl kiõllsiltteei tuâjjlažkãã'dd. Tuâjju'vddi vuäitt õhtteed mätt'tõõttmõõžž kuõskki ve'rğgluõvâsvuõtt-tu'mmstõ'kke määin, koon mie'ldd tuâjjlaž čõnnâatt reâuggad ve'rğgluõvâsvuõd miõttam ve'rğgkontrest mie'rrium ääi'j kiõlltãäid ha'ŋķķeem mâŋŋa.

¹³⁴ Lää'jj 1987:56 já 1988:432 (Taarrjânnam).

¹³⁵ Kãã'dd le'jje Karasjoogg (*Karasjok*), Kautoķeäin (*Kautokeino*), Unjaarg (*Nesseby*), Porsaang (*Porsangerfjord*) da Teän (*Tana*) kãã'dd Finnmaark lää'nest da Kaivuõn (*Kåfjord*) kã'dd Trooms lää'nest.

¹³⁶ Forskrift om forvaltningsområdet for samisk språk, 2005:657.

Lää'jj 3-8 §:in šiotteet takai tää'ssest vuõiggâdvuõđâst vuäžžad sää'mkiõl mätt'tõõzz. Lää'jj mie'ldd juõ'kkast (huõlkâni jâlstemsââ'jest le'be kuullmõõžžâst eetnlaž jou'kke) lij vuõiggâdvuõtt vuäžžad sää'mkiõl mätt'tõõzz. Šiõttõs lij jurddum staanâd vââjjlažvuõđ vuäžžad sää'mkiõl mätt'tõõzz si'jjid, keäin jie ee'jj, jâlstemsââ'j le'be jee'res mäain diõtt leäkku staanân jee'res šiõttõõzz, kook ou'dde vuõiggâdvuõđ mätt'tummša. Nääi't šiõttõs tiuddad mätt'tõslää'jjest meä'rtõllum sää'mkiõllmätt'tummša õhttneei vuõiggâdvuõđid.

Taarjânnam Sää'mte'gğ lij õõlgtum vuâppad lää'jj teâuddjummuž da u'vdded vaalpooddi se'lvvtõõzz sää'mkiõl vue'jjest jânnmest (3-12 §). Sää'mkiõl kiõtt'tõõlât Taarjânnam veerglaž kiõllpolitiikkâst alggmeer kiõllân. Sää'mkiõl kuâsttjummuž da õlmmsest äärvouddmõõžž diõtt vääžnai lij še päi'kknõmmläkkä siskknee šiõttõs. Sää'mkiõl vaaldâšmvuu'd kää'dd lie õõlgtum mie'rkkeed sää'mkiõllsaž päi'kknõõm vuõssmõsân kõõlbid, jõs vuu'dest lie ââ'nnmest määngkiõllsaž päi'kknõõm.

Ruõccjânnmest sää'mkiõl sââ'j vergsmâttmõš ee'jjest 1999 kuuli Euroopp suâvtõõzz minorite'ttsuâppmõõžž¹³⁷ ratifiâsttmõ'sše, koon õhttvuõđâst sää'mkiõll, lää'ddkiõll da meänkiõll meä'rte meersaž minorite'ttkiõllân. Jânnam riikkpeei'vin pri'mme kue'htt ođđ lää'jj, koin nu'bb kuõski sää'mkiõl âânnmõõžž da nu'bb lää'ddkiõl da meänkiõl âânnmõõžž ve'rğgoummivui'm.¹³⁸ Meersaž minorite'ttkiõlid õhttee siõmmna jäänab vuõiggâdvuõđid ko jee'res minorite'ttkiõlid. Sää'mkiõll-lää'jj suâvte neellj tâ'vvkää'dd vuu'din, kook lie tâ'vv- da juu'levsaa'mi ä'rbbvuõđlaž vuu'd.¹³⁹

Nuu'bb kiõllpoliittlaž oõđummuž ra'jje Ruõccjânnmest ju'n låâi ee'jj kee'jjest, ee'jjest 2009, kuä'ss ääi'jab minorite'ttkiõll-lää'jj ko'rvvee õõutin ođđ laa'jjin, kää'tt kuâskk meersaž minorite'ttid da tõi kiõlid¹⁴⁰. Lää'jj 2 §:st meä'rtet juudlanii'kkid, romaan'nii'kkid, sä'mmlaid, ruõcclä'ddlaid da torniovue'mmnii'kkid meersaž minorite'tten da lää'ddkiõl, jiddiš, meänkiõl, romani chib da sää'mkiõl meersaž minorite'ttkiõllân.

Lää'jj 6 §:st meä'rtõõlât lää'dd-, meän-, da sää'mkiõl vaaldšemvuu'did, koin vuu'din kää'dd âlgg ta'rjjeed meersaž minorite'ttid kuulli oummid jm. obbnēs le'be vuäzzai jii'jjeskiõllsaž päärnai pei'vvhåaid (*förskola*) da puä'resoummihuõl (*äldreomsorg*). Jee'res vue'zzin lää'kk stään ââldmõsân meersaž minorite'ttkiõli âânnmõõžž ve'rğgnii'kkivui'm da

¹³⁷ Council of Europe 1992 ja 1995.

¹³⁸ Lää'jj 1999:1175 ja SFS 1999:1176 (Ruõccjânnam).

¹³⁹ Kää'dd le'jje Arjeplog, Jellivaara, Jokkmokk da Kiiruna.

¹⁴⁰ Lää'kk 2009:724 (Ruõccjânnam).

vuõiggsin. Meersaž minoritetta kuulli oummust lij vuõiggâdvuõtt ââ'nned jii'jjes kiõl, ko hâidd aa'ssid kââ'dd le'be riikk ve'rğgnii'kkivui'm. Vaaldâšmve'rğgne'e'kkest peä'lstes lij õõlgtõs ââ'nned huõl tõ'st, što ve'rğgkontrest lie minorite'ttkiõl siltteei tuâjjla. Ve'rğgne'e'kkest fe'rttai še u'vdded teâđ meersaž minoritee'ttid sij vuõiggâdvuõđi pirr, u'vdded meersaž minoritee'ttid vââjjlažvuõđ vaakted si'jjid kuõskki aa'ssid da sagstõõllâd meersaž minoritee'tti ee'ttkee'jivui'm nu'tt jiânnai ko vuei'tlvaž.

Sää'mkiõl vaaldâšmvuu'd šoo'ree ođđ minorite'ttlää'jjest 13 kââ'ddest. Go lää'kk mângja ee'jjest 2010 pue'đi viõ'kke, sää'mkiõl vaaldâšmvoudda ku'lle õhttsi'žze 17 kâ'dded. Koo'ddid lij uvddum še vââjjlažvuõtt õhttâd vaaldâšmvoudda jiõččvää'ldlânji. Jânnam halltõs tu'mmai jiõččvâäldlaž õhttmõõžžâst tõn mângja go kâ'dd lij kuâđđam ooccmõõžžâs. Jiõččvâäldlaž ooccmõõžž veäkka sää'mkiõl vaaldâšmvoudda lie õhttam ii'jgin 2010 da 2012 vól kue'htt kââ'dd, koon mângja vaaldâšmvu'vdd lij vuállam veiddsânji še saujsää'mvuu'did. Tõõzz ko'lle ee'jjest 2015 õhttsi'žze 19 kâ'dded da koumm tââ'vmõs mädđtee'ğğ (*landsting*), Jämtland, Norrbotten da Västerbotten laa'ni mädđtee'ğğ.

93

Ruõccjânnmest kiõllpoliittlaž jiõgg muttâz beä'lest maainâst še vuõssmõs takai kiõll-lää'jj (*språklag*) šiõttummuš seämma ääi'j ođđ minorite'ttlaa'jgin¹⁴¹. Kiõll-lää'kk nâânad ruõcckiõl sââ'jj jânnam vuei'vkiõllân (*"huvudspråk i Sverige"*) da obb õhttsažkââ'dd õhttsaž kiõllân da tõt šiõtt'tââll jânnam vuei'vkiõl da jee'res kiõli âânnmõõžž da kõskkvuõđ. Lää'kk âânn se'st še šiõttõõzz mätt'tummša õhtneei kiõllvuõiggâdvuõđin (14 §). Tõn mie'ldd juõ'kk'kast, kii jâälast Ruõccjânnmest, âlgg lee'd vââjjlažvuõtt mättjed, viikkâd ooudâs da ââ'nned ruõcckiõl. Seämmanalla meersaž minoritetta kuulli ooumže âlgg u'vdded vââjjlažvuõtt mättjed, viikkâd ooudâs da ââ'nned suu minorite'ttkiõl. Takai kiõll-lää'jj šiõttummuš maainâst jeä'rben huõlâst, mõõn engglõskiõl sââ'j nânsnummuš tuejjad ruõcclaž õhttsažkââ'ddest.

Lää'ddjânnmest sää'mkiõll-lää'jj valmštõõllmõš aa'lji ju'n 1980-lââgg aalgâst. Sää'mtee'ğğ oudldeei sää'mvâ'ldduumkââ'dd (*Sámi Parlamenta* 1973-1995) täävtõssân leäi staaneed sä'mmlai kiõllvuõiggâdvuõđid halltõsvuâkka ke'rjjuum vuâđđvuõiggâdvuõttân. Ko vuâđđvuõiggâdvuõttõdõs äjjni, lää'jj sää'm kiõl âânnmõõžžâst ve'rğgnii'kkivui'm kiõtt'tõ'le kuuitâg takai halltõsvue'jjest jeärben. Lää'kk

sää'mkiöl âannmõõžžast ve'rggnii'kkin¹⁴² pue'di viõ'kke seämma ääi'j Taarjânnam sää'mläkka sii'skuum kiöll-šiõttõõžživui'm ee'jjest 1992. Lää'kk staanii ââldmõsân jii'jjes kiöl âannmõõžž vaaldâšme'rggnii'kkin da õlmlaž sâbbrin di vuâđđõvi jiânnai tu'lkkummša, jâarglâttmõ'sše da sää'mkiõllsaž ä'sške'rijtee'ksti meä'r lââ'zstumša.

Ooduum, ee'jjest 2004 viõ'kke puättam sää'mkiöll-lää'kk¹⁴³ pârgg tuejjeed sää'mkiöl ââ'nnmest ve'rggnii'kkivui'm luâđlubân ve'rggnii'kki sää'mkiöl tääid lââ'ztee'l. Sää'mkiöll-lää'jj oodee ee'jjest 2003 seämma ääi'j takai kiöll-lää'jjin,¹⁴⁴ kââ'tt kuâskk Lää'ddjânnam meersažkiõlid, lää'dd- da ruõcckiõl. Tõin staaanee lää'dd- da ruõcckiõllsaž narood kiõl'laž vuõiggâdvuõdid, mä'htt vuâđđlää'jjest lij õõlgtum, leäša läkka siskkne še sie'vvõõžž sää'mkiõlid kuõskki lää'kkseâttmõõžžid. Takai kiöll-lää'kk veekk čõõđ vuâđđlää'jjest šiõttuum vuâđđjurddi Lää'ddjânnam veerglaž kuei'tkiõllsažvuõdâst da meersažkiõli, lää'dd- da ruõcckiõli, õõutverddsazvuõdâst.

94

Sää'mkiöll-lää'kk pue'di viõ'kke ee'jj 2004 aalgâst da tõn suâvte (jäänmõsân) sä'mmlai dommvuu'dest (sámiid ruovttuguovlu), ko'st lää'jj viõ'kke pue'ttem mâŋŋa lij leämmaž Lää'ddjânnam o'dinakai kâ'dd, kââ'tt lij veerglânji neelljkiõllsaž, Aanar (*Anár tâ'vvsää'mkiõlle da Aanar aanarsää'mkiõlle*). Aanar vuu'dest mainste pukid Lää'ddjânnam kooum sää'mkiõlâst. Sää'mte'gglää'jjest¹⁴⁵ šiõttee sä'mmlai dommvuu'd pirr. Sää'mte'gglää'kk le'be sää'mkiöll-lää'kk jie âânn se'st šiõttõõžž, koon vuâđald kâ'dd vuäitci ooccâd õhttmõõžž sä'mmlai dommvoudda.

Koo'ddi lââ'zzen sää'mkiöll-lää'jj šiõttee tõin riikk kruugg-, pääiklaž-le'be vu'vddvaaldâšm ve'rggnii'kkivui'm, kooi ve'rggvoudda sä'mmlai dommvuu'd kââ'dd ko'lle obbnies le'be vuazzai. Lââ'zzen lää'jj šiõttee sää'mvaaldšmest da määŋgin riikk kōõskōsvaldâšm ve'rggnii'kkin, narodjeältōkstroi'ttlest (NJS), mädđtäällnii'kki jeältōkstroi'ttlest, puäzzhåaid vaaldšmest di evaŋkel'laž-luterlaž da ortodookslaž ceerkav sää'mvuu'd kuõskki tuåimmjumšest.

Lää'jj täävtõssân lij staaŋad sä'mmlaid vuõiggâdvuõđ meâldlaž vuõig-

142 Lää'kk 1991/516 (Lää'ddjânnam).

143 Lää'kk 2003/1086 (Lää'ddjânnam).

144 Lää'kk 2003/423 (Lää'ddjânnam).

145 Lää'kk 1995/974, 4 §. Sä'mmlai päi'kkvoudda ko'lle Aanar kââ'dd lââ'ssen Enontekiö da Uccjoogg kââ'dd di Suä'djel kââ'dd tââ'vbie'll, Lappi palggâz vuvdd.

gâdvuõttjâattmõ'sše da šiõgg vaaldsma kiõlâst huõlkâni. Ve'rggnii'kki âlgg viikkâd čõõđ sâ'mmlai kiõl'laž vuõiggâdvuõdid krää'ma, štõ tõi'd õõlgči jee'rab nuâjjõõttâd. Lää'kk kuâskk pukid Lää'ddjânnmest mainstum sää'mkiõlid: tâ'vv-, aanar- da nuõrttsää'm.

Ko kiõtt'tõõlât aa'sšid sâ'mmlai dommvuu'dest âarrai riikk le'be koo'ddi ve'rggkonttrin le'be tuâimmpaai'kin, lij sâ'mmlast lää'jjmeâldlaž vuõiggâdvuõtt jii'jjes va'lljummšes mie'ldd ââ'nned lää'dd- le'be sää'mkiõl. Vuõiggâdvuõtt ââ'nned sää'mkiõl kuâskk še jee'resnallšem tuâimmorgaani sâbbrid vuässõõttmõõžž. Lää'jj pirrõ'sse kuulli ve'rggnii'kki i'lmmtõõzzi, kuultõõzzi da vuä'pstemkõõlbi õ'lğge še lee'd sää'mkiõlle. Sâ'mmlai dommvuu'd ve'rggnii'kki õõlgtõs lij ooudâsviikkâd sij tuâimin sää'mkiõl âânnmõõžž. Lää'kk âânn se'st še šiõttõõzzid vuõiggâdvuõdâst tu'lkummša, ä'sške'rjtee'ksti jâarglâttmõõžžid da vuõiggâdvuõdâst i'lmmted sää'mkiõl jie'nnkiõllân narodteâttriâšsmõ'sše.

Te'l ko riikk da kää'dd ve'rggnee'kk pä'lkkee ođđ tuâjjlaid sâ'mmlai dommvuu'dest, lää'jj mie'ldd see'st fe'rttai vä'ldded lokku tõn, što pukin ve'rggkonttrin vuäi'tte kääzzkâ'sted ää'sšlaid še sää'mkiõlle. Ve'rggnee'kk âlgg še škoou'l'jummuž jä'rjstee'l le'be jee'res vue'jjin ââ'nned huõl tõ'st, što tõn tuâjjlain lij sij tuâj õõlgttem sää'mkiõl täidd. Lää'jj pirrõ'sse kuulli ve'rggnii'kki ve'rggoummin lij vuõiggâdvuõtt päälklaž ve'rggluõvâsvuõ'tte sää'mkiõl täaid ha'ŋkkeem diõtt.

Lää'jjest šiõttee še jeärben sää'mteggâ kuulli tuâjain. Lää'kk õõlgat sää'mtee'gğ u'vdded vaalpõõ'ji čiołgtõõzz sää'mkiõll-lää'jj suâvvtummšest, sâ'mmlai kiõl'laž vuõiggâdvuõdi teâuddjummšest da kiõllvue'jj ooudâsviikkimest. Klemetti Näkkäljärvi ee'jjest 2008 valmštõõllâm vuõssmõs seu'rjemrapoort mie'ldd lää'jj teâuddjummšest le'jje jiânnai vânnšõs pääi'k¹⁴⁶.

Sää'mtee'gğ sää'mkiõl koontâr va'sttad jm. sää'mkiõll-lää'jj õõlgttem ä'sške'rj-jâarglâttmõõžži tuâimtummšest ve'rggnii'kkid, reâugg sää'mkiõl sââ'j pue'rummuž ou'dde õhttsažkää'ddest da vuâpp sää'mkiõll-lää'jj teâuddmõõžž. Sää'mkiõl koontâr va'sttad še tån rapoort lokku 3.15. ke'rjuum Sámi Giellagáldu vaaldšemvuõđlaž tuâjain.

146 Näkkäljärvi 2008.

4.2. Sää'mkiöl ouddpeâmmast da škooultummšest

Jåarglâttam Sara Wesslin

Ouddpeâmm (0-5 v)¹⁴⁷

Lää'ddjânnmest sää'mkiöllsaž ouddpeâmm juâkkâatt 1) lää'jjviökksaž sää'mkiöllsaž päärnai jie'nnkiöllsaž pei'vvhoiddu, kää'tt lij õõlg-teei pukin sõõ'jin Lää'ddjânnmest da 2) sää'mkiöolid jeällteei sää'mkiöllpie'sstuâimmjumša, mõõn Sää'mte'gğ teaggat VKM:st vuâžžum riiktuärjjoõzzin. Kää'dd mä'hsse vue'zz kuulin.

Taarr pei'vvhåiddlää'jj (*mánáidgárdeláhka/ barnehageloven*) mie'ldd sää'mvuu'di kää'dd va'sttee tõ'st, što sää'mpäärnai pei'vvhåaid riâššât sää'm kiöli da kulttuur vuâđald. Jee'res koo'ddin fe'rttai riâššâd sää'mpäärnai pei'vvhåidd nu't, što sää'mpäärna vee'tte viikkâd oudâs jii'jjes kiöl da kulttuur.

96

Ruõccâst meersaž uu'ccbõs jooukid da uu'ccbõs kiöolid kuõskki lää'kk õõlgiti sää'mkiöl halltõsvoudda kuulli koo'ddid riâššât sää'mpäärnaid pei'vvhåaid (*förskola*) vuâssas le'be obbnes sää'mkiölin.

Vuâđđškooul, lookkjiškooul da ämmtallaš škooultõs¹⁴⁸

Lää'ddjânnam vuâđdmätt'temlää'jj mie'ldd sää'mkiöll vuäitt lee'd vuâđdmätt'tõõzz mätt'temkiöll. Sä'mmlai dommvuu'dest jälsteei sää'mkiöl siltteei mätt'tõõttji mätt'tõs älgg u'vdded lää'jj mie'ldd jäänmõsân sää'mkiõlle. Sää'mkiöl mättjet še jie'nnkiöl da keerjlažvuõđ mättaunnsen, koozz õhttan läädd le'be ruõcckiöl mätt'tõs sää'mkiöllsaid jeärben šioõttum mättmeä'r mie'ldd. Sää'mkiöl vuäitt mättjed še vuâđdmätt'tõõzz vue'llklaa'ssin a'lggi ku'kes vee'reškiöllân da pâ'jjklaassin vuä'nkõs vee'reškiöllân. Sää'mkiöll vuäitt lee'd še kiöll-laaug kiöll.

6-âkksa vuõssmätt'tõs šie'tteš pukid õõlgteejen ee'jjes 2014 vuâđdmätt'temläkka tuejjuum muttsin. Vuõssmätt'tõõzz sää'mkiöli kuõskki šeâttmõõžž lie seämma, ko vuâđđškooulâst.

¹⁴⁷ Lää'kk 1973/36, muttâz 1981/875 da 2015/580 (Lää'ddjânnam); Lää'kk 2005:64 (Taarrjânnam); Lää'kk 2009:724 (Ruõccjânnam).

¹⁴⁸ Lää'jj 1998/628 (vuõssmätt'tõõzzõõlgtemvuõđ kuõskki muuttâs 2014/1040), 1998/629, 1998/630, 2009/1705, 2010/252 (Lää'ddjânnam); Lää'kk 2010:800, muttâz 2014:458 da 2015:194 (Ruõccjânnam); Lää'kk 1998:61 (Taarrjânnam).

Sä'mmlai dommvuu'dest mätt'tõõz teâuddjummuž da ouddnummuž vuei'tlvâstt sä'mmlai dommvuu'd koo'ddi vuäžžam teäggtoš. Kåå'dd vuäžža nu't 100% teäggtoõz sää'mkiöl da sää'mkiöllsaž mätt'tõõzâst puättam u'čtee'li pä'lkkmânaid. Sä'mmlai dommvuu'd åålgbeä'lnn vuei'tte u'vdded vuâđdmätt'tõõz tiuddee, mätt'tõshalltõõz jee'rab teäggtum sää'mkiöl mätt'tõõz, jos sää'mkiöll lij mätt'tõõdi jie'nnkiöll le'be piärrjest õnnum jee'res kiöll.

Tän mätt'tõõz riäššjeei vuei'tte vuäžžad riikkteäggtoõz kuei't neä'ttelčiâs mätt'tõ'sse. Sää'mkiöli mätt'tõõdi lie dommvuu'd åålgbeä'lnn samai occanj. Sää'mkiöli ougglõsmätt'tõõz äu'kkeet pâi siõmmna da pâi te'l tä'l. Tän kuõskki jeä'rab riäššmõš le'be teäggtoš ij leäkku (2015).

Sää'm-mätt'tõõzâst jää'kket meersaž Vuâđdmätt'tõõz mätt'templaân vuâdaid (2014). Kåå'dd pri'mme pääđai päaiklaž mätt'templaân sää'm-kiöllsaž mätt'tõõz väaras. Sä'mmlai mätt'tõõz täävtõssân lij tue'rjjeed mätt'tõõdi šõddmõõžž si'jji kiõ'le, kultuu're da õhttsažkadda di u'vdded si'jjid vuäittmõõžž šõddâd sää'mkulttuurä'rbbvuõ'tte.¹⁴⁹

97

Sää'mkiöll vuäitt lee'd mättjemkiölin lookkjiškooulâst da ämmtallaš škooultummšest, leäša tõõz ij leäkku tøn kuõskki õõlgtõs. Sää'mkiöll vuäitt lee'd lookkjiškooulâst jie'nnkiöl da keerjlažvuõđ mättjemaaunâs, vuâđdmättjummušest alttuum ku'kes vee'reskiöl da lookkjiškooulâst altteei vuä'nkõs vee'res kiöli mättjemaaunâs. Sää'mkiöl jie'nnkiöl da vuä'nkõs kiöl tee'st lij vuei'tlvaž spraavded pâ'jjmätt'tõõttitu'tkkõõzâst puki koolm sää'm kiöl beä'lest. Jee'res bie'lin pâ'jjmätt'tõõttitu'tkkõs lij lää'dd- lebe ruõccckiöllsaž. Sää'mkiöl vuäitt mätt'tõõttâd jie'nnkiöl mättjemaaunnsen ämmatlaž škooultõõzâst.

Aanrest åarrai Sää'mvuu'd škooultemkõõskõs oudd rapoortâst õuddlest peäggtum (kč. lååggid 3.9 da 3.11) sää'mkiöli intensiivškooultõõzzi da virtuaalkuursi lâä'ssen ämmtallaš vuâđđškooultõõz määngain suõ'rjin. Sää'mkulttuu're pukin åâldmõsân õhtne tøn luât-tääll-linnj, puäžžhoi'djeei ämmat-tu'tkkõ'sse viikki škooultõs da sää'm kiõtt-tuâj artesaanškooultõs. Škooultemkõõskõs lij riikk mätt'tõõttâmstrooi'tel da tøn väaras lij šiõttuum jiijjâs lää'kk. Mätt'tõõttâmstroit'tel mätt'temkiöl lie lää'ddkiöll da sää'mkiöll.

¹⁴⁹ Mätt'tõshalltõs 2014, lååkk 9.1.

Ruõcc vuâđđškoou'lin lie kolmm jee'resnallšem sää'm-mätt'tõõzz va'lljeemnalla.

1) Sää'mpäärna vuäi'tte spraavdõöttâd mättjemõõlgtemvuõdâst jeä'rab sää'mškooulin, kook lie õhttsa vitt da kook lie vue'ss aalmilaž škoolstroittel. Sää'mškoouli ouddam mätt'tõs kätt vuâđđškooul ee'kk-klaassi 1-6 -mätt'tõõzz. Sää'mškooulin va'sttad riikk da tõin lij jiijjâs vaaldâsm (*Sameskolstyrelsen/SamS*)¹⁵⁰. Sää'mškoouli fe'rttai u'vdded mätt'tõõzz nu'tt sää'mkiõ'lle, ko ruõcckiõ'lle.

Sää'mškoouli õhttvuõdâst tuaimmje še sää'mmpei'vvhåidd (*förskola*) da vuõss-škooulklaass (*förskoleklass*). Lââ'zzen škool rie'sše škoolpeeiv mââibeä'lnn luõvâsvuõđ tuaimid (*fritidshemmet*). Sää'mškooulin jää'kket meersaž mättjemplan, ko'st lie sää'mškooulid pijjum jeä'rab tuâi lie kee'rjtum lââzttõõzzin. Sää'mškooul va'sttad mätt'templaan mie'ldd tõ'st, što juõ'kkkaž tõn spraavdam mätt'tõõtti silttâd mainsted, lookkâd da kee'rjtied säämas da lij tuaimlanji kuei'tkiõllsaž (*funktionellt tvåspråkig*). Juõ'kkka sää'mškooul jââ'tti mätt'tõõđi fe'rttai mätt'templaan mie'ldd tie'tted algmeeru sä'mmlai kulttuurâst, kiõlâst, âskldõõggâst da historiast.

98

2) Integrõsttum sää'm-mätt'tõs (*integrerad samisk undervisning*) kooll še SamSi tuâjaid. Tõt vuäitt tue'jjeed kââddlaž vuâđđškooulin suâppmõõžž sää'mkulttuur da sää'mkiõl mätt'tõõzz integrasttmõõžžâst škool mätt'tõ'sse. Integrõsttum sää'm-mätt'tõs tuaimmai täujja pâ'jjklaassin juâtkan sää'mškooul mätt'tõ'sse.

3) Sää'mkiõl vuäitt mättjed še jie'nnkiõl (*modersmål*) mättaunnsen. Jie'nnkiõlin juu'rdet Ruõcc škoolâst minoritee'tti kiõlid. Jie'nnkiõl mätt'tõõzz vuâžžmõõžž mäinnan leäi ouddâl, što kiõll fe'rttai lee'd dommkiõll da, što mätt'tõõđjin fe'rttai lee'd kiõl vuâđdsilttõs. Vue'kk mottji ee'jjest 2015 da sää'mkiõl määtt vuâđdmätt'tõõzzi räa'jest pue'tte vuei'tlvi'žžen škool-läkka rajjum muttâz diõtt. Škooul lij leämmaž õõlgtum riâššât jie'nnkiõl mätt'tõõzz pâi te'l, ko tõ'st lij leämmaž âânnmõõžžâst suâppi u'čtee'l. U'čtee'l vää'nn lij leämmaž täujja cõgldõssân jie'nnkiõl mätt'tõõzz riâššmõ'sše. Vue'jj vue'rdet mottjem ee'jjest 2015 ää'ljee'l. Škooul vuei'tte tä'st oudâs tättad sää'mkiõl ougglõsmätt'tõõzz sää'mškoou'lin, jõs tõin jie leäkku âânnmõõžžâst suâppi u'čtee'l.

Lookkjiškooulâst (= aalmilaž da ämmtallaš linnj), mätt'tõõđjin lij vuõig-gâdvuõtt sää'mkiõl jie'nnkiõl mätt'tõ'sse, jos mätt'tõõtti silttâd kiõl

ju'n ou'ddlest puârast (*goda förkunskaper*). Ruõcc lookkjiškooulin Jokkmåå'kkest le'ddi Bokenškooulâst¹⁵¹ lij jiijjâsnallšem sää'mlookkjiškooul va'lljeemnalla.

Taarr mätt'temlää'jj sää'mkiöl kuõskki šeåttmõõžž lie kee'rjtum vuõiggâdvuõttân. Mätt'temlaa'jjin fi'ttjet nu'tt vuâdđškooul ko tøn mæn̄ŋa puõ'tti škooul (*videregående skole*) kuõskki šeåttmõõžžid. Juõ'kkkast sää'mkiöl vaaldšemvuu'd škooulnee'kkest lij tuâkksest huõlkani vuõiggâdvuõtt vuâžžad nu'tt sää'mkiöl ko sää'mkiõllsaž mätt'tõõžž. Juõ'kk sää'mvuu'd åalgbeä'lnn jâlstei sää'm-mätt'tõõttjest lij vuõiggâdvuõtt vuâžžad sää'mkiõllsaž mätt'tõõžž. Jos škooulin ij leäkku vuei'ttemvuõtt â'lddmätt'tõ'sse, mätt'tõõžž vuei'tet riâššâd va'lljee'l ouddmiârkkân ougglõsmätt'tõõžž. Sää'mkiõllsaž mätt'tõs sää'mvuu'di åalgbeä'lnn lij vuei'tlvaž snäätinas määinaivui'm. sää'mvuu'd kâ'dd vuäitt tu'mmjed sää'mkiöl mättjummšest pukid õhttsaž mättaunnsen.

Sää'mkiöl vuäitt mätt'ted mättplaanâst meä'rtum va'lljummši mie'ldd. Tõk lie sää'mkiõll 1 (vuõssmõs kiõll/jie'nnkiõl mättaaunâs), sää'mkiõll 2 (nu'bb kiõl mättaaunâs mätt'tõõđjid, keäk silttee kiõl mâtam ve'rdd škooul aalgâst), sää'mkiõll 3 (mätt'tõõđjid, keäk alttee sää'mkiöl mättjumuž vuâdđškooulâst da sää'mkiõll 4 (mätt'tõõđjid, keäk alttee sää'mkiöl mättjumuž lookkjiškooulâst).

99

Pukin sää'mkiöl vaaldšemvuu'din le'ddi škooulin da še jee'res sõõ'jin jânnmest sää'm mätt'tõõžžâst jää'kket vä'lddkâaddlaž sää'm-mätt'templa. Sä'mmla kulttuursiiskõõžž, historia da äärv lie kee'rjtum mättjemplaa'ne, kook muđoi jää'kkte Taarr škooul mättaaunâsjuâgg. Sää'mkiöl, sää'mkiõllsaž õhttsažkâ'ddmäätt da luått-teåđ mätt'templa oodeeš ee'jjest 2013.

Sää'mkiõll lij mättjemkiõlin sää'm lookkjiškooulin (=aalmilaž da ämmtallaš linnj) Karasjooggâst da Kautokeinost. Sää'mkiöl vuäitt mättjed 1. da 2. kiõllân. Lookkjiškooulâst lie jiijjâsnallšem sää'mliinj va'lljeemnalla.

Sää'mkiõli ougglõsmätt'tõs. Taarr beä'lnn sää'mkiõli ougglõs-mätt'tõõžž altteeš viikkâd ooudâs 1990-låågg peä'lrää'jest. Ougglõs-mätt'tõsvuäittmõõžž veäkka lij põrggum ainsmâ'tted jeä'rben sä'mmlai dommvuu'd åalgbeä'lnn jâlstei sää'm-mätt'tõõđjid vuäittmõš jiijjâs kiõl mättjummša. Va'lljeemnalla åarrai mättjemnää'll, mâ'te ougglõsmätt'tõs

151 < <http://www.bokenskolan.jokkmokk.se/> >

lij rajjum vuei'tlvi'žžen ee'jjest 1998 viõ'kke puättam mätt'temlää'jjest¹⁵². Sää'mkiõli ougglõsmätt'tõõzz riäšsmõ'sše lij čuä'jtum jiijjäsnallšem teäggto's da rajjum pukin sää'mkiõlid (saujj-, juu'lev da tâ'vvsää'mkiõll) jiijjäs ougglõsmätt'tõõzz säi'mmõs.

Saujjsää'mvuu'dest sää'mkiõl ougglõsmätt'tõõzz rie'sše Röroozzâst tuåimmjeei sää'mkiõllkõõskõs *Aajege*, Snâsa sää'mškooul, Brekken škool da Hattfjelldaalâst (*Årborde*) tuåimmjeei sää'mškooul (*Gaske-Nørjen Saemien skovle*). Hattfjelldal sää'mškooul, kää'tt tuåimmji ouddâl â'lddmätt'tõõzz u'vddi aazzjipõrttškooulin, činglmââvv ân'njõžäi'jest pâi sää'mkiõli ougglõsmätt'tõ'sse da saujsää'mkiõl kiõll-lauggi riäšsmõ'sše. Juu'levsää'mvuu'dest ougglõsmätt'tõõzz ou'dde Bodø škool da Tiitisvuõnâst (*Tysfjord*) tuåimmji juu'levsämmlaž kiõll- da kulttuurkõõskõs (*Árran julevsáme guovdásj*). Tâ'vvsää'mkiõl ougglõsmätt'tõõzz uu'det määngain Finnmaark vuu'd škoulin. Sää'mkiõli ougglõsmätt'tõõzz tiuddad täujja sää'mkiõllsaž kiõll-laaugmätt'tõs jee'res mättaunnsin.

100

Nordlaand lää'nnhaltõs (*Fylkesmannen i Nordland*) lij vuäžžam riikkâst tie'gğ ougglestu'čtee'li škoultõ'sse. Lââ'ssen määng u'čtee'l lie vuäžžam škoultõõzz neellj kää'dd altteem ne'ttškooul (*Norsk Nettskole*¹⁵³) pääi'k. Riikk täallarvvlõõzzâst lij čuä'jtum teäggtoõzz sää'mkiõli ougglõsmätt'tõõzzâst taarbšum diğitaal'laž resuu'rsid da mättmateriaal ooudâs viikkmo'sše. Taarr mätt'tõshalltõs (*Utdanningsdirektoratet*¹⁵⁴) lij tuejjääm vuei'tlvi'žžen sää'mkiõli ougglõsmätt'tõõzz ta'rjummuz še rä'jjlažjânmid.

Ruõcc mätt'temlâkka kee'rjteš vuõssmõs ougglõsmätt'tõõzz (*fjærrundervisning*) kuõskki šeåttmõõžž keässa 2015. Ouddâl tøn sää'mkiõl ougglõsmätt'tõõzz lij uvddum uu'cceld jee'rab loo'vin da kiččlõddâm-miõlâst. Taarr beä'lnn tuåimmjeei Hattfjelldal (*Årborde*) sää'mškooul, kää'tt lij ha'rjnam ougglõsmätt'tõ'sse, lij ouddam saujj- da tâ'vvsää'mkiõlid ougglõsmätt'tõõzz måtam Ruõcc škoulid. ougglõsmätt'tõs lij lookkâmee'jj 2015-2016 aalg räa'jest vuei'tlvaž jm. sää'mkiõli jie'nnkiõl mätt'tõõzzâst nâkam škoulid, koin jie leäkku vuäžžmest ââ'nteei sää'mkiõl u'čtee'l. Škoultõõzz riäšši vuäitt raajjâd õõutsââ'jest riikkinn suåppmõõžž ougglõsmätt'tõõzzâst. SamS, kää'tt lij riikk škoulin tuåimmjeei sää'mškoouli vaaldšemorgaan, vuäitt puõ'ttivuõđâst suåppâd sää'mkiõli ougglõsmätt'tõõzz riäšsmõõžžâst jee'res škoulid. Mätt'temlää'jjest

152 Lää'kk 1998:61, 6-2 §; Forskrift 1999/722, 7-1 §.

153 < <http://norsknettskole.pedit.no/web/> >

154 < <http://www.udir.no/> >

meä'rtöölât ougglösmätt'tös nääi't: *"I denna lag avses med fjärrundervisning: interaktiv undervisning som bedrivs med informations- och kommunikationsteknik där elever och lärare är åtskilda i rum men inte i tid."*¹⁵⁵ Meä'rtööllmööžžin haa'leet rä'tkķed *'fjärrundervisning'* nuu'bb ougglösmätt'töözz maallâst, koonn halltöözz škooul-lää'kķmuttâz kuōskki čuä'jtöözzâst kääččat nōōmin *'distansundervisning'*. Ääi'jben peäggutun saa'nin čuä'jtet interneettest le'ddi jiōččnaž mätt'tööttmō'sše, mâ'st u'čtee'l da mätt'töötti jie kaaunōōđ reaallääi'jest. Škooul-läkka rajjum muuttâs ouddlâstt, što mätt'töözz vuâsttava'lddi škooulâst lij mie'ldd še mätt'töōđjid vie'kķteei o'hjjei.

Lää'ddjânnmest vuâđđmätt'templää'kķ ouddlâstt, što mätt'töölgtum škooulnee'kķi mätt'tös lij â'lddmätt'töözz. Ougglösmätt'tös lij määžna te'l jm. lookkjiškooulin da vuōrâsoummi mätt'töözzâst. Vuâđđmätt'templää'jj kīōččâmvue'jjest ougglösmätt'tössân jeä't kīōčču nåkam video- le'be teättmašinakōskksaž mätt'töözz, mâi'd mätt'töōđi seu'rrje škooulâst da ko'st mätt'töōđi jijjâs u'čtee'l le'be staanvuōđâst va'stteei person lij mie'ldd. Lää'ddjânnmest ij te'l mainsted-i ougglösmätt't öözz pirr, pe'ce ougglösōhttvuōđi öō'nni mätt'töözzâst.

101

Sää'mkiöl mätt'töözz tää'zzest sâä'jj lij problemaatlaž, ko sää'm-mätt'töōđjin vä'lddvue'ss (a'rvvöözz mie'ldd 65-70 %) jälste da vä'zze škooul vuu'din, koin sää'mkiöli â'lddmätt'tös ij leäkku määžna jm. u'čtee'l vää'nn diōtt. Sâ'mmlai dommvuu'd älggbeällsaž škooultöözz riâššjin jie leäkku läkka vuâđđtövvum öölgtöözz sää'mkiöl mätt'töözz riâššmō'sše. Vuâđđmätt'töözz tiuddeei sää'mkiöl mätt'tō'sse vuäžžamnalla le'ddi riikkteäggētös ij leäkku ri'jttjeei di ougglestu'čtee'l da jijjâs škooulâst ougglösčičâs valvvjen tuäimmjeei oummu pa'lkkummša.

Sää'mkiöli ougglösmätt'töözz lij ju'n ku'kes ääi'j uvddum muä'dd sää'mvuu'd äälgbeä'lnn škooul jâä'tti lookkjiškooulnekka piirree'jji. Mätt'tös lij riâššum sâ'mmlai dommvuu'd lookkjiškoouli pääi'k. Öđđ tuäimin eLukio¹⁵⁶ aa'lji ta'rjjeed tâ'vvsää'mkiöl lookkjiškooulkursid čâhčča 2014.

Vuōrâsoummi mätt'töözzâst sää'mkiöli ougglösmätt'töözz säi'mm-pedagogiikk da teeknlaž čäuddmööžžid lie viikkâm ooudâs Sää'mvuu'd škooultemkōōskōs, kää'tt lij riâššâm vuōrâsoummid jurddum säi'mmkursid

¹⁵⁵ Lää'kķ 2015:194, 1 kap. 3 § (Ruōccjânnam).

¹⁵⁶ < <http://www.elukio.fi/etusivu> >, eLukio lij 20 jiōččnaž lookkjiškooul säi'mmōs, kää'tt ta'rjjad öhttsatuâjjan lookkjiškooulmäättaid.

pâ'jjel låai ee'jj ääi'j(kč. låagg 3.11.). Škooultemkõõskõõzzâst uvddum lää'kk ij raajj vól tãn ääi'j vuei'tlvi'žžen sää'mkiõli ougglõsõhttvuõdid õõ'nni mätt'tõõzz ouddmõõžž vuãđdmätt'tõõzz mätt'tõõđjid.

Sää'mte'gğ lij ju'n kuu'kk ääi'j raajjãm mätt'tõs- da kulttuurministeriaa'je čuã'jtõõzzid tuejjeed vuei'tlvi'žžen sää'mkiõli ougglõsmätt'tõõzz puõ'ttivuõđãst mätt'tõõzz teaggtem- da tuãimmsallaš lää'jjseãttmõõžž beã'lnn. Ministeriaid lij še ee'jjest 2012 kuãđđam rapoortãs sää'mkiõl jealltemprograamm valmštõllum tuãjj-joukk čuã'jti ougglõsmätt'tõõzzid äũ'kkeei mätt'tõõzz ooudãsviikkmõõžž stãanãt jeã'rben sã'mmlai dommvuu'd åãlgbeã'lnn uvddum sää'mkiõl mätt'tõs. Ministeria alttii keãđđa 2015 čiolgtõstuãi, koon tããvtõssãn lij tuejjeed sää'mkiõli ougglõsmätt'tõs vuei'tlvi'žžen.

Ånn'jõž sãai vuei'net neu'rrtem vuãđdlãã'jjest sã'mmlaid alggmeeran stãanum vuõiggãdvuõđ jiijjãs kiõ'lle da kulttuu're. Sää'mte'gğ lij kiõččãm Ånn'jõž sãai viikkãd tõõzz, što sää'mkiõl jie'nnkiõllãn mainsteei dommvuu'd åãlgbeã'lnn jãlsteei pãarna da nuõr pã'ce lookkãm- da kee'rjtemtããidte'men jiijjãs kiõlãst. Vól jiãnn'jõs sãã'mpãarna da -nuõr mõõnte voo'ps vuãttmõõžž mätt'tõõttãd da jeallted sooggeez alggveãrlãžkiõl.¹⁵⁷

Sää'mkiõli ougglõsõhttvuõdid õõ'nni mätt'tõõzz lij kuuitãg uvddum mãaimõs ii'jjin u'cc jou'kke vuãđdmätt'tõõđjid, ko jee'res ij leãkku leãmmaž va'lljeemnalla. Ruã'vnjaarg gããrad lij vuãsttam mätt'tõõzz Sää'mvuu'd škooultemkõõskõõzzãst da mätt'tõõzz riõ'sšeš lookkãmee'jjest 2014-2015 mätt'tõõdi dããma škooulpeei'v mãŋŋa. ougglõsmätt'tõõzz lij uvddum še mãttmid jee'res gããrdid da teãddõõzz tõõzz, što ougglõsmätt'tõõzz vuãtt ta'rjjeed lie čiolggsãnji šornnam.

Vuõrãsoummi mätt'tõs¹⁵⁸

Ruõcc Jokkmãã'kkest le'ddi sã'mmlai škooultemkõõskõs (*Sámij áhpa-dusguovdásj/ Samernas utbildningscentrum*), oudd ämmtallaš da vuõrãsoummi mätt'tõõzz jm. sã'mmlai kiõtt-tuãjain. Lãã'ssen tõt reãšš jee'restãss'saž sää'mkiõllškooultõõzz á'ldd- da ougglõsmätt'tõ'ssãn da tuãjj õhttsažtuãi universitee'ttivui'm da Taarr Kautokeinost le'ddi Sää'm õllškooulin.

¹⁵⁷ Sámediggi 19.5.2015 a da b (Lãã'ddjãnnam).

¹⁵⁸ < <http://www.samernas.se/> >; < <http://www.sogsakk.fi> >; Lãã'kk 2010/252 (Lãã'ddjãnnam).

Lää'ddjânnam Aanrest le'ddi Sää'mvuu'd škooltemkõöskõs reâšš vuõrâsoummid jurddum sää'mkiöl da kulttuur (jm. kioott-tuâi) škooltõõzz vuä'nkõs kuursin, säi'mmkuursin da â'lddmätt'tõssân jee'res sõi'jin sää'mvuu'd da še jee'res sõi'jin jânnmest. Škooltemkõöskõs tuâjj õhttsažuâi Oulu da Lappi universitee'ttivui'm da Kautokeinost le'ddi Sää'm õllškooulin da pohtt õlltää'zz škooltõõzz sää'mvoudda.

Universitee'tt da õllškooul

Lää'ddjânnmest sää'mkiöl vuäitt mätt'tõõttâd kolmmân universitee'ttest¹⁵⁹. Oulu universitee'tt *Giellagas-instituuttâst* (*University of Oulu*) lij vä'ldd-kåaddlaž tuâjj pukin koolm sää'mkiöl da sää'mkulttuur ââ'lmõs mätt'tõõzzâst da tu'tkkummšest. Aanrõš- da tâ'vvsää'mkiöl vuäi'tte lee'd mätt'tõõttjest vä'ldd- le'be čarraunnsen. Vuel'ttemvuõtt mätt'tõõttâd nuõrttsää'mkiöl ävvni ee'jjest 2015 da jee'res sää'mkiõlivui'm õõutarra. Aanar da nuõrttsää'mkiöl määtt lie plaanum kioolljealltem kioččâmvue'jjest da juätkan 2010-låaggast alttuum kioöl intensiivlaž vuõrâsoummi škooltõ'sse. Kioolljealltem kioččâmvue'kk miärkkšââvv ouddmiärkkân tõi, što vä'lddaunâsmäättaid vuäi'tte jie'nnkiõllsa le'be jie'nnkiõlnalla kioöl siltteei lââ'ssen ooccâd še mätt'tõõdi, keäk jie silttâd kioöl. Mättjummuž õ'ne se'st še kioöl revitalisâsttmõ'sše õhttõõtti mättjempõõ'jid, vuâkksaž kioõlluâi da kioõlmäästarha'rjttõõzz.

103

Kioöl lââ'ssen Giellagas-instituuttâst vuäitt mätt'tõõttâd vä'ldd- lebe čarraunnsen sää'mkulttuur. Giellagas -instituuttâst vaalmštââvv nääi't filosofia kandidattân, mai'stten da dâhtten, keäin lij vä'lddaunnsen jo-go sää'mkiõll le'be sää'mkulttuur. Sää'mkiõli mättjummuž õhttâtt še u'čtee'lmäättaid, kää'tt miärkkšââvv tõi, što mätt'tõõdjin lij vuäittmõš valmštõõvvâd sää'mkiöl aaunâsu'čtee'len, jee'res mättaunnsi sää'mkiõllsaž aaunâsu'čtee'len le'be sää'mkiõllsaž klaassu'čtee'len. Sää'mkiõlid vuäitt mätt'tõõttâd Giellagas-instituuttâst jie'nnkiõl le'be vee'reskiõl mättjummušin. Stroi'ttlest lij nu'tt sää'mkiõl ko sää'mkulttuur professuur.¹⁶⁰ Oulu universitee'tt lij Lää'ddjânnam universitee'ttin o'dinakai, ko'st lij määžna mätt'tõõttâd sää'mkiõl jie'nnkiõl tää'zzest vä'lddaunnsen. Tõtt lij še o'dinakai universite'tt, ko'st lij jiijjâs-i sää'mkiõl aaunâsu'čtee'l škooltemlinnj.

Lappi universitee'ttest (*University of Lapland*) lij määžna spraavded jie'nnkiõllsaid (jie'nnkiõl mättmeä'r lookkiškooulâst spraavdum le'be

¹⁵⁹ < <http://www oulu.fi/giellagasinstituutti/> >; < <http://www ulapland.fi/Suomeksi/Tutkimus/Saamentutkimus> >; < <http://www arcticcentre.org/> >; < <http://www helsinki.fi/sup/suomalaisugrilainen/zsa.html> >.

¹⁶⁰ Lehtola 2014.

oummid ķeain lie va'stteei tead) jurddum tã'vvsãã'mķiõl vuãđđmããttaid 25 mn, koid vuãtt õhtteed jm. klassu'čtee'li tu'tķķõ'sse da nãã't spesial'lõõvvãd sãã'mķiõllsaž klassu'čtee'len. Mãtt'tõõđi, ķeai jie'nnķiõll ij leãkku sãã'mķiõll, vuei'tte spraavded sãã'm ķiõllmããttaid universitee'tt kiõllkõõskõõzzãst. Lappi universitee'tt sãã'mtu'tķķummuš kooll sue'rij sizz, ko'st pããimõssãn teã'dde ķeall'jeei ouddnummuž, vuõiggãdvuõđ da vuõiggmeãldlažvuõđ strateeglaž äã'sš. Jeã'rben tõn jijjãsnallšem tu'tķķeemtããvtõssãn lie alggmeeraid õhttõttum tee'm. Lappi Universitee'ttest lij vã'lddkãã'ddlanji tuãjjan sãã'mvuõiggãdvuõđ da sã'mmlažvuõ'tte õhtnteei õhtsažkããddlaž tu'tķķummuš. Universitee'ttest lij sãã'm tu'tķķummuš veã'ķķprofessuur da kue'htt tu'tķķeei vee'rij. Aarktlaž kõõskõõzzãst tuãimmai sãã'm spesiaaltu'tķķeei jãã'dtem alggmeeraid da sãã'mtu'tķķeem koontãr. Universite'tt oudd sã'mmlažvuõđ da alggmeerkõõčmõõžžid ķiõtt'tõõlli le'be tõn kuãŋŋ mãtt'tõõzz mããŋgain mãttaunnsin pukin tiõđkoo'ddin. Čõõučãst 2015 äã'ljee'l universite'tt ta'rrjad pukid äãvai sãã'mtu'tķķummuž čãrraunãsobbvuõđ (25mn).

He'lsen universitee'ttest (University of Helsinki) lij vuei'tlvaž mãtt'tõõttãd sãã'mķiõli pããđkuursid humaniistlaž tiõđkãã'ddest lãã'dd-uugrlaž ķiõlltu'tķķummuž õhttvuõđãst. Universitee'ttest tuãimmai mãnggtiõđlaž sãã'mtu'tķķummuž mãttjemobbvuõtt. Sãã'mtu'tķķummuž mãttaunãs vuãtt lee'd nu'tt vã'lddaunãs da čãrraunãs humaniistlaž tiõđi kandidaa'tt da mai'stter tu'tķķõõzzin. Universitee'ttest lij sãã'mķiõl lehtoratt.¹⁶¹ Universite'tt alttii alggmeertu'tķķummuž professuur čãhčã 2015.

Ruõccãst sãã'mķiõl vuãtt mãtt'tõõttãd *Uu'm da Uppsala universitee'ttin*¹⁶². Uu'm Universitee'ttest (*Umeã universitet*) lij mããžna mãtt'tõõttãd tã'vv-, juu'lev- da saujsãã'mķiõlid da sãã'mkulttuur. Nu't ķiõl da kulttuur mãttjummuž vuei'tte lee'd vã'lddaunnsen kandidaatt, mai'stter da dãhttar tu'tķķõõzzin. Ķiõllmãtt'tõõzzid ko'lle kurss sãã'm ķiõl jeãlltem-mãtt'tõõzz (*samiska språkrevitaliseringsstudier*) še. Kurss ķiõtt'tããll vaarvuãlaž ķiõl jeãlltem metoo'did da strategiaid jeã'rben sãã'mķiõl da alggmeer ķiõččãmkuu'lmest. Uu'm Universitee'ttest lij mãnggtiõđlaž sãã'mtu'tķķeem kõõskõs (*Centrum för samisk forskning/ Cesam – Vaartoe*). CeSam-Vaartoe tuãimm sã'mmlai da jee'res alggmeeraid kulttuurid. õhtsažkãã'ddid, historia da ķiõlid kuõskki tu'tķķummuž kõõskõssãn.

Uu'm universitetta u'vddeš ee'jjest 2012 jeã'rben tuãj altteed sãã'mķiõl u'čtee'li škooultõõzz pããibužškooulin da lookkjiškooulin uvddum

¹⁶¹ Seurujärvi-Kari 2014.

¹⁶² < <http://www.umu.se/> >; < <http://www.cesam.umu.se/> >; < <http://www.valentin.uu.se/> >; < <http://www.moderna.uu.se/> >.

mätt'tõõzz väaras. Škooultõõzz leäi mie'rr altteed ju'n čâhčča 2015, leäša tön já'ttummuš lij snäätnte'm¹⁶³. Sää'm jie'nnkiöl u'čtee'l vee'rj jie tăn ääi'j leäkku pâibužškooulin da lookkjiškooulin. universite'tt vuäžžai vuäittmõõžž lââ'ss- da tiuddeemškooultõõzz ouddmu'sše oummid, keäk lie ju'n u'čtee'li tuâjast. Vuäittmõõžž äü'kkee jm. sää'mškooulin jie'nnkiöl mätt'teei oummu. Oodõõzz ko'lle Ruõccjânnam ođđ minorite'ttpoliti'kke, kää'tt pârgg meersaž minorite'ttkiöli mätt'tõõzz. Ruõccâst uvddum sää'mkiöli mätt'tõõzzid jeä't vuõittu sii'skeed jiõčč u'čtee'ltu'tkkõ'sse. Sää'mkiöllsaž u'čtee'lid, koid taarbšet jeärben sää'mškooulin, jeä't škooulad Ruõccâst. Muä'dd sää'mškoouli u'čtee'l lie spraavdõõttâm u'čtee'ltu'tkkõõzzâst Sää'm öllškooulâst Taarr Kautokeinost.

Uppsala Universiteet'ttest vuäitt spraavdõõttâd tâ'vvsää'mkiöl mätt'tõõzzin, koid reäšš modee'rn kiöli stroi'ttel (*Institutionen för moderna språk*). Määtt õhttâ'tte jee'res lää'dd-uugraž kiöli mätt'tõõzzid da tu'tkkeem obbvuo'tte. Universiteet'tt Hugo Valentin kõõskõs (*Hugo Valentin Centrum*) lij ju'n ku'kes ääi'j tuejjääm kiöllsosioloogaž tu'tkkummuž, kää'tt õhttaâtt sää'mkiöl da jee'res minorite'ttkiöli âannmõ'sše, sâjja da jealltummša.

105

Taarrâst¹⁶⁴ sää'mkiöli da sää'mkulttuur öll mätt'tõõzz di sää'mtu'tkkeem kõõskõspäi'kken vuäitt ââ'nned Kautokeinost le'ddi Sää'm öllškooul (*Samisk høgskole/ Sámi University College*) da Trooms universiteet'tt sää'mtu'tkkeem kõõskõs (*Universitetet i Tromsø, Senter for samiske studier/ Sámi dutkamiid guovddáš, Sesam*).

Sää'm öllškooul, *Sámi allaskuvla*, lij alttääm ee'jjest 1989 da töt lij maai'lm o'dinakai öllškooul, ko'st sää'mkiöll (tâ'vvsää'm) lij mättstroi'ttel vä'lddkiöll mätt'tõs- da vaaldâsmkiöllân. Sää'm öllškooul lij tuâimines aalg räâ'jest ouddam sää'mkiöl, päärnaikaardâsu'čtee'l- da u'čtee'lškooultõõzz. Sää'mkiölâst da keerjlažvuõđâst lij ee'jjest 2009 ää'ljee'l vuäittam spraavdõõttâd mai'sttermäättain. Sää'mkiölâst vuäitt lââ'ssen spraavded jee'resnallšem spesiaalkuursid, jm. sää'm lookkâmpââ'jjmäättaid (*lohkanbadjeohppu*), koi väaras sää'mkiöllkõõskõõzz lie riäššam valmšteei määttaid (kč. loogg 3.10.). Öhttsažkâ'ddiõđlaž, alggmeerfilosofia, journalistikk da kiõtt-tuâj/design mätt'tõõzz vuâđdan lie sää'mkulttuur, sää'mõhttsažkâ'dd, ä'rbbteâtt, sää'mkiöll da alggmeera i teâttssystem. Keâđda 2015 Sää'm öllškooulâst jâttji engglõskiöllsaž sä'mmlai journalistiikk mai'stterprogramm alggmeera i kiõččâmkuu'limest (*Sámi journalistihka mastergráda álgoálbmot perspektiivvas*). Mätt'tõõđi

¹⁶³ Kie'ssmannust 2015 Uu'm universiteet'ttest vuäžžum teätt.

¹⁶⁴ < <http://samas.no/> >; < http://sa.uit.no/om/enhet/forsiden?p_dimension_id=88182 >; < <http://www.uin.no/> >; < <http://www.hint.no/> >

mâaimössân peäggutmma puä'tte Tâ'vvjânnmi da Euroopp riikki lââ'ssen
pirr maai'lm.

Sää'm öllškooulâst lie professuur sää'mķiölâst, sää'm ķiött-tuâjain,
sää'mķe'rjlažvuõdâst da škooul'tu'tķķummšest di pedagogiikkâst.
Tâ'vvjânnamlaž sää'minstituutt (*Sámi Instituhtta*) õhtteeš Sää'm öllškoou'le
tõn tu'tķķeemjuâkksen ee'jjest 2005. Sää'm öllškooulâst tuejjeet
sää'mmlažvuõ'tte õhttnēi tu'tķķummuž määngain tiõđvuu'din. Öllškooul
lij mie'ldd meeraikõskksaž alggmeerai öll škooultõõzz õhttsažķâ'ddest
(*WINHEC, World Indigenous Nations Higher Education Concoortium*)
da viikkâm ooudâs tu'tķķeemtuâimines vue'zzen meeraikõskksaž
alggmeertu'tķķummuž.

106

Trooms universite'tt (*Universitetet i Tromsø*) lij maai'lm tââ'vmõs
universite'tt. Tõt lij vâlddam tuâjjan ravvsânji nu'tt sää'mtu'tķķummuž da
alggmeertu'tķķummuž da täid kuõskki öll škooultõõzz. Universitee'ttest
lij vuei'tlvaž spraavdõõttâd sää'm da alggmeertu'tķķummša
õhtteei mai'sttermäättain jm. vaaldâšm- da vuõiggâdvuõtt-tiõđin,
pedagogikkitiõđin, ķeerjlažvuõtt-tiõđin da ķiõlltiõđin. Universitee'ttest lie
sää'mķiõl, sää'm ķeerjlažvuõđ da sää'mhistoria professuur. Universitee'ttest
jiijjâsnallšem määngain tiõđvuu'din tuejjei sää'm tu'tķķeem jāâ'dteei da
õhtteei sää'mtu'tķķeem kōõskõs (*Senter for samiske studier, Sesam*), ķââ'tt
lij vaaldâšm beä'lest sâjđdõttum humaniistlaž tiõđid, õhttsažķâ'ddiõđid da
u'čtee'ļškooultõõzz tiõđķâdda (*Fakultet for humaniora, samfunnsvitenskap
og lærerutdanning*). Sää'm tu'tķķeemkōõskõõzz tuâimmvu'vdden lij
universite'tt obbnēs.

Nordlaand universitee'ttest (*Universitetet i Nordland, Bodø*) lij vuei'tlvaž
spraavdõõttâd juu'levsää'mķiõl mättjummšin Bachelor-tää'zzest. Juu'lev-
sää'mķiõl mättjummuž lij jurddum oummid, ķeäk mätt'tâ'tte u'čtee'len.
Tâ'vv-Trondelaag öllškooulâst (*Høgskolen i Nord Trøndelag, Steinkjer*) vuäitt
mätt'tõõttâd saujsšää'mķiõl da kulttuur da määtt lie jurddum jeä'rben
oummid, ķeäk tuejje mätt'temtuâj.

Mätt'tõsministeria (*Máhttodepartementa/ Kunnskapsdepartementet*) piiji
ee'jjest 2010 jiijjâs-i u'čtee'ļškooultemvuu'd sää'm u'čtee'ļškooultõõzz
ooudâsviikkâm vääras. Vouda ko'lle sää'm öllškooul, Finnmaark
öllškooul Altast, Trooms universite'tt, Nordlaand universite'tt da Tâ'vv-
Trøndelaag öllškooul. Di sää'm päärnaikaardâsu'čtee'ļškooultõõzz da

sää'mkiõllsaž u'čtee'lškooultõõzz vääras lij primmum jiiijâsnallšem vä'lddkâaddlaž škooultõsplaan (*rápmaplána sámí oahpaheaddjeoahpuid várás*). Vuâdđškooul u'čtee'li škooultõsplaan vuâdđtââv Taarr ođđ u'čtee'lškooultõ'sse, ko'st vuäitt mättõõttâd 1-7 le'be 5-10 klaassi mätt'tummša. Sää'm u'čtee'lškooultõõzz vääras lij primmum jee'res-i u'čtee'lškooultõslää'jj tiuddi asetõs. Plaanân lij mu'tted u'čtee'lškooultõõzz vitt ee'jj pi'stti mai'stterškooultõssân ee'jjest 2017 ää'ljee'l.

4.3. Sää'm kiõli jealltummuz halltõõzzi ä'sšliistât

Jåårglâttam Sirkka Sanila

Lää'ddjânnam. Sää'mte'gğ čuä'jti vue'ssmannust 2009 mä'ttemmini'sttra Virkkunen Henna'je sää'm kiõl jealltemprograamm raajjmõõžž, gu puk koumm Lää'ddjânnmest mainstum sää'm kiõl, aainâs nuõrtt- da aanarsää'm kiõl, lie tuõđi vaarvuâlaž. Riiksâåbbar sii'skii sää'm kiõl jealltemprograamm seämma ee'jj uvddum čilgğtõ'sse Lää'ddjânnam ooumažvuõiggâdvuõtt politiikkâst da čuä'jtõs vuâžžai tuärj jm. ee'ttiik-kââ'dd vuâdđlää'kkvälljkââ'ddest. Ee'ttiik-kââ'dd priimi ooumažvuõiggâdvuõtt čiolgtõõzzâst uvddum peä'lestvä'ldmest näkam saagg: *"Ee'ttiik-kââ'dd õõlgat, što halltõs älgg viõkksab tuåimid sää'm kiõl jealltem diõtt. Aainâs älgg aalgted vaarvuâlaž aanarsää'm da nuõrttsää'm staañmõõžž."*¹⁶⁵

107

Mätt'tõs- da kulttuurministeria šioittii 24.9.2010 ä'rttel, koon tuâjjan lij meä'rtõllum 1) arvved sää'm kiõli vue'kk da tõn pue'reem diõtt tuejjuum tuåimid puki kooum Lää'ddjânnmest mainstum sää'm kiõl vue'jjest da 2) ärvvlõ'sse vuâdđõõvvjen raajjâd ehdtõs obbvälldsen da ku'kesäiggsen sää'm kiõl jealltemprogrammân. Ä'rttel tuâj vuä'psted da seu'rrjed lij pijjum veeidas õhttsažkââ'dd jee'resnallšem kuu'ski ee'ttkâsttam vuä'pstõsjoukk. Ä'rttel uu'di ehdtõõzzâs sää'm kiõl jealltem tuåimpprogrammân ee'jj 2012 aalgâst. Prograamm viikkmoõžž praavjummšest va'sttad mätt'tõs- da kulttuurministeria.¹⁶⁶

Tuåimpprogramm âann se'st pukvee'zz 30 tuåimmehdtõssâd, koi tue'kken

¹⁶⁵ Lää'ddjânnam riiksuåvtõs VNS 7/2009 vp, 170; Lää'ddjânnam Ee'ttiik-kââ'dd PeVM 1/2010, 6 da 8.

¹⁶⁶ Mätt'tõs- da kulttuurministeria 2012 (Lää'ddjânnam).

lij ä'rttel rapoortstes tuejjeem arvvlõs sää'm ķiõli vue'jjest Lää'ddjânnmest. Tuâimprograamin lij mie'rr raaveed sää'mķiõllsaž õuddpeâmm'mõõžž da ķiõllpie'sstuâim, õõudâsviikkâd sää'm ķiõl mätt'tõõžž pirr jânnam, pue'reed sää'm ķiõl sââ'j pâ'jjmätt'tõõttitu'tķķõõžžâst, raajjâd plaanummuž ķiõljealltemvâäll vuâđđmätt'tem diõtt di lââ'zzted ve'rğgnii'ķķi da õõlmâs õõutstõõžzi sää'm ķiõl âânnmõõžž. Tuâimid lij mie'rr tuejjeed še ââ'nteei õuddpeâmm- da mätt'tee'ji meä'r lââ'zztem diõtt di sää'm ķiõl ra'ddjem, ruõkkâm- da tu'tķķummuž pue'reem diõtt. Ehdum tuâimin lij mie'rr raaveed sâ'mmlai čeä'ppõõžž da kulttuur tuärj di organisaatioi ķiõltuâj. Lââ'ssen ä'rttel čuä'jat nuõrttsä'mmlai ķiõll- da kulttuurķõõskõõžž alttummuž Če'vetjâurra da sâ'mmlai kaaunõõttâmpäi'ķ alttummuž vuei'vvgåaradvouda.

108

Vä'lddmini'stter Katainen Jyrki halltõõžž alttee'n tuâimas ķeassa 2011, halltõõžž progra'mme lij ķee'rjtum: *"Raajjâp sää'm ķiõl jealltemprograamm tuâimid da staanâp tääžž taarbšem resuursid. Täävtõssân lij vuäžžad põõšši tuâimmjem-mall sää'm ķiõl jealltem vääras õhttsažtuâjast mätt'tõs- da kulttuurministeriain.*¹⁶⁷" Vä'lddmini'stter Stubb, Alexander jââ'dtem halltõs raavii vuâđđjuurdtu'mmstõõggines ķeassa 2014 sää'm ķiõl jealltem tuâimprograamm raajjmõõžž da šiõttii juõ'ķķ progra'mme äi'ğğtaulid da va'steemve'rğgnii'ķķid. Vuâđđjuurdtu'mmstõk âânn se'st pukvee'zz 20 tuâimad.¹⁶⁸ Vä'lddmini'stter Sipilä Juha halltõõžž prograammâst¹⁶⁹ (2015) sää'm ķiõl jealltem tuâimprograamm jie peäggat, leša ooudbuž halltõõžž tuejjuum vuâđđjuurdtu'mmstõk lij viõggâst da mâtam tuâimprogra'mme sii'skuum aa'sši valmštummuš lij alttuum jee'resnallšem ve'rğgnii'ķķivui'm.

Sää'm ķiõl jealltem tuâimprograamm čõõđtummuš Lää'ddjânnmest lij tõn nää'leld ķõõskrää'jest da vuârdd määngai ve'rğgnii'ķķi se'lvvtõõžžid da teäggtemtu'mmstõõggid. Sää'mte'ğğ lij ärvstõõllâm ää'sš meälgžet ouddnummuž da tõn, što tuâimprograamm raajjmõõžž vä'rdd ij leäkku čuä'jtum taarb meäldlaž resuursid¹⁷⁰. Sää'mķiõllsa mättmateriaal valmštem diõtt riikk täällärvvlõõžžâst očndõõttâm vää lie kuuitâg lââ'zztum 2010-lâäggast. Lââ'ssen Sää'mte'ğğ lij vuäittam jâ'tt'ted sää'm ķiõll-laaugmätt'tummuž kuõskki škooultem ha'ņķķõõžž (2014-2015) sää'm-mätt'tummuž tuejje'e'jid da oudeed saa'mi ķiõllpie'zzi alttummuž še dommvuu'd oolgbella. Čâhčča 2015 õlmmuum riikkteä'ğğministeria čuä'jtõs ee'jj 2016 täällärvvlõ'sse lãppad ââ'lummuž Saa'mi ķiõllpie'sstuâim riikkveä'ķķvuõ'tte. Sää'mte'ğğ vuäžžai ee'jjest 2015 še vääraid kooumin sää'm ķiõlin tuâimmjeei sâ'mmlai õuddpeâmm-materiaalbaanj altteem diõtt.

¹⁶⁷ Lää'ddjânnam riikksuävtõs 22.6.2011, 25.

¹⁶⁸ Lää'ddjânnam riikksuävtõs 3.7.2014.

¹⁶⁹ Lää'ddjânnam riikksuävtõs 29.5.2015.

¹⁷⁰ Sää'mte'ğğ (Lââ'ddjânnam), mm. 23.1.2015.

Sää'm kiõl jealltem tuåimprograamm rä'jje še City Sámit -õhttõõzz vuäžžam riikkveä'kkvuõđ tá'vvsää'mkiõllsa kiõllpie'zz tuåimmjem diõtt He'Issnest da Sää'm põrtt - ha'ŋkõõzz plaaneem diõtt vuei'vvgåaradvouda. Nuõrtt-sää'mkulttuurfondd lij vuäžžam Sää'mjånnam ELY -kõõskõõzzâst¹⁷¹ 8 teäggtoõzz Če'vetjaurra plaanuum Nuõrttsää'mkulttuurkõõskõõzz sââ'j čiołgeem diõtt. Põõšši teäggtoõs di lăä'jjiõtteem-muttsid õołgteei ehtdõõzz vue'rdde veâl raajmõõžžâs. Puk nâkam, sää'm kiõli ougglestmätt'tem ainsmâ'ttem vuâđdmätt'tõ'sse nâkam škooulid, koin jie leäkku vuäittmõõžž â'lddmätt'tõõzz ouddma, mätt'tõs-da kulttuurministeria lij älggam valmšted keâđda 2015 õhttsažuâjast sää'mtii'ggin.

Lăä'ddjånnmest ij leäkku seåmmanallšem teäggtoõs koo'ddi da vu'vdd-vaaldšmi kuei'tkiõl õõudâsviikkâm vâäras mâ'te Ruõccâst da Taarrâst. Sää'm kiõll-lăä'jj vualla kuulli ve'rğğnee'kk vuei'tte juõ'kk ee'jj äännad vuõiggâdvuõttministeriast riikkveä'kkvuõđ sää'm kiõll-lăä'jj jăä'kktem diõtt šõddi măäusaid mâ'te tu'lkkeem da ä'sškii'rji jâarglâ'ttem vâäras. Riikkveä'kkvuõtt mie'rr, koon jue'jjet măängid ve'rğğnii'kkid ooccmõõžži mie'ldd, lij leämmaž nu'tt 120.000 eu'rred /ee'kk. Vuõiggâdvuõttministeria teâđai mie'ldd ve'rğğnee'kk vuäžžee juõ'kk ee'jj nu'tt kooum vuâra jăänab riikkveä'kkvuõđ ko lij jue'kkemnalla¹⁷². Sää'm kiõll-lăä'jj jăä'kktem vâäras uvddum riikkveä'kkvuõtt ij še leäkku ainsmâttam sää'm kiõll-lăä'jjest šiõttum riikk ve'rğğnii'kkid kuõskki vuõiggâdvuõđ (nuu'bbi ve'rğğnii'kki kuõskkivuei'ttemvuõđ) vuäžžad păäklaz ve'rğğluõvâsvuõđ ve'rğğhâiddmest taarbšum sää'm kiõl mättjem diõtt¹⁷³. Sää'm kiõll-lăä'jj tuåimm'mõš da saa'mi kiõl'laz vuõiggâdvuõđi teâuddmõš lij algum se'lvted sää'mtee'ggest di vuõiggâdvuõttministeriast ee'jjest 2015.

109

Ruõcc. Sää'm da järssi meersaž minorite'ttkiõllân lăä'jjseättmõõžžâst meä'rtõllum kiõli jealltummuz (revitalisering) lij kaggõõttâm Ruõcc halltõõzz ä'sšli'stte 1990-lăägg aalgâst. Meersaž minorite'ttkiõli sââ'j veergsmâttma (kč. lăägg 4.1.) kuulee'l jånnmest lie raajtum lăâi di lăâi jee'resnallšem ve'rğğnekse'lvtoõzz da rapoort kiõli vue'jjest, õõudâsviikkâmtaarin, kiõlvaajtõõzz cõggmest da vaaruâlaž kiõli jealltummšest. Meerlaž minorite'ttkiõli jealltummšest lij šõddâm õhtt jånnam halltõõzz ođđ minorite'ttpoliitiikk vaiggâdvuõtt, hâ't kiõli jealltummšest jie peäggat vuõ'i'ggest ee'jj 2009 šiõttuum ođđ laa'jjin¹⁷⁴.

¹⁷¹ JTP-kõõskõõzz le'be Jie'llemvue'kk-, Trafikk- da Pirrõskõõskõõzz lie vue'ss riikkvaaldšmest. Tõk hâidda riikkvaaldâšm vooudlaž tuåimmapiijjâm- da oudeemtuâjaid da meä'tte vuu'dstes jm. EU-teäggtoõzz.

¹⁷² Yle Sää'mjånnam 3.6.2015.

¹⁷³ Lăä'kk 2003/1086, 25 § (Lăä'ddjånnam).

¹⁷⁴ Lăä'jj 2009:600 da 2009:724; asetõs 2010:21 (Ruõccjånnam).

Ee'jj 1999 sää'm, lää'dd da meänkiöl kuõskki laa'jji¹⁷⁵ šiõttõs õhttii Euroopp suåvtõõzz minorite'ttsuåppmõõžzi¹⁷⁶ ratifiåsttmõ'sše. Lää'jjseåttmõõžž õõlgi tieu'dded suåppmõõžžin uvddum čõnnõõttmõõžžid. Suåppmõõžžid õhttåm diõtt šõõddi rä'jjlažjånnmid ve'rddee'l jõnn mainstummuš meersaž minoritee'tti kiõl'laž vuõiggådvuõðin, sij tobddmes čårstummšest da vuei'ttemvuõðin jii'jjes kiõllsaž päärnai pei'vvhåiddmõ'sše, vuå'mm oummi håiddmõ'sše da jii'jjes kiõli mætt'tõ'sse.

Euroopp suåvtõs årvstõõli Ruõcc juõ'kk suåppmõõžzi seu'rrjemjårrõõžžåst tõn što, tõt ij leåkku suåppmõõžžid jåå'kkam jie-ka minoritee'tti vuõiggådvuõð leåkku šõddåm suåppmõõžžinalla. Ouddmiårkkån vuåitt sårnnad sää'm (da jee'res meersaž minorite'ttkiõli) mætt'tummuž, koon čõõðviikkmõš leåi kuõððum koo'ddi va'steemnalla nu'tt tuåimnåå'l go tie'gğ beå'lnn. Kåå'dd le'jje täujja minorite'ttkiõli kääzzkõõzzi jä'rjstem vuåstta. Mætt'temlää'kk pääkkai tõid jä'rjsted meersaž minorite'ttkiõli mætt'tummuž tå'lk te'l, ko tõin leåi vuåžžamnalla u'čtee'l da mætt'tõõttjest leåi ju'n kiõl vuåððtåidd. Jee'res ko meersaž minorite'ttkiõli mætt'tem jä'rjstemmest leåi õõlgtum låå'ssen, što mætt'temnalla åårrai kiõll mætt'tum kiõl õõlgi lee'd škoolnee'kk dååma mainstum kiõll. Jie'nnkiõl mætt'tõõžžåst, koin Ruõccåst jo'rdde tå'lk minoritee'tti jii'jjes kiõli mætt'tõõžž, vaillu nu'tt u'čtee'l go mætt'materiaal jie-ka minorite'ttkiõli u'čtee'lškooultõõžž jä'rjstem ni voo'ps. Sää'm kiõl beå'lnn årvstõllum lij še tõt, što ee'jjest 1999 šiõttuum lää'kk kue'di saujsää'm å'rbbvuõðlaž paai'kid di jõnn kuu'sk juu'levsaa'mi å'rbbvuõðlaž paai'kin sää'm kiõl vaaldåšmvuu'd oougbeålla.

Årvstõõllåm diõtt Ruõcc jooudi valmštõõllåd oðð minorite'ttpolitiikk. 2000-låågg vuõssmõs låå'j ee'jj se'st lie tuejjuum mængg veeidas čiołgtõõžž, tõin kue'htt¹⁷⁷ jånnam halltõõžž vue'lnn. Oðð minorite'ttpolitiikk liinj lie meå'rtõllum halltõõžž meersaž minoritee'tti kuõskki strategiast ee'jjest 2008¹⁷⁸. Strategia leåi jõnn å'sške'rjj da õõ'ni se'st halltõõžž e'tkkõõžžid oðð minorite'ttpolitiikkåst. Tõn vålðdtååvtõssån leåi meå'rtõllum meersaž minoritee'tti tobddåm čårstummuš meådda jaauktummuš, Euroopp suåvtõõžž suåppmõõžzi pue'rab čõõðviikkmõš, meersaž minoritee'tti våå'ld da vaaiktemvuåittmõõžž låssnummuš di meersaž minoritee'ttkiõli seillam õõudåšviikkmõš.

175 Lää'jj 1999:1175 da 1999:1176.

176 Council of Europe 1992 da 1995.

177 SOU 2005:40 da 2006:19.

178 Sveriges Regering 2008.

Riikkpeei'v ko pri'mme halltöözz minorite'ttpoliittlaž strategia, di šiöttee odd lää'jj, koin meersaž minorite'ttkiöl sââ'jj vuâžžu še juudla da romaan¹⁷⁹. Ee'jjest 1999 šiöttuum sää'm, lää'dd da meänkiöl kuõskki lää'jj le'jje kää'mtum da ko'rvvuum õoutin juõ'kk meersaž minoritee'tt kuõskki laa'jjin. Lää'jj valmštem poodd leäi puhttum ou'dde jeärben meersaž minoritee'tti seännam kõörâs assimilaatiopolitiikk, kiöli ân'njõž vaarvuâlažvuõtt da tõi tarbb suõjjlummša, jealltummša da odd kiölmainsteeišõoddtumša.

Miârkkšõovvien odd lää'jj šiõttõõzzin lij õnnum veeidas meersaž minorite'ttkiöli vaaldâšmvuu'di meä'rtõõllmõõžž. Sää'm kiöl vaaldâšmvu'vdd lij veeiduum saujj- da juu'levsää'mvuudid, ko'st ve'rggnii'kki âlgg jm. jä'rjsted vuässas le'be obbnes sää'mkiöllsaž päärnai pei'vvhâiddmõõžž da sää'mkiöllsaž vuä'mmoummi hâiddmõõžž. (ķč. lãågg 4.1.).

Sää'm kiöli jealltem beä'lnn miârkkšõõvvi šõddmõš odd minorite'ttpolitiikk čõõdviikkemest lij sää'm kiölltuâj raavummuš sää'mtee'gğ tuaimast. Sää'mte'gğ vuâžžai vuei'ttemvuõd kiöljealltemtuâj tue'jjei sää'm kiöllkõõskõõzz altteem diõtt ee'jjest 2010. Sää'm kiöllkõõskõs (Samiskt språkcentrum) lij pijjum kue'htten tuaimpäikka saujjsaa'mi ä'rbbvuõdlaž vounda (ķč. lãågg 3.10.). Halltöözz minorite'ttpoliittlaž strategias lij õnnum sää'm kiöllkõõskõõzz alttummuš še juu'lev- da tâ'vvsaa'mi vuu'did tarbbsõssân.

Sää'mteggâ lie čuä'jtum še odd ve'rggnektuâj minorite'ttläâ'kk ko šõõddi viõ'kke. Tõn tuâjjan šõõddi õõutveäkka Tukholma lää'nnhalltöözzin seu'rried da u'vdded rapoort juõ'kk ee'jj meersaž minoritee'tti kuõskki politiikk tiuddmest jânnam halltõ'sse. Sää'mte'gğ ta'rkkad minorite'ttläâ'jj čõõd viikkmõõžž da riikk täällarvvlõõzzâst minorite'ttpoliittlaž aa'sši diõtt mie'rrium väärai ân'nmõõžž koo'ddin sää'm kiöli beä'lnn.¹⁸⁰ Ee'jj 2013 kuõskki rapoortâst se'lvvan jm. što 32 % sää'm kiöl vaaldâšmvuu'd koo'ddin tiu'dde lää'jj õõlgtõõzz obbnes le'be pie'kki sää'mkiöllsaž päärnai pei'vvhâiddamvuõdâst. Raportt čuä'jat še tõn, što 54% sää'm jie'nnkiöl mätt'tem diõtt vuõiggâdvuõd da mätt'tummuž äännam päärnain da nuõrin vuâžžai lookkâmee'jjest 2012-2013 sää'mkiöl mätt'tõõzz.¹⁸¹

¹⁷⁹ Juudlažnii'kkid da romanid meä'rtõ'lleš meersaž minorite'tten ju'n ee'jjest 1999, kuä'ss Ruõccjânnam ratifiõõ'sti Euroopp suävtõõzz minorite'ttsuäppmõõžžid. Tõi kiõ'lid kuõskki spesiaal-lää'jj jeä't kuuitâg šiõttääm tân õhttvuõdâst.

¹⁸⁰ Ķč. Länsstyrelsen i Stockholms län & Sää'mte'gğ/ Sametinget (Ruõccjânnam) 2011-2014.

¹⁸¹ Länsstyrelsen i Stockholms län & Sää'mte'gğ/ Sametinget 2014, 39, 42.

Sää'mte'gğ vuāžžai tuājjan še va'ststeed meersaž minoritee'tti ruōcclaž ōhtsažkāā'ddest kuō'sttjen tue'jjei interne'ttseid (*www.minoritet.se*) tuāimtem da tuō'll'em. Seeidai tuājjan lij lââ'ssen tuāimmjed teādtemneävvan puki meersaž minoritee'ttid kuōskki aa'sšin.

Sää'mte'gğ vaaldši ee'jjest 2013 pukvee'zz nu'tt 14 miljoon kruun sää'm kiōl ooudâsviikkâm diōtt uvddum budjee'tt. Pie'kk riikkveä'kkvuō'dest lij ōnnum jii'jes vaaldšem minorite'ttpoliittlaž tuājai ho'i'ddjem diōtt. Riikkveä'kkvuōdin lij tue'rjuum še sää'morganisaatioi kiōlltuāj, *minoritet.se* -seeidai tuō'll'jummuš da ōūdâsviikkâm diōtt lij ōnnum 1,3 milj. kruun. Sää'mškoouli vaaldšma (*SamS*) lij uvddum 1 milj. kruun teäggtoš integrōsttum sää'm-mätt'tōōzz lââ'zztem vāaras. Sää'm kiōllkōōskōōzz tuāim diōtt lij ōnnum 6 milj. kruunâd, koin kiōllkōōskōs teäggti jm. saujsää'm kiōllkonferee'ns jä'rjstummuz, Språkspärr- da kiōllmäästar-ha'ņķķōōzzid (ķč. låaggaid 3.1. da 3.10.), sää'mkiōllteknologia ooudâsviikkmoōžž da SamSin jä'rjstem kiōll-laaugleei'rid, päi'kknōmmtuāj, nuōrroummituāj da kursstuāimm. Privat oummin da jee'resnallšem unionin lij vuāittmōš äännad sää'mtee'gğgest tuārj puārresab oummi sää'mkiōl lookkâm- da kee'rjtemtäaid ha'ņķķeem diōtt jä'rjstem ha'ņķķōōzzid.

112

Šuurmōs kuu'sk (nu'tt 66 milj. kr. ee'jjest 2013) riikk täällarvvlōōzzâst ođđ minorite'ttpolitikk raajjâm vāaras uvddum vāarain Sää'mte'gğ da Tukholma lää'nnhalltōs jue'kke riikkveä'kkvuōttân minorite'ttkiōli vaaldâšmvuu'd koo'ddid. Suudkādda lie juōkkum riikkveä'kkvuōttân pukvee'zz nu'tt 2,5 milj. kruun. Sää'mtee'gğ da Tukholma lää'nnhalltōōzz lââ'ssen Kiōl da meerä'rbbvuōđ tu'tkķeemstrooite'l (*Institutet för språk och folkminnen*) oudd veä'kkvuōđ meersaž minorite'ttkiōli jealltem ha'ņķķōōzzid. Ee'jjest 2013 pukvee'zz kääu'c sää'm kiōllha'ņķķōōzz vuāžžu veä'kkvuōđ pukvee'zz 832.000 kruunâd.

Minoritee'ttlääj ko šōōddi viō'kke ee'jjest 2010, riikk täällarvvlōōzzâst leäi va'rjum 80 milj. kruunâd ođđ minorite'ttpolitikk cōōđviikkâm diōtt. Ee'jjest 2015 budjee'ttest minorite'ttpoliittlaž tuājaid leäi va'rjum 103 milj. kruunâd. Koo'ddi vuāžžam tuārj vuādđtuārj lij 660.000 kruunâd, koon âä'lee aazzjimeä'r mie'ldd da meersaž minorite'ttkiōli meä'r mie'ldd. Jäänab ko ōōut minorite'ttkiōl vaaldâšmvouda kuulli kää'dd vuāžža 500.000 kruunâd lââ'zz. Jânamsuud riikkveä'kkvuōtt lij 250.000 kruunâd juō'kk'ki'žže.¹⁸²

Taarr. Taarr halltös i'Immti sää'mpoliittlaž teâdouddmööžžâst ee'jjest 2008¹⁸³ što alttad spesiaal tuâimprograamm sää'm kiöli puo'ttiäi'j staanâm vääras. Kooum sää'm kiöl, jeärben juu'lev- da saujsää'm kiöl, vue'kk lij tuottum lää'dden. Jânmmest ju'n samai präästas puuttâm nuortt- da piidamsää'm kiöli vue'kk lij haa'luum kaggâd pââjas. Halltös priimi ee'jjest 2009 veeidas, ôhttsažtuâjast sää'mtii'ggin valmštum sää'm kiöl tuâimmpiaan (*Sámegielaide doaibmaplána/ Handlingsplan for samiske språk*). Tuâimmpiaan čöôđviikkâmäi'ggen lij meä'rtöllum pue'tti vitt ee'kked. Plaan seu'rjemrapoort, kook še lie valmštum ôhttsažtuâjast sää'mtii'ggin, lie čöôđtum ee'jjest 2011 da 2013.¹⁸⁴ Ha'ñkkööžž loprapoort ij leäkku ôlmmuum tän rapoort valmštöövâm poodd (2015).

Tuâjjmini'stter Dag Terje Andersen sárnn ee'jjest 2009 ôlmstöövâm tuâimmpiaan alggsaa'nin, što halltös peejj plaanee'l vuâđ veeidas da ku'kesäiggsaž tuâimid, koid mäggy ministeria lie čönnööttâm¹⁸⁵. Juo'kk ministeriast, kää'tt lij keerjuum plaa'ne primmum tuâim va'steei ve'rggñe'kken, lij va'steemvuott tuâim čöôđviikkimest da teäggstöžžâst. Tuâimmpiaan poliittlaž vuâđđan lij tuottum halltööžž jii'jjesnallšem sää'mpolitiikk da halltööžž täävvam obbvä'lddosaž kiöllpolitikk, kooi täävtös lij jm. staanâd sää'm kiöl, kulttuur da ôhttsažkâ'ddjie'llem puo'ttiäi'gğ Taarrâst. Tuâimmpiaan vuöiggâdvođ vuâđđan lie meä'rtöllum Taarr ratifiâ'stem meeraiköskksaž suâppmöžž, jânmm vuâđđlää'jj 110a §, sää'mlää'kk di mätt'tem- da pei'vvhâiddamlää'kk.

113

Tuâimmpiaan täävtööžž da pukvee'zz 66 tue'rjeem tuâim lie juökkum koummân vuei'vvpäikka:

- *Mättjed* - raaveed tâ'vv-, juu'lev- da saujsää'm kiöl da -kiöllsa pukin taa'zzin. Tai kiöli älgg seillad jie'lli kiöllân da serddjed ođđ puölvvöggid.
- *Ää'nned* – pue'reed sää'mkiöllsaž ta'rjummsid ve'rggñii'kki ä'rnn da ôlmmaž kääžköžžin pukin ôhttsažkââ'dd vue'ssvuu'din. Sää'm kiölid älgg vuei'tted ää'nned pukin ôhttsažkââ'dd vuu'din.

¹⁸³ Bargo- ja searvadahttindepartemeanta/ Arbeids- og inkluderingsdepartementet 30.5.2008. Taarrjânmm halltös oudd ô'htešt juo'kk vaalpää'j äi'ggen Jönntegga (*parlamentta*) veiddsös sää'mpoliittlaž teâtanouddmööžž, kää'tt äân se'st halltööžž linnj'jööžzi lää'ssen sää'mtee'gğ ee'kkteâtanouddmööžž / tuâimm-muŧtldöžž. Jee'res ii'jjin sää'mtee'gğ ee'kkteâtanouddmööžž tuâimtet Jönntegga halltööžž vuä'nkab kommee'ntivui'm.

¹⁸⁴ Bargo- ja searvadahttindepartemeanta/ Arbeids- og inkluderingsdepartementet 2009; Ođasmahttin-, hâlddahus- ja girkodepartemeanta/ Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementet 2011; Ođasmahttin-, hâlddahus- ja girkodepartemeanta/ Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementet & Sámediggi/ Sametinget 2013.

¹⁸⁵ Bargo- ja searvadahttindepartemeanta/ Arbeids- og inkluderingsdepartementet 2009, 8.

- *Kuâsttjed - lââ'zzted sää'm ķiōli ōlmmsest kuâsttmōōžž. Sää'm ķiōl â'lģge kue'stted taarlaš ōhttsažkāā'ddest.*

Sää'm ķiōli tuāimmplaan čōōđviikkâm vāaras uvddum vāarai meā'r lij va'žžel ōōutnalla ārvvtōōllād, tōn diōtt, što teāggtoš lij uvddum määngid jee'res paai'ķid da määngi ministeriai täällarvvlōōzzin. Lij se'lvv, što programm lij lââ'zztam sää'm ķiōlltuāj teāggtoōzz määngi lāāji miljooni kruunuivui'm. Halltōs i'Immat jm. ee'jj 2011 täällarvvlōōzz kuōskki pressteādtōōzzâst što lij lââ'zztam sää'm ķiōli tuāimmplaan kooum vuōssmōs ee'jj (2009 - 2011) pāā'jest sää'm ķiōlltuōjju pijjum teāggtoōzz pukvee'zz 23 milj. kruun ōōudâst. Tāk vāar pue'tte lâā'ssen jee'res ministeriai täällarvvlōōzzin čuā'jtum sää'm ķiōli (jm. sää'mķiōllsai kääzzkōōzzid) kuōskki teāggto'sse.¹⁸⁶

114

Pie'ķķ tuāimin da tōid kuōskki teāggtoōzzâst lij pijjum pāaiklaid da vooudlaid ķiōllha'ņķķōōzzid, mâ'te ouddmiārkan Nordlaand da Tā'vv-Trōndelaag lāā'nnhalltōōzzi pāai'ķ sauji- da juu'levsää'm ķiōllha'ņķķōōzzid (jm. tăn rapoort lāāggin 3.5. da 3.6. čuā'jtum ha'ņķķōōzzid). Še Uccjoogg da Sirma škooulōhttsažtuājha'ņķķōs Ovtas! lij vuāžžam tuārj Taarriikk täällarvvlōōzzâst (ķč. rapoort lāāgg 3.12.). Sää'm ōllškooul lij vuāžžam teāggtoōzz jm. u'čtee'lškooultoōzz oodeem diōtt da škooultem rekrytā'stemkampaangi vāaras. Sää'm ōllškooul da sää'mte'ģģ ra'jje še vittekksa vuōrāsoummid jurddum ōlltā'zz sää'm ķiōl mätt'tōōzzid pō'stti rekrytā'stemprogaamm (ķč. rapoort lāāgg 3.10.).

Ōhtt miārkkšōōvvi teāggtoōzz vuāžžjin lij Trooms ōllškooul sää'm ķiōllteknologia kōōskōs, kāā'tt lij vuāžžam teāggtoōzz jm. ne'ttsāā'nnķe'rjituōjju da Divvun -ha'ņķķō'sse, ko'st lij ōōudāsvikkum vuōi'ģģestķee'rjtemprogaammid, ķiōlta'rkstemprogaammid da peda-googlaž progaammid määngid sää'm ķiōlid. Sää'm ķiōli āānnmōōžž da vuāinnmōōžž di Saa'mi kulttuur tobddmōōžž lij tue'rjjuum jm. ceerkav, pāā'les, vuōiggādvuōtt- da tu'rmstrooite'l, tuāj- da piidvaaldāšm tuāimast, sosiaal'laž- da tiōrvāsvuōtt-tuāimast da pāi'ķķnōmmtuājast. Ha'ņķķōōzzi teāggtoš lij juātkkum še māņņa sää'm ķiōli tuāimmplaan vā'lddveārļa viōggāstāārrāmāi'j.¹⁸⁷

Riikkpeei'vi aalgtem, pukvee'zz 75 milion kruun sää'mteā'ģģruōkkōs puāttjid lij mie'rrium vā'ldded āā'nnem diōtt ee'jj 2008 āā'ljee'n.

¹⁸⁶ Odasmahttin-, hālddahus- ja girkodepartemeanta/ Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementet 05.10.2010.

¹⁸⁷ Mm. Gelda- ja odasmahttindepartemeanta/ Kommunal- og moderniserings-departementet 23.02.2015.

Sää'mte'gğ, kää'tt vaaldaš teä'gğruökkõõzzâst šoddâm korggpuâđaid, mie'rrii âä'nned teä'gğruökkõõzz puâđaid jeä'rben sää'm kiõl- da ä'rbbvuõtt-teâttha'ŋkkõõzzid, sää'mkiõllsa keerjlažvuõđ tue'rjjeem diõtt da õllskooul stipee'ndid. Teä'gğruökkõs lij alttuum ko'rvvõssân tarrsmâ'ttempolitiikk sää'mõõutstõ'sse tuejjeem skääđai diõtt. Ee'jjest 2015 teä'gğruökkõõzz vääraid lij õnnum pukvee'zz 5,2 miljoon kruun õõudâst.

Sää'm kiõli tuâimmplaa'ne õhttee'l lij tuejjuum jm. puõ'tti oodummuž:

- Saa'mi õllskooul ee'jjest 2007 alttuum sää'm lookkâmsilttõskõõskõs lij šoddâm põõšši täällarvvlõsteäggtoõõzz kruu'gğe da vuäittam aalgteđ saujsää'm kiõl õõudâsviikkmoõžž ouudeem juâkkaz Engerda'lle. Lookkâmsilttõskõõskõõzz tuâjjan lij ouudeed vuõssmõssân sää'm kiõli lookkam- da kee'rjtemsilttummuž di vuässõõttâd tuâjjeez kuõskki tu'tkkeeemtuâmma.
- Ee'jjest 2010 puõ'di viõ'kke vue'kk, koon mie'ldd päärnaikaardâs-lebe klaassu'čtee'l tu'tkõõzz spraavdeei mätt'tõõttjin, kook spraavde uu'ccmõssân 60 mättjemceäklõõzz sää'm kiõlâst, keä'ppeat jäänmõssân 50.000 kruun mättjemlääinast. Vue'kk lij veâl äinn viõggâst.
- U'čtee'lid lij uvddum vuäittmõš mätt'tõõttâd sää'm kiõl pää'lk õõudâst. Vuõssmõs ee'jjin tät vuäittmõš kuõski neellj tâä'vmõs län'njest reâuggai vuâđđskooul u'čtee'lid. Čõõučâst 2015 ää'ljee'n ainsmättmõš lij veeiduum pukvee'zz jânma da tõt kuâskk ää'n nu'tt vuâđđskooul gu lookkjiškooul u'čtee'lid. Tăn diõtt lie čuä'jtum tie'gğ riikk täällarvvlõõzzâst.
- *Ovttas/Aktan/Aktesne* –nõmmsaž sää'mtee'gğproje'kt, koon ääi'j lij rajjum sää'mkiõllsa mättmateriaal portaal internetta da lij lâä'zztum jeä'rben digitaal'laž mättmateriaal meä'r, puuđi ee'jjest 2013 da si'rđi seämma ääi'j põõššjen tuâimmjem-mallân sää'm lookkâmsilttõskõõskõ'sse Saa'mi õllskoou'le.

Šuurmõs vue'ss sää'm kiõlltuõjju uvddum väärain vaaldaš sää'mte'gğ. Tõn kiõlltuõjju õnnum väär lãssne ee'jjest 2012 ekka 2014 nu'tt 15 miljoon kruun, nu'tt 65,5 miljoonâst kruunâst nu'tt 81 miljoon kruu'ne. Šuurmõs vue'ss sää'm kiõl õõu'deem diõtt mie'rrium väärain sää'mte'gğ juâkk sää'm kiõl vaaldšemvuu'd koo'ddid da lãä'nid. Tõk vuäžža riikkveä'kkie'gğ sää'mti'gğin tuejjuum õhtsažuâjjsuâppmõõžž vuâđdä'sšen. Õhtsaž-tuâjjsuâppmõõžž kuõ'ske koo'ddi di lãä'ni tuâimid sää'm kiõllä'jj õõlgtum kuei'tkiõllsažvuõđ tuõ'll'jem diõtt da lâä'ssen še takai sää'm kiõl ää'nnem ouudeem ha'ŋkkõõzzid. Koo'ddi da laa'ni kuei'tkiõllsažvuõđ tuõ'll'jem diõtt vuäžžum riikkveä'kkie'gği õ'hte la'skkuum mie'rr ee'jjest 2014 leäi 48,429 milj. Taarr kruunâd.¹⁸⁸

¹⁸⁸ Sää'mte'gğ (Taarrjânnam) 5.12.2013, 16-36.

Nu'bben šuurmõs vue'zz sää'm ķiõl õõu'deem diõtt mie'rruum väärain sää'mte'ğğ juakk sää'm ķiõllkõõskõõzzid tõi vuãđđteäggtoõssân. Mie'rr lij šõddâm pâ'jjel kuei'tķeârddsen ee'jj 2012 ää'ljee'n, jie'ķķen seu'rrjõssân kooum odd sää'm ķiõllkõõskõõzz alteem diõtt ee'jjest 2013. Ķiõllkõõskõõzzid mie'rruum teäggtoõzz õ'hte la'sķķuum mie'rr ee'jjest 2014 leäi nu'tt 14 milj. kruunãd. Lââ'ssen sää'mte'ğğ teäggat jee'rab ooccâmnalla åãrrai sää'm ķiõli õõudâsviikkâmha'ņķķõõzzid, ķiõllkampaanjid, vuã'mm oummi diõtt uvddum lookkâm- da ķee'rjtemha'ņķķõõzzid da juakk stipee'ndid pukid sää'm ķiõl õllskooulâst mätt'tõõttjid. Mâaimõssân peäggatum stipee'nd lie õnnum ee'jjest 2014 pukvee'zz koumm miljoon kruun õõudâst. Sää'mtee'ğğ mie'ldd stipee'nd lie lââ'zztam sää'm ķiõl mätt'tõõttmõõžž da sää'm ķiõli mätt'tõõttilåãgg lie kaggõõttâm puki ķiõlva'lljummsi beä'lnn.¹⁸⁹

Sää'mte'ğğ čuä'jti ee'jjest 2012 valmštõõvvâm ķiõllpoliittlaž teãdoudd-mõõžžeez (*Sámediggedieđáhus sámegiela birra*) õhttee'l sää'm ķiõll-šiõtt'tõõzzi oodummuž. Kåã'ddlaž- da oõdeem-ministeria šiõttii ee'jjest 2013 ää'sštobddilu'vddkåã'dd, koon tuâjjan lij čiõlggeed oõdeemtaarb sää'm ķiõli kuõskki lää'jjseãttmõõžžâst da õhttsažkåã'dd jee'res vue'ssvuu'di âãnnmõõžžin. Lu'vddkåã'dd lij mie'rr vuãžžad čuä'jtõõzz valmmša ķeãđđa 2016.¹⁹⁰

189 Sää'mte'ğğ (Taarrjânnam) 5.12.2013, 22-36.

190 Sää'mte'ğğ 2012 (Taarrjânnam).

5. Låaj ä'sšed, koid tie'ttep åå'n

Jåårglåttem Merja Fofonoff

Sää'mkiöl lie vaarvuâlažvuõđâst huõlkani õinn še vuõssmõssân mättjum jie'nnkiöl. Tõt oudd šiõgg vuâđ kiöl jealltummša da miârkkšâvv tõn, što sää'mõõutstõõzzâst lie jiânnai kiöl'laž silttõõzz da vuei'tlvaž kiõllmäästar. Kiõllmäästar täujja käunnai â'lddlubun gu silttad ni jurdded!

Kiöl jealltummuš lij šâddsallaš te'l, gu motivaatio da täävtõõzz lie päi'kstes. Kiöl jealltummuš õudldâstt cõnnõõttmõõžž, teâđstemvuõđ jii'jjes kiõllâ'nmemnaa'lin di tu'mmstõõgg kiöl mättjumša da âânnmõ'sše. Mõõn jeänab kiõllõõutstõs pukines cõnnâätt Kiõljealltemtuõjju, tõn jeänab tõt pohtt.

Tää'rkmõs tu'mmstõõggid sää'mkiõli pue'ttiäâi'j pirr tuejjeet dââma da piârrjin, koin tu'mmeet päärnaid mainstum kiõlâst/kiõlin di õuddpeâmm da škooulmätt'tõõzz kiõlâst. Tõn diõtt puärraz taarbše jiânnai vuâđđõllum teâđ kuõi'tkiõllsažvuõ'tte šõddmõõžž pirr da kiõllva'lljumšeez kookkas pue'ttiäigga vuälläi vaaiktõõzzin.

Õhtsažkââddlaž tu'mmstõktuâjast peä'lstes tu'mmeet raajât-a sää'mkiõ'lle puâtckneķani čuõkku õuddpeâmmast mättõõlgtõs-škoou'le da õll'jab taa'zzid da lij-a mätt'tõs puki vuällämnalla. Õhtsažkââddlaž tu'mmstõktuâjast tu'mmeet še mõõn jiânnai da mõin õlmmsest jie'llemvuu'din sää'mkiõl lij vuei'tlvaž ââ'nned. Tõn diõtt lij tä'rkk, što tu'mmstõktuõjju vuässâ'tte še sää'mkiõlid mainsteei da sää'mkiõllvuõ'jjid fi'ttjeei oummu.

Sää'mkiõllvue'jj kovvad täujja kiõllvaajtõõzz joortõõzzâst åårrmõš. "Gu jie leäkku u'čtee'l, kiöl ij vuei't mätt'ted škooulâst. U'čtee'l jie leäkku, gu si'jjid jie škooulâd. U'čtee'lid jeä't škooultuku, gu ij leäkku mätt'tõs. Mätt'tõs ij leäkku, gu jie leäkku mätt'tõõtti. Mätt'tõõtti jie leäkku, gu ij leäkku mätt'tõs. Mättmateriaal ij leäkku, gu jie leäkku tuejjei, jie u'čtee'l, jie mätt'tõõtti, ij mätt'tõs dno." Määng ouddmiârķ čuä'jte, što kiõllvaajtõõzz joortõõzz vuäitt pue'tkķeed kooig-ne. Gu tõt lij õhttân sââ'jest pue'tkķuum, ävvan še nu'bb čuõlmm da šâdd positiivlaž joortõs nuu'bb årra.

Määngsää'mkiõllsaž kommunikâ'stem-mall lââzzad sää'mkiõl
 ââ'nnevui'ttemvuõđ da kiõl'laž kapitaal, gu jee'res sää'mkiõlid
 mainsteei mättje fi'ttjed kuõ'i'meez kiõlid. Määngsää'mkiõllsaž
 kommunikâ'stem-mall keä'ppad kiõli kōskksaž jee'resarvvažvuõtt da
 vaaikat kiõlââ'nnevua'lid. Seämmast tōt tuejjad sää'mkiõlid jeänab
 kuâsttjee'jen da koll'jee'jen.

Sää'mkiõl ââ'nnevui'ttemvuõđ lie juõ'kk â'rnn occanj,
 gu jie'llep jânnmi vä'lddkiõli da engglōskiõl dominâ'stem
 õhtsažkoo'ddin. Sää'mkiõllsaž pirrōōzzid lij vwei'tlvaž raajjâd
 alttee'l sää'mkiõllsaž 'âareempaai'kid', kaaunōōttâmpaai'kid le'be
 suâvee'l, što tiōttum sōō'jin le'be vuõ'jjin ââ'net tâ'lķ sää'mkiõl.
 Määngain sää'mōōutstōōzzin lie šioḡg tobddmōōžž teâđstee'l rajjum
 sää'mkiõllsaž õōutstōōzzin, sōō'jin da vuõ'jjin.

Kiõl jealltummuš vuäitt mu'tted jie'llem määngnalla. Tōt äävad
 õhttvuõđid jee'res sää'mkiõllõōutstōōzzid, naabârjânnmid,
 jii'jjes soogg historiaa'je, sää'mkiõllsaž keerjlažvuõ'tte, musi'kke da
 ä'rbbvuõđid. Kiõl jealltummuš äävad ođđ vwei'ttemvuõđid tuâjaid,
 koin taarbšet sää'mkiõl tääid. Lââ'ssen kiõl jealltummuš tiōrvsmâtt
 õōutstōōzz pukines, pu'rḡḡee'l vuä'mm traumaïd da ju'rddemnaa'lid.
 Kiõljealltem paaldâst še ä'rbbvuõtt-tääid mâ'te kiōtt-tuâjj-, maainâs -
 da musikkâ'rbbvuõtt vuâžža täujja ođđ jie'llem. Da, mâ'te määngain
 vuu'din lij šōddâm, kiõl jealltummuš pohtt mie'lde ođđ kulttuur: ođđ
 sää'mkiõllsaž keerjlažvuõđ, musiikk da čeäppōōžž.

Juätkkjummuš da pōōšši raajâlm lie tää'rkes ää'sš sää'mkiõlltuâjast.
 Kiõlltuâjj ij vuâžžči lee'd tâ'lķ kōskkpoddsaz proje'kt, kââ'tt poott
 gu täävtō'sse lij piâssum. Assimilaatio da kiõlvaajtōōžž šōōddteei
 tuejjei jie leäkku jaukkâm ni koozz mânḡa projee'ktest. Tânn diōtt
 uu'cces vaarvuâlaž kiõli mainsteei teâđste täujja kiõllaa'sšid pue'rben
 gu õōutkiõllsaž šuurab kiõli mainsteei, keäi'd jii'jjes kiõl da tōn
 ââ'nnevui'ttemvuõđ lie jijstes see'lv.

Sää'mkiõli vaarvuâlažvuõtt da mainsteeiõōutstōōzzi uu'ccesvuõtt
 miârkkšâ'vve tōn, što kiõl serddmōš puõlvvōōggâst nobba fe'rttai
 ainsmâ'tted juõ'kk puõlvvōōggâst õin o'dđest. Ōuddpeâmmast da
 škooulâst lij tânn tuâjast jōnn miârktōs.

TEÁTTKÄÄIV DA JEE'RES ÄŠŠA KUULLI KEERJLAŽVUÕTT

Aikio, Ante 2016. Näkökulma pohjoissaamen kieleen. *Saamen kielten opetus ja osaaminen. Saamen kielten oppimistulokset perusopetuksen 7.-9. vuosiluokilla 2015*, toim. Mari Huhtanen ja Mika Puukko. Helsinki: Kansallinen koulutuksen arviointikeskus KARVI, Julkaisut 21:2016, 33-35.

Andersen, Svanhild & Strömngren, Johan 2007. *Evaluering av samelovens språkregler.* Guovdageaidnu/ Kautokeino: Sámi instituhtta/ Sámi allaskuvla.

Antonsen, Lene & Johansen, Siri Broch 2013. Gáivuona sámi giellaguovddáš – vásihusat ja muittut/ Kåfjord samiske språksenter – erfaringer og minner. *Sámi skuvlahistorjá/ Sámi skávllåhistávrrå/ Saemien skuvle-vaajese/ Samisk skolehistorie 6*, red. Svein Lund, Siri Broch Johansen & Siv Rasmussen. Kárašjohka/ Karasjok: Davvi Girji, 190-201.

Aslaksen, Lisa Monica 28.11.2014. *Projects to activate the use of the Sámi languages. Sámás muinna – talk Sámi to me.* Saakkvuárr Euroopan neuvoston seminaarâst 'Sámi – The People, their Culture and Languages and The Council of Europe', Aanar Sajos 27-29 November 2014.

Baker, Colin 2006. *Foundations of Bilingual Education and Bilingualism* (4th edn). Clevedon: Multilingual Matters.

Bargo- ja searvadahttindepartemeanta/ Arbeids- og inkluderingsdepartementet 30.5.2008 (primmum Stoltenberg halltõðzzâst seämma peei'v). *St. died. nr. 28 (2007-2008) Sámeapolitiikka.*

Bargo- ja searvadahttindepartemeanta/ Arbeids- og inkluderingsdepartementet 2009. *Sámegielaide doaibmaaplána/ Handlingsplan for samiske språk.*

Barruk, Henrik 2008. *Samiskan i Sverige. Rapport från språkkampanjarådet. En sammansställning av befintliga resultat och fakta om samiskans användning och utbredning i Sverige.* Giron/ Kiruna: Sámediggi/ Sametinget (Ruðccjånnam.

Council of Europe/ Euroopan neuvosto 1992. *European Charter for Regional or Minority Languages/ Alueellisia kielii tai vähemmistökielii koskeva eurooppalainen peruskirja.* ETS n:o 148, SopS 23/1998.

Council of Europe/ Euroopan neuvosto 1995. *Framework Convention for the Protection of National Minorities/ Kansallisten vähemmistöjen suojelua koskeva puiteyleissopimus.* ETS n:o 157, SopS 2/1998.

Council of Europe/ Euroopan neuvosto 2015. *The Sámi. The People, Their Culture and Languages.* Aanar Sajoozzâst 27.-29.11.2014 õnnum seminaar õõlmtõs interneet < <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680302f64> >

Fishman, Joshua 1994. *What Do You Lose When You Lose Your Language?*

Artikkel internettest, 11 s. < <http://www2.nau.edu/jar/SIL/Fishman1.pdf> >

Fishman, Joshua 1997 [1991]. *Reversing Language Shift: Theoretical and Empirical Foundations of Assistance to Threatened Languages.* Clevedon: Multilingual Matters.

Fjellgren, Patricia & Huss, Leena 2013. *Giele aelhkie guedtedh. En bok för dig som vill återta ditt språk.* Sámediggi/ Sámedigge/ Saemiedigkie/ Sametinget (Ruðccjånnam).

Fjellheim, Elin 2014. *Språkbadsmodell i språkopplæringa. Elgå skule/ skole, Engerdal barne- og ungdomsskole.* Looggalm SamSin já'rjstem kiðll-laaugmðöntðöllumðöžž kiðtt'tðöllum kuursást Jokkmokist 17.6.2014. < <http://www.sameskolstyrelsen.se/sv/news/spr%C3%A5kbadskurs-16-17-juni-del-2> >

Gaski, Harald 2015. Giellaeláskahhtin ja kvantitehta mihtut – moadde jurdaga Sámi ja Aotearoa vásáhusaid vuodul. *Sámis. Sámi čálakultuvrralaš áigečála nr. 19-20.* Kárášjohka: ČálliidLágáduš, 28-32.

Gielda- ja odasmahttindepartemeanta/ Kommunal- og moderniseringsdepartementet 08.10.2014. 2 miljovvna Sámi giellagáldu giellaovttasbargui. Preassadieđáhus. < <https://www.regjeringen.no/se/aktuelt/2-miljovvna-Sami-giellagáldu-giellaovttasbargui/id2005537/> >

Gielda- ja odasmahttindepartemeanta/ Kommunal- og moderniseringsdepartementet 23.02.2015. 3,5 miljovvna kruvvno sámi giellaproševttaide. Preassadieđáhus. < <http://www.regjeringen.no/se/dep/kmd/id504/> >

Grenoble, Lenore A. & Whaley, Lindsay J. 2006. *Saving Languages. An introduction to language revitalization.* Cambridge: Cambridge University Press.

Guttorm, Sonja 6.5.2013. Oktasaš oahpaheapmi Ohcejoga ja Sirpmá oahppiin geain lea válđo oahpaheapmi sámegillii. Saakkvuár OVTAS!-há'ŋkkðöžž seminaarâst Sirma škooulâst 6.5.2013.

Guttorm, Sonja 2015. Ne'ttpåå'štsagstðöllumðš 26.1.2015.

Hinton, Leanne 2002. *How to Keep Your Language Alive. A Commonsense Approach to One-on-One Language Learning.* Berkeley, CA: Heyday Books.

Hinton, Leanne & Hale, Ken 2001 (ed.). *The green book of language revitalization in practice.* San Diego: Academic Press.

Hirvasvuopio-Laiti, Annukka & Hirvonen, Vuokko 2013. *Ohcejoga ja Deanu gielddaid skuvla- ja mánáidgárdeovttasbarggu dálá dilli ja hástalusat/ Utsjoen ja Taanan kuntien koulu- ja lastentarhayhteistyön nykytila ja haasteet.* Ohcejohka/ Utsjoki: OVTAS! -há'ŋkkðs/ OVTAS!-prošeakta.

Huss, Leena 2014. *Revitalization against all odds? The South Sámi language in Sweden.* Seminar on Cultural Resilience and Human Rights – Perspectives of Northern Indigenous Peoples. Ruá'vnjargg, Arktikum 4.3.2014.

Hyltenstam, Kenneth & Stroud, Christopher 1990. *Språkbyte och språkbevarande i ett internationellt perspektiv med särskilt beaktande av situationen för samiskan i Sverige. Underlagsrapport utgiven av samerättsutredningen SOU 1990:84.* Stockholm: Justitiedepartementet.

Hyltenstam, Kenneth & Stroud, Christopher 1991. *Språkbyte och språkbevarande. Om samiskan och andra minoritetsspråk.* Lund: Studentlitteratur.

Hyltenstam, Kenneth & Stroud, Christer & Svonni Mikael 1999. Språkbyte, språkbevarande, revitalisering. Samiskans ställning i svenska Sápmi. *Sveriges sju inhemska språk – ett minoritetsspråkperspektiv*, red. Kenneth Hyltenstam. Lund: Studentlitteratur, 41-97.

Juuso, Jane 2009. *Válddán giellan ruovttoluotta/ Tar språket mitt tillbaka.* Isak Saba guovddáš/ Isak Saba senteret, Unjárga/ Nesseby.

Juuso, Jane 2013. *Mov gielem bäästede vaaltam/ Jag tar tillbaka mitt språk.* Red. Sylvia Sparrock. Samiskt språkcentrum, Sametinget i Sverige.

Kalla, Anne-Marie 2010. *Inarinsaamen kielen täydennyskoulutus 2009-2010. Kielimestariosuuden raportointi.* Ölmstää'ttkáni, 15 s.

Kalstad Mikkelsen, Anne 1996. Vuotnagáttiid mánát. Sámegiela nannen mánáidgárddi bokte. *Duostta hupmat. Gulahallanvuohki sámegieloahpahusas/ Våg å snakke. Kommunikativ metode i samiskopplæringen, tuåim.* Jon Todal & Martin Pope. Guovdageaidnu/ Kautokeino: Sámi oahpahusráddi/ Samisk utdanningsråd, 49-68.

Keskitalo, Pigga & Lehtola, Veli-Pekka & Paksuniemi, Merja 2014 (toim.). *Saamelaisien kansanopetuksen ja koulunkäynnin historia Suomessa.* Turku: Siirtolaisinstituutti.

King, Jeanette 2001. Te kohanga reo. Maori language revitalization. *The green book of language revitalization in practice*, ed. Leanne Hinton & Ken Hale. San Diego: Academic Press, 119-128.

King, Kendall A. 2009. Language loss and revitalization: Ten things we know. *Kvener i fortid og nåtid*, eds. A-R. Lindgren, M. Hauan, E. Niemi, L. Niiranen & T. Thuen. Tromsø: University of Tromsø, 9-25.

Kuoljok, Sunna 9.12.2010. *Sydsamisk revitalisering – vad händer?* < <http://www.samer.se/2737> >

Labba, Nils Gustav 10.11.2010. *Jätteintresse för språkbad.* < <http://www.samer.se> > reportagearkiv.

Lehtola, Veli-Pekka 2015 [1997]. *Saamelaiset. Historia, yhteiskunta, taide.* Inari: Kustannus-Puntsi.

Lehtola, Veli-Pekka 2014. Saamen kielen lehtoraatista Giellagas-instituutiksi. *Saamelaisten kansanopetuksen ja koulunkäynnin historia Suomessa*, toim. Pigga Keskitalo, Veli-Pekka Lehtola & Merja Paksuniemi. Turku: Siirtolaisinstituutti, 315-319.

Länsman, Anne & Tervaniemi, Saara 2012. *Saamen kielen käyttö Utsjoella.* Utsjoki: Uccjokk: Sää'mtee'gğg sää'mkīōl koontâr da Saamen kielikeskus Utsjoelle-õuddçiōlgtemha'ŋkķōs.

Länsstyrelsen i Stockholms län & Sámediggi/ Sametinget 2011-2014. *Rapport om tillämpningen av lagen om nationella minoriteter och minoritetsspråk.* Seämmanõmmsaž rapoort juō'kķee'jj.

Máhttodepartemeanta & Sámediggi & Oahpahusdirektoráhtta 2008. *Máhttolokten [2006S]. Sámi oahppoplánabuvttus (Læreplanverket – kunnskapsløftet samisk).*

Marjomaa, Marko 2014. Ne'ttpåå'stsagstōōllmōš skamm-mannust 2014.

Minde, Henry 2005. *Sápmelaččaid dáruiduhttin – manne, movt ja makkár váikkuhusaid buvttii? Ölmstōttum myös englannin kielellä: Assimilation of the Sámi. Implementation and Consequences.* Gáldu čála 3/2005, tuåim. Magne Ove Varsi. Guovdageaidnu: Gáldu/Álgoálbmotvuoigatvuođaid gelbbolašvuodaguovddáš.

Moilanen, Irmeli 2014. Inarinsaamen elvytys yhteisöllisenä oppimisprosessina. *Saamelaispedagogiikan ydinkysymysten äärellä*, toim. Pigga Keskitalo, Satu Uusiautti, Erika Sarivaara & Kaarina Määttä. Ruä'vnjargg: Lapin yliopistokustannus, 229–247.

Morottaja, Anna 2015. Ne'ttpåå'stsagstōōllmōš 7.1.2015.

Morottaja, Matti 1991. Ele poolâ. *Anarâš-losta juovlamáánu*, 2.

Morottaja, Petter 2009. Kirjálášvuotâ jottáá ja symboleh kirdâččeh fantasia suájáiguin/ Inarinsaamelaisen kirjallisuuden ensiaskel ja askel sen jälkeen. *Omin sanoin. Kirjoituksia vähemmistökielten kirjallistumisesta*, toim. Klaas Ruppel. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, 65-74. < <http://scripta.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk6/nimiolehti.wmv> >

Moshnikoff, Jouni & Moshnikoff, Satu 2009. Nuõrttsää'mkīōll/ Koltansaamen kieli. *Omin sanoin. Kirjoituksia vähemmistökielten kirjallistumisesta*, toim. Klaas Ruppel. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, 111-125. < <http://scripta.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk6/nimiolehti.wmv> >

Nygaard, Vigdis & Varsi Balto, Áila Márge & Solstad, Marit & Solstad, Karl Jan 2012. Sámi giellaguovddáziid árvoštallan. Alta/ Altá: Norut raporta 2012:6.

Näkkäläjärvi, Klemetti 2008. *Saamen kielilain toteutuminen vuosina 2004-2006. Kertomus saamen kielilain toteutumisesta.* Aanar: Sää'mte'gğ / sää'm kiöllsuávtõs da sää'mkiöl koontâr.

Näkkäläjärvi, Pirita 2014. Ne'ttpää'stsagstöõllmõš 26.9.2014.

Oahptii Ingá 2002. "Dápmot". *Oahpaheaddji ideagirji 1. ja 2. luohkáide.* Kárášjohka: Davvi Girji.

Odasmahttin-, hálldahus- ja girkodepartemeanta/ Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementet 05.10.2010. *Ráððehus nanne sámi gielaid ángirušsama.* Preassadieđáhus. < <https://www.regjeringen.no/se/aktuelt/raehus-nanne/id619003/> >

Odasmahttin-, hálldahus- ja girkodepartemeanta/ Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementet 2011. Sámegielaid doaibmaplána – gielladilli jagi 2010 ja joatkkevaš barggut jagi 2011/ *Handlingsplan for samiske språk – status 2010 og videre innsats 2011.*

Odasmahttin-, hálldahus- ja girkodepartemeanta/ Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementet & Sámediggi/ Sametinget 2013. Sámegielaid doaibmaplána – dilli áigodagas 2011-2013/ *Handlingsplan for samiske språk – status 2011-2013.*

Olthuis, Marja-Liisa 2003. Uhanalaisen kielen elvytys: esimerkkinä Inarinsaame. *Virittäjä 4/2003.* Helsinki: Kotikielen seura, 568-579. He'lsen: Dommkiöl šeä'brr, 568-579.

Olthuis, Marja-Liisa 2008. Inarinsaamen huoltoa ja elvytystä. *Kielikello 1/2008.* He'lsen: Dommjännmallaš kiöli tu'tkkeemkõõškõs, 4-8.

Olthuis, Marja-Liisa 2009. Mii kirjekielâ lii já maht tot šadda?/ *Še'rrjkiöll da tøn šõddmõš– aanarsää'm vuei'nelm. Omin sanoin. Kirjoituksia vähemmistökielten kirjallistumisesta,* toim. Klaas Ruppel. He'lsen: Dommjännmallaš kiöli tu'tkkeemkõõškõs, 75-107. < <http://scripta.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk6/nimiolehti.wmv> >

Olthuis, Marja-Liisa & Kivelä, Suvi & Skutnabb-Kangas, Tove 2012. *Revitalising Indigenous Languages: How to Recreate a Lost Generation.* Bristol: Multilingual Matters.

Opetushallitus/ Utbildningsstyrelsen/ Mätt'tõshalltõs 2004. *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004/ Vuodđooahpahusa oahppoplána vuodđoáššit 2004.* Päätökset/ Tu'mmstõdgg 1-3/011/2004.

Opetushallitus/ Utbildningsstyrelsen/ Mätt'tõshalltõs 2014. *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014.* Tum'mstõk 22.12.2014.

Opetus- ja kulttuuriministeriö/ Undervisnings- och kulturministeriet/ Mätt'tõs- da kulttuuriinisteria (Lää'ddjânnam) 2012. *Toimenpideohjelma saamen kielen elvyttämiseksi.* Mätt'tõs- da kulttuuriinisteria tuâjj-joouk mošttõspõmmai da čiõlgtõõzz 2012:7. < <http://www.minedu.fi> >

Paltto, Heikki 2013. *Sámi Giellagáldu rahpan.* Saakkvuárri Sámi Giellagáldu ää'veemseminaarâst 20.2.2013, Sajos Aanar.

Paltto, Kirsi 28.11.2014. *E-learning and distance learning: E-skuvla Norway and Sámi language cartoon Bamse.* Puheenvuoro Euroopan neuvoston seminaarissa 'Sámi – The People, their Culture and Languages and The Council of Europe', Aanar Sajos 27-29 November 2014.

Pasanen, Annika 2005. *Ķiõllpie'sstuáimm vue'ssen ka'rjjel da aanarsää'm ĳiõl revitalisaatiost.* *Sukukansaothjelman arki.* *Suomalais-ugrilainen perintö ja arkipäivä*, tuáim. Paula Kokkonen. He'lsen: Castreniaumin tuáimtem mainnâz 64, 67-81.

Pasanen, Annika 2010. *Inarinsaamen kielen täydennyskoulutus 2009-2010.* Harjttõõllâmbvuoð kuõskki raportt tiuðdeemškooultõsprojekta. Ölmstää'ttkâni, 15 s.

Pasanen, Annika 2012. *”Maailman vähemmistökielet III ja Kielikyllyn perusteet II: kielipesätoiminta käytännössä.* Looggâlm SaKaste – Saamelaisten sosiaali- ja terveyspalveluiden kehittämisrakenne –ha'ñkkõ'sse kuullâm škouultempooddin. Aanar, Sajos.

Pasanen, Annika 2014. *”Kuolee se kumminkin!” Inarinsaamen kieli ei sittenkään kuollut. Saamelaisten kansanopetuksen ja koulunkäynnin historia Suomessa*, tuáim. Pigga Keskitalo, Veli-Pekka Lehtola & Merja Paksuniemi. Turku: Siirtolaisinstituutti, 288-307.

Pasanen, Annika 2015. *Kuávsui já peivičuová. Sarastus ja päivänvalo. Inarinsaamen kieliyhteisön käänteinen kielenvaihto.* He'lsen universite'tt, nä'ğğtõstu'tkkmõš.

Rantala, Leif & Sergina, Aleftina 2009. *Áhkila sápmelaččat.* Oanehis mitalus sámejoavkku birra, man mañimuš sámezielalaš olmmoš jámii 29.12.2003. Lappi universiteet'tt pedagogaž rapoort 8 /Lapin yliopiston kasvatustieteellisiä raportteja 8/ Lappi allaoahpahaga pedagogaž raporttat 8/ Laplands universitets pedagogiska rapporter 8. Roavvenjárga/ Ruá'vnjargg: Lappi allaoahpahat/ Lappi universite'tt.

Rasmus, Eeva-Liisa & Pautamo, Ellen 3.6.2011. *Etäopetus kielellisten ja kulttuuristen ihmisoikeuksien toteutumisen mahdollistajana – etäopetuksen käytännön toteutusprosessi Saamelaisalueen koulutuskeskuksessa*, 13s. < <http://www.sputtr.com/ihmisoikeuksien> >

Rasmus-Moilanen, Eeva-Liisa & Pautamo, Ellen 2012. *Gáiddusoahpahusa vejolašvuodat – Sámi oahpahusguovddáža geavtlaš bargu ja doaimmanmálle. Ulbmilin sámi pedagogihka ollašuttin*, tuáim. Pigga Keskitalo ja Kaarina Määttä. Ruá'vnjargg: Lapland University Press/ Lapin yliopistokustannus, 103-118.

Rasmus-Moilanen, Eeva-Liisa 2014. *Etäopetus aikuisopiskelijoiden saamen kielen opetuksessa. Saamelaispedagogiikan ydinkysymysten äärellä*, tuáim. Pigga Keskitalo, Satu Uusiautti, Erika Sarivaara da Kaarina Määttä. Ruá'vnjargg: Lappi universite'ttõõlmtõs/Lapin yliopistokustannus, 215-226.

Rasmussen, Torkel 2005. *Jávohuvvá ja ealáska. Davvisámegielaigiid demografiija ja buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi Norggas ja Suomas.* Sámegiela váldofágadutkamuš. Romsa: Romssa Universitehtta, Humanisttalaš fakultehtta/ Sámi ossodat.

Rasmussen, Torkel 2012. Sámegielaid ealáskahttin ja hehttehusat Suomas. *Ulbmilin sámi pedagogihka ollašuhhtin*, tuáim. Pigga Keskitalo & Kaarina Määttä. *Ruá'vnjargg: Lapland University Press/ Lapin yliopistokustannus*, 71-92.

Rasmussen, Torkel 2013. Sámedikki doarjjaortnegat sámegielaide/ Sametingets midler til samiske språk. *Sámi logut muitalit 6. Čielggaduvvon sámi statistihkka 2013/ Samiske tall forteller 6. Kommentert samisk statistikk 2013.* Guovdageaidnu/ Kautokeino: Sámi allaskuvla, 57-81/ 49-72.

Rasmussen, Torkel 2.5.2013a. *Láidehus Sirbmá-Ohcejoga sámegielat oahpahusa oktasas oahppoplánii.* OVTTAS! Sámi giella-, skuvla- ja mánáidgárdeovddideapmi Deanuleagis – ha'ŋkkös. Ölmstää'ttkáni, 12 s.

Rasmussen, Torkel 2.5.2013b. *Deanuleagi oahppoplána. Evttohusat oktasas oahpahusa várás.* OVTTAS! Sámi giella-, skuvla- ja mánáidgárdeovddideapmi Deanuleagis –ha'ŋkkös. Ölmstää'ttkáni, 104 s.

Rasmussen, Torkel 2014. *Go ealáska, de lea váttis dápmat. Davvisámegiela etnolingvísttalaš ceavzinnávccaid guorahallan guovtti gránnjagielladas Deanus ja Ohcejogas 2000-logu álggus. Dieđut 5/2014.* Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla & Norgga dutkanráđdi.

Rasmussen, Torkel 2015. The Finnish school system – A Taboo issue in Sámi language revitalization. *AGON, Pohjoinen tiede- ja kulttuurilehti.* Ruá'vnjargg: Agon ry. < <http://agon.fi/article/the-finnish-school-system-a-taboo-issue-in-sami-language-revitalization/> >. Ölmstöttum 12.4.2015. Lokkum 20.9.2015.

Sámediggi/ Sámedigge/ Saemiedigkie/ Sametinget (Taarrjânnam) 2004. *Sámegiella lea čaffat! Sámediggeráđi dieđáhus sámegiela birra.*

Sámediggi/ Sámedigge/ Saemiedigkie/ Sametinget (Taarrjânnam) 2012. *Sámediggedieđáhus sámegiela birra.*

Sámediggi/ Sámedigge/ Saemiedigkie/ Sametinget (Taarrjânnam) 5.12.2013. *Sámedikki 2014 bušeahhtta.* Ášši 054/13.

Sámediggi/ Sámedigge/ Saemiedigkie/ Sametinget (Ruõccjânnam) 2010 [2008]. *Samisk språkhandbok för förvaltningsmyndigheter.* Utarbetad av Elli Sivi Näkkäljärvi Utsi, reviderad i februari 2010.

Sámediggi/ Sámedigge/ Saemiedigkie/ Sametinget (Ruõccjânnam) 2011. *Lägesrapport. De samiska språken i Sverige.* Samiskt språkcentrum.

Sámediggi/ Sámedigge/ Saemiedigkie/ Sametinget (Ruõccjånnam) 2012. *Lägesrapport. De samiska språken i Sverige 2011.* Samiskt språkcentrum.

Sámediggi/ Sámedigge/ Saemiedigkie/ Sametinget (Ruõccjånnam) 2013a. *Projektrapport. Språkspärr – "Jag tar tillbaka mitt språk".* Samiskt språkcentrum, Sametinget i Sverige. Författare Helen Blind Brandsfjell.

Sámediggi/ Sámedigge/ Saemiedigkie/ Sametinget (Ruõccjånnam) 2013b. *Projektrapport. Mentorprogrammet Bihkedæjja "Vaajmojne bihkedidh".* Samiskt språkcentrum, Sametinget i Sverige. Författare Patricia Fjellgren.

Sámediggi/ Sámedigge/ Saemiedigkie/ Sametinget (Ruõccjånnam) 2013c. *Lägesrapport. De samiska språken i Sverige 2012.* Samiskt språkcentrum.

Sámediggi/ Sámedigge/ Saemiedigkie/ Sametinget (Ruõccjånnam) 2014. *Lägesrapport. De samiska språken i Sverige 2013.* Samiskt språkcentrum.

Sámediggi/ Sámedigge/ Saemiedigkie/ Sametinget (Ruõccjånnam) 2015. *Lägesrapport. De samiska språken i Sverige 2014.* Samiskt språkcentrum.

Sámediggi/ Sámedigge/ Saemiedigkie/ Sametinget (Ruõccjånnam) 2016. *Lägesrapport. De samiska språken i Sverige 2015.* Samiskt språkcentrum.

Sámediggi/ Sämitigge/ Sää'mte'gǵ/ Saamelaiskäräjät (Suomi) 2004. *Saami kiöll- da kulttuurisiid-há'ŋkkõõzz lopprraportt.* Pia Ruotsala 17.2.2004. Ölmstâá'ttkâni, 35 s.

Sámediggi/ Sämitigge/ Sää'mte'gǵ/ Saamelaiskäräjät (Suomi) 2009. *Sámeoahpahus ruovttuguovllu olggobealde/ Saamelaisopetus kotiseutualueen ulkopuolella. Sámedikki skuvlenraporta nr 1/ Sää'mtee'gǵ škooultõsraportt nro 1.* Aanar/ Inari.

Sámediggi/ Sämitigge/ Sää'mte'gǵ/ Saamelaiskäräjät (Suomi) 2011. *Saamelaisten lukumäärä vuoden 2011 saamelaiskäräjien vaaleissa. Vaalilautakunnan valmistama tilasto.* Aanar/ Inari.

Sámediggi/ Sämitigge/ Sää'mte'gǵ/ Saamelaiskäräjät (Suomi) 23.1.2015. *Valtioneuvoston 3.7.2014 periaatepäätös timenpideohjelmaksi saamen kielten elvyttämiseksi. E'tkkõs / peä'lvällddmõš.*

Sámediggi/ Sämitigge/ Sää'mte'gǵ/ Saamelaiskäräjät (Suomi) 19.5.2015a. *Neuvottelu saamen kielen etäyhteyksiä käyttävän opetuksen järjestämisestä. Muistio ja esitys Opetus- ja kulttuuriministeriölle.*

Sámediggi/ Sämitigge/ Sää'mte'gǵ/ Saamelaiskäräjät (Suomi) 19.5.2015b. *Saamen kielen opetuksen mahdollisuudet ja mahdollisuudet. Taustamuistio Opetus- ja kulttuuriministeriölle.*

Sámediggi/ Sämitigge/ Sää'mte'gǵ/ Saamelaiskäräjät (Suomi) 2015a. *Opas kielipesälästen vanhemmille. Kielen kehityksen tukeminen kotona. Ölmstõttum < <http://www.samediggi.fi> > .*

Sámediggi/ Sämitigge/ Sää'mte'gǥ/ Saamelaiskäräjät (Suomi) 2015b. *Menetelmäopas kielipesätyöntekijöille.* Ölmstöttum < <http://www.samediggi.fi> > .

Sámi allaskuvla 2008-2013. *Sámi logut muitalit 1-6.* Juõ'kk ee'jj ölmstá'ttemnalla áárrai statistikkraportt tuágga čuõvteei artikkelivuum. Guovdageaidnu/ Kautokeino.

Sámi ealáhus- ja guorahallanguovddáš/ Samisk nærings- og utredningssenter 2000. *Raporta. Iskkadeapmi sámegiela geavaheami birra/ Rapport. Undersøkelse om bruken av samisk språk.* Bargoaddi/oppdragsgiver: Sámi giellaráđđi/Samisk språkråd. Prošeaktajodiheaddji/ prosjektleder Ellen Ravna. Deatnu/ Tana.

Sámi oahpahušguovddáš/ Sää'mvu'u'd škooultemkõõskõs 2013/ Saamelaisalueen koulutuskeskus 2013. *Koulutusstrategia 2013.*

SamS/ Sameskolstyrelsen/ Sámeskuvlastivra 2012 (Ruõccjânnam). Årsredovisning 2011.

Sanila, Tiina 2009. Jeä'1 ouddõõđ! Älä antaudu! *Omin sanoin. Kirjoituksia vähemmistökielten kirjallistumisesta,* tuåim. Klaas Ruppel. He'lsen: Dommjânnmallaš Kiõli tu'tkõemkõõskõs, 127-133. < <http://scripta.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk6/nimiolehti.wmv> >

Sanila-Aikio, Tiina 2013. *Muistio koltansaamen kielen tilasta, koltansaamen kielen ja -kielisen opetuksen tilanteesta ja kehittymisestä sekä pikaisista opetusta tukevista toimenpiteistä.* Mie'lddõssân Sää'mtee'gǥ Ee'ttik-kåå'dd čuõvtemvälljkådda luõvtum ciålklmest, Dnro 574/D.a. 4/10.10.2013.

Sanila-Aikio, Tiina 2014. Ne'ttpåå'stsagstöõllmöšt 8.9.2014 da 12.12.2014.

Seurujärvi-Kari, Irja 2014. Sää'mtu'tkkummuš, sää'mkiõl da kulttuur mä'tt'tummuš He'lsen universiteet'test. *Saamelaisten kansanopetuksen ja koulunkäynnin historia Suomessa,* toim. Pigga Keskitalo, Veli-Pekka Lehtola & Merja Paksuniemi. Turku: Siirtolaisinstituutti, 308-312.

Skolverket 2011 (Ruõccjânnam). *Läroplan för sameskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011.*

Skutnabb-Kangas, Tove 2000. *Kommentárat raportii 'Iskkadeapmi sámegiela geavaheami birra'/ Kommentarer til rapporten 'Undersøkelse om bruk av samisk språk'.* Deatnu/ Tana: Sámi ealáhus- ja guorahallanguovddáš/ Samisk Nærings- og utredningssenter.

Solstad, Karl Jan & Varsi Balto, Áila Márge & Nygaard, Vigdis & Josefsen, Eva & Solstad, Marit 2012. *Sámi giellaikkadeapmi 2012. NF-raporta nr. 9/2012.* Bodø: Nordlands Forskning.

SOU – Statens offentliga utredningar 2006:19 (Ruõccjânnam). *Att återta mitt språk. Åtgärder för att stärka det samiska språket.* Slutbetänkande av utredningen om finska och sydsamiska språken.

SR Sameradion 26.11.2013. *Språkbud effektivt för att hålla sydsamiskan vid liv.* Jörgen Heik mainstättmööžžâst Leena Huss da Sigrid Stångberg. < <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=2327&artikel=5714744> >

SR Sameradion 11.2.2014. *Känslor kring språket viktigt för revitalisering av sydsamiskan.* Leena Huss Pia Sjögren mainstättmönalla. < <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=2327&artikel=5781372> >

Suomen Eduskunta/ Finlands riksdag/ Lää'ddjânnam Ee'ttiĳ-kádd, PeVM 1/2010 vp. *Perustuslakivaliokunnan mietintö.*

Suomen valtioneuvosto/ Finlands regering/ Lää'ddjânnam riikksåábbar, VNS 7/2009 vp. *Valtioneuvoston selonteko Suomen ihmisoikeuspolitiikasta.*

Suomen valtioneuvosto/ Finlands regering/ Lää'ddjânnam riikksåábbar 22.6.2011. *Pääministeri Jyrki Kataisen hallituksen ohjelma.*

Suomen valtioneuvosto/ Finlands regering/ Lää'ddjânnam riikksåábbar 3.7.2014. *Valtioneuvoston periaatepäätös toimenpideohjelmaksi saamen kielen elvyttämiseksi.*

Suomen valtioneuvosto/ Finlands regering/ Lää'ddjânnam riikksåábbar 29.5.2015. *Valtioneuvoston tiedonanto eduskunnalle 29.5.2015 nimitetyn pääministeri Juha Sipilän hallituksen ohjelmasta.*

Svenska kyrkan 2012. *Våga vara minoritet. En rapport om minoritetsrättigheter i Sverige 2012.* Sammanställt av Kaisa Syrjänen Schaal. Stockholm. < <http://www.svenskakyrkan.se> > (14.08.2014)

Svenska kyrkan 2013. *Marginalized and Ignored. National Minority Children's Struggle for language Rights in Sweden 2013.* Written by Kaisa Syrjänen Schaal. Uppsala. < <http://www.svenskakyrkan.se> > (14.08.2014)

Sveriges Regering 2008. *Från erkännande till egenmakt – regeringens strategi för de nationella minoriteterna.* Prop. 2008/09:158. < <http://www.regeringen.se> >

Svonni, Mikael 2006. *Språksituationen för samerna i Sverige.* Umeå: Umeå universitet, Sámi dutkan/ Samiska studier.

Taipale, Riitta 2012. *Utsjoen saamenkielisten nuorten kielenkäyttö.* Uccjokk: Sámi Siida ry da OVTAS! –ha'ŋkkös

Todal, Jon 2006. The Southern Saami language in Svahken Sijte. *International Journal of the Sociology of Language* 180 (2006). *Small languages and small language communities* 52, ed. Nancy C. Dorian, 147-158.

Todal, Jon 2007. *Samisk Språk i Svahken Sijte. Sørsamisk vitalisering gjennom barnehage*

og skule. Diedut 1/2007. Guovdageaidnu/ Kautokeino: Sámi Instituhtta.

Todal, Jon 2002. “...jos fal gáhttet gollegielat”. *Vitalisering av samisk språk i Noreg på 1990-talet*. Tromsø: Universitetet i Tromsø.

Todal, Jon & Pope, Martin 1996. *Duostta hupmat. Gulahallanvuohki sámegieloahpahusas/ Våg å snakke. Kommunikativ metode i samiskopplæringen*. Guovdageaidnu/ Kautokeino: Sámi oahpahusráđđi/ Samisk utdanningsråd.

Uppsala universitet/ Hugo Valentin-centrum 17.2.2014. *Sydsamiskans väg tillbaka*. Leena Huss da Satu Gröndahl tu’tkkummuž ‘*Revitalisering mot alla odds? Sydsamiskan i Sverige*’ kuõskki oodâs < <http://www.valentin.uu.se/> >.

Wesslin, Sara 2014. *Anarâš saavah – media kielenehvyttäjänä. Yle Sápmi rooli vähemmistökielen elinvoimaisuudessa*. Kulttuursue’rj mättčuä’jtemtuâjj, saaggtem škooultõsprogram. Tornio: Lappi ämmatõllškooul.

YLE Sápmi 11.2.2015. *Áilegas giellasiidii ruhtadeapmi ja lávki ain ovddosguvlui*. Oodâs Uccjo’kke plaanuum sää’m kiõllkõõskõõzz vuäžžam teäggtdõzz pirr, tuâim. Jouni Aikio.

YLE Sápmi 3.6.2015. *Anára gielda gáibida eanet ruđa doaimmaide mat leat sámi giellalágas mearriduvvon*. Oodâs, ko’st Aanar kâ’dd kaibbai jeänab tie’gğg sää’m kiõll-lää’j teäuddmõ’sše, tuâim. Inger-Elle Suoninen.

YLE Sápmi 15.6.2015. *Giellagáldui 1,3 miljovna euro EU-ruhtadeapmi*. Oodâs tâ’vvjännmallaž sää’mkiõl ämmat- da resurkkõõskõõzz, Kiõllka’lddi (Giellagáldu), vuäžžam ha’ñkkõteäggtdõzz pirr, tuâim. Sara Wesslin.

YLE Sápmi 27.8.2015. *Ruhtaministeriija evttoha giellabesiide olles 900.000 euro*. Ölmstõttum slää’ddkiõllsaž oddšen 31.8.2015: Kielipesille ehdotetaan kokonaista 900.000 euroa. Tuâim. Pirita Näkkäljärvi.

Øzerk, Kamil & Eira, Inger Marie G. 1996. *Giellaodasmahttin ja sámegiel-dárogiel guovttegielalašvuohta almmolaš ášahusain*. Guorahallan movt sámegiella geavahuvvo hálddahusgiellan gielddain mat gullet Sámegiella hálddašanguvlui. Sámediggi/ Sámi giellaráđđi (Norja).

Øzerk, Kamil & Juuso, Randi 1999. *Pedagogalaš jurddagirji guovttegielalaš mánáidgárdiide/ Pedagogisk idébok for tospråklige barnehager*. Guovdageaidnu/ Kautokeino: Sámi oahpahusráđđi/ Samisk utdanningsråd.

LÄÄ'JJŠEÄTTMÖŠ

Lää'ddjânnam

- (19.1.1973/36) *Varhaiskasvatustaki* (sää'mkiöl kuõskki muuttâs 11.12.1981/875, 11 § 2 mom., lää'jj nõõmm muuttâs 8.5.2015/580)
- (17.7.1995/969)) *Laki Suomen hallitusmuodon muuttamisesta* (Kååmtum šiõttõõzzin 1999/731).
- (17.7.1995/974) *Lää'kk Sää'mtee'gğest/ Laki Saamelaiskäräjistä/ Láhka Sámedikkis.*
- (21.8.1998/628) *Perusopetuslaki.*
- (21.8.1998/629) *Lukiolaki.*
- (21.8.1998/630) *Laki ammatillisesta koulutuksesta.*
- (11.6.1999/731) *Lää'ddjânnam vuâđdlää'kk.*
- (6.6.2003/423) *Kielilaki/ Språklag.*
- (15.12.2003/1086) *Sää'm kiõll-lää'kk.*
- (29.12.2009/1705) *Laki opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta.*
- (9.4.2010/252) *Laki saamelaisalueen koulutuskeskuksesta.*

130

Ruõccjânnam

- (1974:152) Regeringsform (ändrad bl.a. 1976:871, 2010:1408).
- (1992:1433) Sametingslag/ Láhka Sámedikkis.
- (1999:1175) Lag om rätt att använda samiska hos förvaltningsmyndigheter och domstolar.Upphävd.
- (1999:1176) Lag om rätt att använda finska och meänkieli hos förvaltningsmyndigheter och domstolar. Upphävd.
- (2009:600) Språklag.
- (2009:724) Lag om nationella minoriteter och minoritetsspråk.
- (2010:21) Förordning om statsbidrag för insatser till stöd för de nationella minoritetsspråken.
- (2010:800) Skollag (ändrad b.a. 2014:458, 2015:194).

Taarjânnam

- (1987:56) Láhka Sámedikki ja eará sámi vuoigatvuodaid hárrái (Sámeláhka)/ Lov om Sametinget og andre samiske rettsforhold (Sameloven); Sámegiela guoski lasáhusat/ Samisk språk tilføyelse 1990:78.

- (1988:432) Vuodđolága paragrafa 110a sámiid vuoigatvuodaid birra/ Sameparagraf 110a i Grunnlova.
- (1998:61) Oahpahusláhka - Láhka vuodđoskuvlii ja joatkkaoahpahussii/ Opplæringslova - Lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa.
- (2005:64) Láhka mánáidgárddiid birra (mánáidgárdeláhka)/ Lov om barnehager (barnehageloven).
- 2005:657) Forskrift om forvaltningsområdet for samisk språk.

TÄÄ'RĶES ŐHTTVUŐTT-TEÂĐ

Sámediggi/ Sámitigge/ Sää'mte'ġġ/ Saamelaiskäräjät (Lää'ddjânnam) < <http://www.samediggi.fi> >

Sámediggi/ Sámedigge/ Saemiedigkie/ Sametinget (Taarrjânnam) < <http://www.samediggi.no> >

Sámediggi/ Sámedigge/ Saemiedigkie/ Sametinget (Ruõccjânnam) < <http://www.sametinget.se> >

Sámi Giellagáldu, Davviriikkalaš sámegiela fága- ja resursaguovddáš < <http://www.giella.org> >

Ovttas-Aktan-Aktesne, sää'mkiõllsaž mättmateriaal portaal < <http://ovttas.no/> >

Samiskt informationscentrum < <http://www.samer.se> >

Webplats för nationella minoriteter i Sverige < <http://www.minoritet.se> >

Oktavuohta – ne'ttlööst sä'mmlai da sää'mkulttuur pirr < <http://www.samediggi.fi> > oktavuohta >

Umeå universitet < <http://www.umu.se/> >

Umeå universitet, Centrum för samisk forskning (CeSam) – Vaartoe < <http://www.cesam.umu.se/> >

Uppsala universitet, Hugo Valentin Centrum < <http://www.valentin.uu.se/> >

Uppsala universitet, Institutionen för moderna språk (pohjoissaamen kieli) < <http://www.moderna.uu.se/> >

Sámeskuvlastivra/ Sameskolstyrelsen (SamS, Jokkmokk, Ruõccjânnam) < <http://www.sameskolstyrelsen.se> >

Sámij áhpadusguovddáš/ Samernas utbildningscentrum (Jokkmokk, Ruõccjânnam) < <http://www.samernas.se/> >

Oulu universite'tt, Giellagas-institutt < <http://www.oulu.fi/giellagasinstituutti/> >

Lappi universite'tt, sää'mtu'tk'kummuš < <http://www.ulapland.fi/Suomeksi/Tutkimus/Saamentutkimus> >

Lappi universite'tt, Aarktlaz' koo'skooš < <http://www.arcticcentre.org/> >.

He'lsen universite'tt, sää'mtu'tk'kummuš < <http://www.helsinki.fi/sup/suomalaisugrilainen/zsa.html> >

Sámi oahpahusguovddáš/ Sää'mvu'u'd škooult'emkoo'skooš < <http://www.sogsakk.fi> >

Dommmjânnmallaš' kio'li koo'skooš < <http://www.kotus.fi> >

Sámi allaskuvla/ Sámi University College/ Sää'm öllškoou' < <http://samas.no/> >

Universitetet i Tromsø, Senter for samiske studier/ Sámi dutkamiid guovddáš (Sesam) < http://sa.uit.no/om/enhet/forsiden?p_dimension_id=88182 >

Sámi giellateknologiija guovddáš/ Saamen kieliteknologien keskus < <http://giellatekno.uit.no/> >

132 Universitetet i Nordland, Bodø (luulajansaamen kieli) < <http://www.uin.no/> >

Høgskolen i Nord Trøndelag, Steinkjer (eteläsaamen kieli ja kulttuuri) < <http://www.hint.no/> >

Gáldu Resource Centre for the Rights of Indigenous Peoples/ Álgoo'lbmotvuoigatvuođaid gelbbolašvuođaguovddáš < <http://www.galdu.org> >